

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Det konsistenssøgende menneske

*- mod en eklektisk forståelse af grundlæggende antagelser om
psykens dynamik mellem konsistens og dissonans*

**Afhandlingens samlede antal tegn
(med mellem-rum & fodnoter): 191.005
Svarende til antal normalsider: 79,6**

Udarbejdet af:

Nadja Bak Christensen,
Studie nr. 20104239

10. Semester, Psykologi

Center for Klinisk Hverdagspsykologi
(CKH)/CETES

Aalborg Universitet

30. maj 2018

Vejleder: Einar B. Baldursson

Abstract

Psychological theories of consistency, has come to represent a massive field within social psychology, with the common denominator that the significance of intrapsychic and/or interpersonal consistency is emphasized as a basic and fundamental human motivation.

It can be argued, that only few phenomena examined by psychologists has created as much debate and as many research results pointing in different directions, as it is the case for the consistency-tradition. Leon Festingers theory of cognitive dissonance can in many ways be placed as the starting point of this development, as the theory probably has stimulated more research than all other consistency approaches combined. At the same time the field is fragmented: a wide range of theories and lines of research have either revised or gone against the original statement, ranging from narrowing the scope of consistency to merely self-related phenomena - to questioning the significance and/or the centrality of intrapsychic consistency and placing interpersonal consistency within frameworks equating it more with conformity-like processes.

This is the ground of which the first part of this dissertation is build, as it is, and has been for several years, a field that has inspired and marveled me: How can a psychological phenomenon, so vastly documented and described as a fundamental part of human psychological function and dysfunction, still not have resulted in the establishment of a more basic united understanding concerning its central questions? - Such as the fundamental purpose of the consistency-system and its dynamics of functioning. These questions and related ones will therefore be sought answered.

To do this solely, on the grounds of an empirical field with no clear-cut indications of right and wrong, has before been proven unfruitful. Therefore I do not only take an eclectic stance throughout the dissertation, as it is my believe that bringing together apparently opposing irreconcilable views can have an elucidating effect - In the second part of the dissertation, I also include further relevant theoretical views from the fields of social psychology and evolutionary social psychology, which, respectively, emphasizes the understanding of the conditions for human social life and its concomitant implications for the human psyche - and the understanding of the evolved foundation for such conditions and implications. The goal is to reach a more plausible, comprehensive, fundamental and united understanding of basic questions concerning consistency, than has been achieved up until now – both by my own doing, and arguable also by others', as these kinds of understandings seem largely absent in the literature.

Indhold

Indledning	1
Interesse, relevans og afhandlingens formål	1
Metodiske og videnskabsteoretiske indgangsvinkler og overvejelser	3
Redegørelse for afhandlingens indhold	6
Teorigennemgang: Det konsistenssøgende menneske.....	8
Del 1: Introduktion til kognitiv konsistensteori.....	8
Den første egentlige konsistensteori: Heiders Balanceteori	9
Videreførelser af Heiders Balanceteori	10
<i>Newcombs symmetri-teori om interpersonel balance</i>	10
<i>Osgood & Tannenbaums kongruensteori</i>	12
Rosenbergs kognitive-affektive konsistensteori	13
Abelsons implicational molecules: den molekylære struktur i det kognitive system bag konsistensfænomener.....	15
Opsummerende bemærkninger - del 1	16
Del 2: Kognitiv dissonans – ”kronjuvelen” indenfor kognitive konsistensteorier	17
De eksperimentelle paradigmer indenfor forskningen i kognitiv dissonans	22
<i>Forced-Compliance</i>	22
<i>Free-Choice</i>	23
<i>Effort-Justification</i>	24
<i>Belief-Disconfirmation</i>	25
Opsummerende bemærkninger – del 2	26
Del 3: Alternative tilgange til dissonans	26
Den handlingsbaserede tilgang til dissonans	27
Selvets rolle i dissonansprocesser.....	28
<i>Individets behov for selv-konsistens</i>	28
Modkritikken:.....	31
<i>Individets behov for selvbekræftelse</i>	32
’The New Look’	32
Impression Management og Selvperception.....	33
Opsummerende bemærkninger – del 3	35
Og hvor efterlader alt dette os så?	36

Diskussion.....	36
Hvordan bør det konsistenssikrende system egentlig anskues?.....	36
Højeste fællesnævner vedrørende konsistens	37
<i>Koblinger mellem uforløst dissonans og stress?.....</i>	<i>37</i>
Dissonansforskningens to giganter: Mod et forlig, frem for en afvisning.....	39
<i>Festinger-Aronson relationen</i>	<i>40</i>
Tættere på dynamikken mellem konsistens og dissonans: Hvilken type system kan der siges at være tale om?	44
<i>Hvad er et homeostasisk reguleringssystem</i>	<i>44</i>
<i>Implikationerne af homeostasisbegrebets indflydelse for forståelsen af konsistenssystemets dynamikker</i>	<i>45</i>
<i>Hvilken type system er det konsistenssikrende system egentlig?</i>	<i>46</i>
<i>Hvad er et allostasisk reguleringssystem og hvordan adskiller det sig fra det homeostasiske</i>	<i>49</i>
<i>Implikationerne af allostasisbegrebet for forståelsen af konsistens</i>	<i>50</i>
Mellem optikker på selvet og implikationerne heraf for konsistensforståelsen	51
<i>Det autobiografiske selv, hvis facetter spejles forskelligt afhængigt af situationen - kerneselvtraditionen</i>	<i>51</i>
Tilgangens implikationer for konsistensforståelsen	53
<i>Multiple sociale selver – Social Identity traditionen</i>	<i>53</i>
Tilgangens implikationer for konsistensforståelsen	55
<i>Det rent situationelle selv – situationisme traditionen</i>	<i>55</i>
Tilgangens implikationer for konsistensforståelsen	57
<i>Opsamling – den mest plausible konsistensforståelse?</i>	<i>57</i>
Hvad har den evolutionære socialpsykologi yderligere at sige?	59
<i>Den inkonsistente bedrager</i>	<i>59</i>
<i>Den evolutionære heuristik</i>	<i>61</i>
Kan der være tale om to systemer?	62
Mod den mest plausible konklusion	63
Et standpunkt må tages	66
Standpunktets ”ofre”	68
Hvorfor har dette standpunkt ”den bedste pasform”	69
Afrundende bemærkninger	69

Perspektiverende overvejelser.....	70
Det konsistenssikrende system som et kapitel i evolutionen af den menneskelige sociale psyke	70
Mod nye kliniske forståelser?	73
Litteraturliste	76

Indledning

Det kan siges at det, indenfor psykologien, er et mindre antal spørgsmål og problemstillinger, der har delt psykologer, hvor forskningen samtidig ikke giver entydige svar. Dette er i høj grad tilfældet når man vælger at beskæftige sig med konsistenspsykologien.

Konsistenspsykologien er en omfattende tradition med mange deltraditioner indenfor socialpsykologien, der på forskellig anser intrapsykisk og/eller interpersonel konsistens som et fundamentalt princip og en basal menneskelig motivationel drivkraft (Abelson et al 1968, pp. xv-xvii; Gawronski 2012, p. 655). Samtidig er flere modteorier igennem tiden fremkommet, hvor betydningen- og centraliteten af intrapsykisk konsistens tilsidesættes og hvor interpersonel konsistens i højere grad sidestilles med hvad man må betegne som konformitetspsykologiske processer.

Konsistenspsykologien havde for alvor sin blomstringsperiode i 50-60erne, men er i nyere tid stadig på forskellig vis opretholdt i forskning og teorier. Dette er særligt i kraft af videreførelser af- og modteorier til én konsistensteoretisk formulering: Festingers (1957) kognitive dissonanstheori, der, som Gawronski & Strack påpeger, er: *"arguably one of the most significant theories in the history of social psychology"* (2012, p. 1).

Interesse, relevans og afhandlingens formål

Jeg deler den konsistensteoretiske grundposition der indebærer at konsistens er et fundamentalt aspekt i relation til forståelsen af psykologisk funktion og dysfunktion. Dette er ligeledes, på forskellig vis, blevet bekræftet i tidligere arbejde, hvor konsistensfænomenet er blevet sat op imod aktuelle samfundsforhold og hvorigennem kognitiv dissonans blev fundet at være et vigtigt fænomen i relation til forståelsen af flere af det moderne menneskes udfordringer:

Dette var tilfældet i mit bachelorprojekt, hvor resultaterne af et eksplorativt empirisk studie indikerede sammenfald mellem stigning i stress- og identitetsbelastninger og belastning af det konsistenssikrende system, som følge af forhold i det moderne arbejdsliv (Christensen, Sørensen & Emanuelsen unpub.).

Dette var ligeledes tilfældet i mit 9ende semesters projekt, hvis resultater indikerede at belastning af det konsistenssikrende system potentielt sker, som følge af det stigende omfang

af socialisering igennem sociale medier – og at dette potentielt kunne være sammenfaldende med stigning i stressbelastningsreaktioner, angst, identitetsbelastninger og dissociative reaktioner (Christensen unpub.).

Men, som indikeret, er den konsistenspsykologiske tradition fragmenteret: den var det i sin blomstringsperiode og den er det den dag i dag. Dette har muligvis sin oprindelse i en, hos de respektive tidlige konsistensteoretikere og forskere, forskellig grad af indflydelse fra konkurrerende psykologiske traditioner, herunder fx gestaltpsykologien, den kognitive bølge, den psykodynamiske tradition og behaviorismen.

En implikation heraf er naturligvis at de udsagn som forskning og teorier indenfor traditionen bidrager med, ligeledes bliver fragmenterede. En anden implikation er, at muligheden for at etablere en mere grundlæggende og samlet forståelse for centrale spørgsmål vedrørende konsistens, vanskeliggøres og derfor også overordnet udebliver fra litteraturen.

Såsom en samlet grundlæggende forståelse for:

- ***Hvad det konsistenssikrende systems grundlæggende formål kan siges at være og derfor også hvordan systemet fungerer.***

Herunder en forståelse for:

- ***Hvordan og under hvilke omstændigheder/på hvilket niveau/hvilke niveauer konsistens er vigtigt.***
- ***Hvad der kendetegner dynamikkerne mellem konsistens og det modsatte: dissonans.***
- ***Om der kan siges at være tale et overordnet konsistenssikrende system – om der er tale om et system/fænomen eller flere?***

Denne problematik har jeg i forbindelse med førnævnte bedrevne arbejde, som et delement, forsøgt at imødekomme, igennem inddragelsen af umiddelbart modstridende forståelser, til en mere samlet og uddybet forståelse for det konsistenssikrende systems virke.

Denne afhandling kommer til at vedrøre dette som hovedfænomen, med det mål for øje, igennem en omfattende teoretisk udforskning, at tilnærme mig mere fyldestgørende svar på ovenstående spørgsmål end jeg, frem til nu, har oplevet at kunne finde, på baggrund af det

konsistensteoretiske felt. Målet er at opnå en mere uddybet, grundlæggende og plausibel samlet forståelse for konsistensfænomenet og dynamikkerne mellem konsistens og dissonans.

Betydningen af dette fokus skal ses i sammenhæng med min, som nævnt, klare overbevisning om at det konsistenssikrende system spiller en afgørende rolle i relation til både psykologisk funktion og dysfunktion. Derfor mener jeg også at der potentielt kan opnås givtige kliniske forståelser, ved at tilnærme sig en mere samlet og grundlæggende forståelse for ovenstående spørgsmål.

Denne mere fyldestgørende besvarelse indbefatter- og kan efter min opfattelse imødekommes ved, at anskue konsistenspsykologiens mange udsigelser og forståelser ud fra et eklektisk standpunkt. Men også derudover igennem anlæggelse af nye, men også afgrænsende perspektiver, i form af yderligere teoretiske forståelser fra socialpsykologien og evolutionær socialpsykologi, der indebærer relevante forståelser i relation til afhandlingens formål. Disse perspektiver vægter forståelsen af henholdsvis forudsætningerne for menneskeligt socialt liv og disses medfølgende implikationer for den menneskelige psyke – og forståelsen for det evoluerede grundlag for sådanne forudsætninger og implikationer. Dette anskues som værende et givtigt fokus, når de spørgsmål, der ønskes besvaret, er af så fundamental og grundlæggende karakter.

Metodiske og videnskabsteoretiske indgangsvinkler og overvejelser

I relation til denne afhandlings metodiske og videnskabsteoretiske udgangspunkt, er det i første omgang værd at bemærke at videnskabsteori kan anskues som to (og to meget forskellige) fænomener: Videnskabsteori er for det første et fag indenfor filosofien, som overordnet forsøger at forholde sig til videnskaben ud fra en normativ model. Som hovedregel en model som indebærer logistiske principper – herunder et absolut sandhedsbegreb. Under denne vifte er der udviklet en lang række positioner, der er interessante hvis man interesserer sig for videnskabsfilosofi. I kontrast hertil positionerer en videnskabsteoretisk retning sig således, at disse tilgange ikke åbenlyst er interessante hvis man interesserer sig for videnskab. Denne positions grundlæggende optik, indebærer at det bør være de overordnede forståelsers reelle rolle og betydning i forskning, man tager i betragtning, når man bedriver videnskab.

Indenfor denne optik, påpeger Giere, at grundproblemet ved alle forsøg på at anvende filosofisk videnskabsteori, er at det indebærer en ren implicit anvendelse af logiske sandhedsbegreber. I Gieres optik, er der ikke den slags sandheder i videnskaben. Empiriske lovmæssigheder¹ indebærer, if. Giere, én af to ting: Enten er de en banal almindelighed - eller så er de forkerte. Så generelle lovmæssigheder og ultimative sandhedsbegreber, bør derfor ikke anvendes som redskaber til udformningen af empiriske påstande (2006, p. 16 & 61; in press, p. 36). Fastholdes de i stedet som ægte propositioner, vil de alligevel kun være gældende som en triviell generel model for abstrakte objekter (Giere in press, p. 37).

Teorier² bør, indenfor denne optik, anskues som bud på repræsentationer af aspekter af verden – som ikke er udformet til det formål at repræsentere verden direkte, da der blot kan være tale om ligheder. Her påpeger Giere, at der ikke findes et alment generaliserbart kriterium til vurderingen af disse ligheder. Derfor må fornuftig diskussion og tolkning oftest være tilstrækkeligt og det bedste man, som forsker, kan opnå. Heraf kan man heller ikke meningsfuldt tale om, hvorvidt den repræsentationelle relation, mellem verden og de modeller der anvendes, er sande eller falske. Sandhedsbegrebet rækker derfor ikke (ibid. pp 40-42; Giere 2006, pp. 63-65). I Gieres optik har modeller mere til fælles med beskrivelser, end med propositioner eller påstande (in press, p. 42). Modeller kan blot, i et eller andet omfang, ”passe til” eller ”gælde for” et bestemt pågældende system (ibid. pp. 43-46; Giere 2006, p. 65). Derfor anskues modeller også som værende iboende ukomplette og temporære, hvor en potentiel nødvendig modifikation af disse, vedrører hvor langt modellens udsigelser rækker. Modifikationer vil her i forlængelse indebære at udpege områder hvor modellen passer; ikke perfekt – men godt og mindre godt (Giere in press, pp. 47-48).

Repræsentationelle modeller må derfor forstås som fænomenbeskrivelser, der, som turistkort, altid vil være partielle og have begrænset nøjagtighed, da de ikke kan inkludere alt. Men ligheder gør at kortet kan gøres anvendeligt, afhængigt af formålet – som må defineres, for at kortet kan beskrive noget givent i verden. Dette vil altid kræve anlæggelsen af et perspektiv (ibid. pp. 57-58; Giere 2006, pp. 72-76; Giere, Bickle & Mauldin 2006, pp. 22-24).

Det er på dette grundlag Giere afviser det logisk matematiske sandhedsbegreb, da sandhedspåstande altid må forstås og ses i forhold til (minimum) ét perspektiv. Derfor

¹Generaliseringer, der både er universelle og sande.

²Som af Giere også kan ses som modeller.

fremfører han argumenter for det givtige ved en realistisk perspektivisme, der indebærer at empiriske argumenter kun kan ses som sande eller falske, hvis de handler om hvordan modeller passer til verden – men hvor man samtidig ikke forventer at denne pasform vil være perfekt (in press, pp. 63-66 & 76). Den bedste påstand man berettiget kan fremføre som forsker er derfor at: givet de anlagte observationelle, empiriske og/eller teoretiske perspektiver, passer X til det udvalgte emne/genstanden, der tages i betragtning. Derfor findes der heller ikke noget empirisk grundlag for sandsynlighedsvurderinger, der findes blot positiv eller negativ evidens for 'god generel pasform'³ (ibid. pp 70-71).

Belysning af et fænomen fra flere perspektiver som fænomenet kan rummes af, ses derfor som en givtig praksis: Jo flere *relevante* perspektiver – des bedre forståelse. Men det vil dog stadigvæk forblive en tilnærmet forståelse, der kan opnås i relation til fænomenet, da selv empirisk afprøvning ikke kan eliminere forudgående ubestemtheder (ibid. pp. 72-74): Forskning bliver altid udført af en aktør, der har intention og opfattet formål i relation til at søge at forstå en del af verden (Giere 2010, p. 269). Dermed er også den empiriske afprøvning indlejret i perspektiver. Så kombinationen- og afprøvningen af perspektiver er stadig perspektiver – men dette udelukker ikke at der kan opnås et perspektiv der har en *forbedret pasform* i relation til et givent fænomen i verden (Giere in press, pp. 73-74).

Inddragelse af den perspektivistiske forståelse for videnskabelige påstande sikrer dermed at påstandene til en vis grad opfattes som kontingente – hvorfor mulig kontingens bedre kan opdages (ibid. p. 75; Giere 2006, pp. 13-15). Den perspektivistiske realistiske forståelse kan derfor også rummes indenfor en naturalistisk videnskabsforståelse, da denne indebærer forståelsen af videnskab som menneskelig aktivitet, der derfor indbefatter kravet om selvrefleksivitet (Giere in press, p. 77) - samt en afvisning af a-priori påstande af enhver art, hvor end empirisk velbegrundet (Giere 2006, p. 11).

En implikation af ovenstående er derfor også, at bedrivelse af videnskab givtigt kan indebære at indtage en pragmatisk position: At videnskaben indebærer brugen af heurstikker – de heurstikker der har størst praktisk anvendelighed i den givne sammenhæng (Giere in press, pp. 49, 64-66 & 72).

³Den bedst tilnærmede oversættelse af hvad Giere kalder 'good fit' (Giere 2006, p. 92), som indebærer at den givne teori/model modsvarer sit fænomen godt, og at den passer godt til de opgaver man vil løse (ibid. pp. 91-92).

Med udgangspunkt i ovenstående, vil den metodiske indgangsvinkel i denne afhandling derfor tage afsæt i en perspektivistisk naturalistisk realisme, i den forstand at denne tilgang indebærer, at videnskaben legitimt kan gøre brug af forskellige teorier og tilgange, med det mål for øje at kunne belyse fænomener og at man derfor, med fordel, kan tage et eklektisk standpunkt i sin udforskning- og beskrivelse af fænomener (Baldursson in press, pp. 142-143). Indgangsvinklen indebærer samtidig at den bedste approksimerede "sandhed" kan sammenstykkes af forskellige perspektiver vedrørende- og relateret til et givent fænomen, hvor rammerne herfor bliver defineret af fænomenet i fokus. Hensigten med en sådan tilgang bliver dermed refleksion over- og diskussion af, hvorledes belysning af forskellige delelementer af- og delelementer relateret til det samlede fænomen, igennem forskellige teoretiske og forskningsmæssige bidrag - kan bidrage til en fænomenforståelse, der samlet set uddybes (ibid.). Eftersom der, i forlængelse af Giere, ikke findes ikke nogen sikker evidens, indebærer vejen mod forbedrede indsigter, samtidig en vurdering af hvordan de forskellige inddragne standpunkter kan anskues, således at det mindst problematiske og mest hensigtsmæssige bud gives, på forståelsen af en del af psyken: Den bedste vurdering er dermed den løsning der giver de færreste problemer, herunder ignorerer færrest kontraindikative resultater og peger mod den mest frugtbare integration af anden viden.

Redegørelse for afhandlingens indhold

Afhandlingen kommer derfor overordnet til at indbefatte:

En redegørelse for de mest iøjnefaldende konsistensteoretiske strømninger og modstrømninger, herunder:

Del 1: Introducerer til nogle af kognitiv konsistensteoris mest iøjnefaldende forståelser fra konsistensteoriernes blomstringsperiode, med det formål at skabe en forståelsesmæssig baggrund for den kontekst som Festingers kognitive dissonanst teori er udviklet sideløbende med.

Del 2: Belyser den mest prominente og forskningsgenererende konsistensteori der forefandtes i konsistensteoriernes blomstringsperiode: Festingers kognitive dissonans teori (1957), samt de mest forskningsgenererende forskningsparadigmer affødt af teorien og dertilhørende resultater.

Del 3: Belyser de mest iøjnefaldende videreførelser og alternative fortolkninger og modsvar som Festingers kognitive dissonansteori, siden sin udformning, har medført, samt tilhørende forskningsparadigmer og/eller empiriske resultater.

En diskussionsdel, hvis afsnit kommer til at indbefatte:

Redegørelse for- og refleksion over de væsentligste konsistensteoretiske fællesnævner, enigheder og uenigheder, herunder:

Et afsnit som fremhæver- og reflekterer videre over den største fællesnævner indenfor konsistenspsykologien.

Et afsnit som indbefatter mediering mellem umiddelbart modstridende standpunkter – for herigennem, i relation til afhandlingens formål, at nå frem til hvilke antydede implikationer medieringen medfører og samtidig nå frem til en antydning af hvad der givetvist kan belyses uddybet af anden vej.

Afsnit der indebærer inddragelse af yderligere teoretiske forståelser indenfor evolutionær psykologi og socialpsykologi, herunder:

Et afsnit der reflekterer over, diskuterer og går tættere på, hvad der kendetegner dynamikken mellem konsistens og inkonsistens (dissonans).

Et afsnit der indbefatter redegørelse for- og refleksioner på baggrund af, tre forskellige optikker på selvet og implikationerne heraf for konsistensforståelsen.

Et afsnit i to dele, hvor relevante perspektiver fra den evolutionære socialpsykologi konsulteres.

En afsluttende og konkluderende del:

Der samler op på de forskellige afsnits implikationer og væsentligste udsigelser, for herigennem at nå frem til den bedst mulige indfrielse af afhandlingens formål, herunder besvarelse af de fremførte spørgsmål.

En perspektiverende del:

Der kommer til at indbefatte to afsnit, herunder:

Et afsnit der kommer til at reflektere over det konsistenssikrende system som et kapitel i evolutionen af den menneskelige sociale psyke.

Et afsnit hvor der reflekteres over hvordan afhandlingens konklusioner og perspektiver kan pege på nye relevante kliniske forståelser.

Teorigennemgang: Det konsistenssøgende menneske

Herunder introduceres der overordnet til kognitiv konsistensteori, hvor nogle af de mest væsentlige teoretiske bud fra teoriens oprindelse- og den umiddelbare efterfølgende samtid inddrages.

Herefter præsenteres kerneideerne bag, hvad der kan siges at være ”kronjuvelen” indenfor kognitiv konsistensteori, jf. Festingers (1957) kognitive dissonansteori, samt de største forskningsparadigmer, der er blevet etableret til at teste teorien og tilhørende resultater.

De mest væsentlige forsøg på revisioner og alternative fortolkninger af dissonansteorien, samt tilhørende forskningsparadigmer og/eller resultater, introduceres herefter.

Formålet med at inddrage flere udgaver af konsistensteori og efterfølgende også flere udgaver af dissonansteori og -forskning, er ikke så meget at ville diskutere disse tilganges forskelle og grad af evidensmæssig holdbarhed⁴. Hensigten er i stedet at finde frem til, hvorvidt og hvorledes disse tilgange kan kombineres til det formål, at kunne nå frem til, hvilke antagelser, der er mest givtige at udlede og som dermed bør danne rammen for en efterfølgende diskussion – og forhåbentlig en forbedret forståelse for konsistensfænomenet.

Del 1: Introduktion til kognitiv konsistensteori

If. Newcomb, findes der adskillige teorier, der alle kan siges at høre under definitionen ’kognitive konsistensteorier’ – men fælles for dem alle, er forestillingen om at individet *”behaves in a way that maximizes the internal consistency of his cognitive system; and, by extension, that groups behave in ways that maximize the internal consistency of their interpersonal relations”* (1968a, p. xv). If. Jordan, har kognitive konsistensteorier yderligere til fælles, at de alle antager at oplevelsen af, at inkonsistens er til stede, vil generere en tilstand af anspændthed i individet (1968, p. 169).

⁴Da forskningen, som nævnt, ikke giver entydige svar (jf. side 1)

Den første egentlige konsistensteori: Heiders Balanceteori

Den tidligste egentlige konsistensteori er Heiders (1944/1946/1958) 'balanceteori', der bygger på *"the principles of experiencing 'separate entities' together in terms of balance"* (Newcomb 1968b, p. 29). If. Heider er det en grundlæggende menneskelig psykologisk tendens, at søge mod en harmonisk og balanceret organisering af kognitive elementer (om objekter og andre, for individet, relevante personer, der også har kognitioner om selvsamme objekter), hvor denne balance, kan ses som en særlig form for konsistens (ibid. p. 28). If. Heider, er det tilfældet at: *"the concept of balanced state, designates a situation in which the perceived units⁵ and the experienced sentiments⁶ co-exist without stress; there is thus no pressure toward change, either in the cognitive organization or in the sentiment"* (1958, p. 176). Når denne tilstand af balance ikke kan opnås, vil individet, if. Heider, opleve en anspændthed der udløser at individet søger at ophæve denne, så harmoni igen kan indtræffe – enten igennem ændringer i *"the sentiment relations or in the unit relations"* (ibid. p. 207).

Heider anser kognitiv balance for at være et vigtigt element, i forståelsen af hvordan individet *"cognizes the social world"* (Jordan 1968, p. 169). Her udbreder Heider gestaltpsykologiens love om perceptuel organisering, til også at gælde for hvordan individet perciperer sociale objekter (jf. fx sociale begivenheder, handlinger etc.). Dette indebærer *"an organization of discrete elements to create a unitary whole"* (ibid. p. 170), hvor:

elements in proximity to each other will be grouped (organized) to constitute a unit, elements similar to each other will be grouped to constitute a unit, and elements sharing a common fate or a good continuation will be grouped to constitute a unit (ibid.).

If. Heider er opnåelsen af balance en elementær del af disse principper, hvor ubalance derimod vil stå i vejen for kræfterne bag principperne (jf. dannelse af færdige enheder): Individet vil altid søge at organisere sociale objekter, på en så balanceret måde som muligt og dermed er det antagelsen at der må være "kræfter" i individet, der fordrer dannelsen af balancerede konfigurationer af sociale objekter (ibid. pp. 171-172). Heiders optik på balances elementære vigtighed, kan, if. Jordan, sammenlignes med gestaltpsykologiens lov om 'prägnanz' (ibid. p. 172) – jf. Wertheimer: At individet vil søge at organisere sine oplevelser på den måde, der er mest muligt stabil, symmetrisk og simpel (1923, pp. 72-85). Ligeledes

⁵jf. entiteter der opleves at høre sammen.

⁶jf. attituder.

vægter Heider det førnævnte harmonibegreb højt (Jordan 1968, p 173-174), som igen kan siges at være sidestillet med den gestaltpsykologiske lov om ligevægt (Wertheimer 1923, pp. 81-84).

If. Jordan kan Heiders balanceteori i høj grad siges at være indlejret i et gestaltorienteret metateoretisk perspektiv, som ikke blot vedrører social perception og kognition, men også inddrager *"the general order that underlies the phenomenon of life proper"* (1968, p. 173). Som Heider påpeger, er individets behov for harmoni og balance en logisk konsekvens af at individet søger at etablere sig på en meningsfuld og stabil måde i relation til kravene fra verdens objektive orden (1958, p. 243):

There exists a tendency to be in harmony with the requirements of the objective order. Thus the situation is balanced if one likes to do what one ought to do, if one likes and enjoys the entities one believes are valuable, if happiness and goodness go together, if p admires the person he likes and likes the person with whom he shares values, if what ought to be conforms to what really is etc. (ibid. p. 233).

Videreførelser af Heiders Balanceteori

Newcombs symmetri-teori om interpersonel balance

Én tilgang til kognitiv konsistens, som bygger videre på Heiders balanceteori, er at finde hos Newcomb (1968a/1968b), hvis teoretiseringer i høj grad tager højde for både intrapsyriske og interpersonelle processer i relation hertil (Abelson et al 1968, p. 3).

If. Newcomb, er det en menneskelig betingelse, at individet kontinuerligt står overfor et tresidet adaptationsproblem, hvor individet, på én og samme tid, må forlige sig med:

- a) andre individer og grupper i dets interpersonelle miljø
- b) den verden individet har til fælles med disse individer og grupper, og
- c) individets egne præferencer og fordringer (1968b, p. 28).

Fælles for både Heiders og Newcombs teoretiseringer om balance er fx at: 1) Ubalancerede sæt af kognitive elementer indebærer et, for individet, relativt stort pres imod at ændre en eller flere af disse kognitive elementer og at balancerede sæt af kognitive elementer indebærer et

meget lavt omfang af pres. 2) Sådanne sæt af kognitive elementer er modtagelige overfor kræfter der fordrer balance og er derfor genstand for ækvifinalitet⁷ (ibid. p. 31).

Hos Newcomb har balance, som en strukturel egenskab ved sæt af kognitive elementer, at gøre med de psykologiske relationer imellem disse, hvorfor balance i Newcombs optik må forstås i netop psykologiske termer⁸. Newcombs psykologiske beskrivelse af balance, tager udgangspunkt i forståelsen af psykologisk ubalance⁹, hvor der foreslås tre (frem for Heiders to) distinkte tilstande af balance, nemlig: 'balance', 'imbalance' og 'nonbalance'. Et sæt af kognitioner vil, i Newcombs optik, være:

imbalanced insofar as it instigates the cognizer toward modification of one or more relationships within the set. A cognitive set may fail to be clearly imbalanced in either of two ways. First, because it is unobjectionable as it stands, thus instigating acceptance; such a set is clearly balanced. Or second, because it clearly invites neither modification nor acceptance – whether by reason of indifference, uncertainty, or ambivalence. This latter kind of set, neither clearly balanced nor clearly imbalanced, I shall label nonbalanced; changes in one of its constituent relations might result in balance, imbalance or continuing nonbalance (ibid. p. 31).

I Newcombs optik er der yderligere særligt fokus på hvordan et intrapsykisk behov for tilpasning (jf. balance) opstår i individet – grundet det samtidige behov for interpersonel balance: Når individet støder på information, hos betroede andre, der er modstridende med individets egne kognitive elementer om et givent objekt, vil behovet for intrapsykisk tilpasning, gennem reetablering af balance, opstå (ibid. p. 28). Som Newcomb påpeger: *"an individual's most salient concern, in dealing with multiple cognitions, is the suitability of the*

⁷Jf. når sæt af kognitive elementer er i balance på et givent tidspunkt, vil de have tendens til at forblive som de er – og når balance ikke er til stede, vil forandring i retning af balance indtræffe, hvor denne balance kan opnås igennem mange og forskellige veje.

⁸Dette kan siges at være et sted hvor Newcombs metateoretiske standpunkt, som netop tager udgangspunkt i principperne om harmoni og balance (1968b, p.28), i nogen grad adskiller sig fra Heiders, der kan siges at have et mere a-psykologisk strukturelt metateoretisk standpunkt, i relation til harmoni og balance – grundet den mere nære beslægtethed med gestaltpsykologien.

⁹At forståelsen for vigtigheden af balance kommer fra en forståelse for ubalance, påpeges af Jordan også at være tilfældet hos Heider, hvor optikken er at: *"balance poses no problems and hence does not attract attention, imbalance is problematic and does"* (1968, p. 171).

other person as a source of information, or support, or of influence concerning the object cognized by each of them” (ibid. p. 50)¹⁰.

Osgood & Tannenbaums kongruensteori

Et andet eksempel på en videreførelse af Heiders balanceteori, er Osgood & Tannenbaums (1955) kongruens model for attitudeforandringer. Denne tilgang til konsistens har særligt fokus på konsekvenserne af inkongruente evalueringer, der kan opstå som følge af, at kommunikation forstyrrer a) individets evalueringer af to koncepter, eller b) individets opfattelse af relationen imellem disse (Abelson et al 1968, p. 4). Kongruensteorien adskiller sig yderligere fra Heiders og Newcombs udlægninger, ved at have særligt fokus på forudsigelse af både retningen af- og omfanget af attitudeforandring (Tannenbaum 1968, p. 55). Her påpeger Tannenbaum, at kongruens modellen, set i forhold til andre samtidige konsistensteorier, er blevet kaldt den mest præcise, da den inkluderer kvantificering af de variable og relationer, der er involveret i modellen. Samtidig er den blevet kaldt den mest snævre, da den er begrænset til at kunne redegøre for attitude forandringer, der er resultatet af relativt specifikke kommunikative betingelser (1968, p. 52)¹¹. Yderligere er fokus, i højere grad, rettet mod intrapsyriske aspekter af konsistens, end det er tilfældet i Newcombs udlægning (Abelson et al 1968, p. 4).

Essensen af kongruensprincippet er: *”when two cognitive events are simultaneously elicited, each exerts a modifying pressure on the other, in proportion to its own degree of polarization and in the direction of the other’s position of perfect congruence”* (Osgood, Suci & Tannenbaum 1957, p. 277). Modellen indebærer samtidig princippet om ’vægtet gennemsnit’,

¹⁰Det synes relevant at understrege at Newcombs tilgang til konsistens kan siges at have de implikationer at **a)** Individet kan leve i en verden, hvor der er flere forskellige omverdener: Gruppens verden er ikke nødvendigvis lig med omverden og gruppens verden behøver ikke at være overensstemmende med hvordan individet så i øvrigt opretholder sin verden. Individet kan derfor leve i mange verdener, hvor tilpasning (opretholdelse og/eller etablering af balance, herunder konsistens) er det centrale. Derfor er det ligeledes vigtigt at understrege **b)** At konsistens i denne optik i lavere grad er et filosofisk princip, men i stedet vedrører de kontekster individet indgår i (både indre opfattet og ydre udvist) og derfor også hvordan individet agerer, der hvor det befinder sig. Eksempel: Individet oplever inkonsistens ved indtrædelsen i en gruppe, hvis holdninger/adfærd adskiller sig fra individets egne, hvorefter individet tilpasser sig – men individet kan have andre indre standpunkter/normsæt som kan komme i spil udenfor gruppen. Dette indebærer derfor også en bevidst adskillelse af verdener.

¹¹Hvor Osgood & Tannenbaums teori startede ud som meget fænomennær, blev kongruens-modellen dog senere hen sammenlagt med andre teoretiske spor, udledt på baggrund af forskning udført af Osgood (Tannenbaum 1968, p. 56), samt tilknyttet til en mere fundamental psykologisk teori (ibid. p. 60). Dette gjorde, if. Tannenbaum, tilgangen til konsistens bredere anvendelig, men medførte samtidig også at den medfølgende mere unitære formulering lettere kunne virke vildledende, at definering af begrænsningsbetingelserne for modellen blev vanskeligere og at der blev sat spørgsmålstegn ved, hvor meget af essensen af den oprindelige antagelse om kongruens, der egentlig var at finde i den nye model (ibid. pp. 60-61).

da de forskellige kognitive begivenheder, i forskellig grad, kan bidrage til den sammensatte helhed, i direkte proportion til disses respektive grader af polarisering (Tannenbaum 1968, p. 57).

Den underliggende metateoretiske antagelse bag kongruensprincippet er "*a least effort principle – a presumed tendency of the organism to maintain his attitudes in the simplest patterns*" (ibid. p. 59). Antagelsen er, at eftersom ekstreme alt-eller-intet bedømmelser er mere simple, end fint diskriminerende gradmæssige bedømmelser, så vil der være et konstant pres i individet, imod allokering af forskellige objekter af bedømmelse, i den ene eller anden ende af et evaluativt kontinuum (Osgood & Tannenbaum 1955, p. 43). På lignende vis blev det antaget at det er mere simpelt for individet at acceptere lighederne ved objekter der er vurderet som relativt lig hinanden, frem for at bevare fine nuancer, der gør objekterne distinkte (Tannenbaum 1968, p. 59). Disse attitudestrukturer antages yderligere at blive vedligeholdt igennem, på den ene side, stærke associative bånd mellem elementer indenfor en samlet gruppe og, på den anden side, igennem stærke dissociative bånd mellem forskellige af disse grupper – som dermed skaber en simpel psykologisk konsistensstruktur (ibid.)¹².

Rosenbergs kognitive-affektive konsistensteori

En anden udlægning af kognitiv konsistensteori som opstod i samtiden, er at finde hos Rosenberg (1956/1968). Tilgangen indebærer at individet har et indlejret behov for kognitiv-affektiv konsistens, hvor dette behov medfører attitudeforandringer, når kognitiv-affektiv inkonsistens opstår. Dette ses som en form for homeostasisk proces, hvor individet, når det oplever den arousal, der er forbundet med inkonsistensen, indleder aktiviteter der medfører genetablering af denne konsistens (Rosenberg 1968a, p. 75)¹³.

Rosenberg beskæftigede sig med hvilke variable, der kan siges at ko-variare med individets attitude. Vigtige variable i denne forbindelse er intensiteten i individets *værdier* og den, af individet, oplevede vigtighed af et *attitudeobjekt* (jf. andre individer, grupper,

¹²'The least effort principle'- det metateoretiske princip vedrørende organismens tendens til at bevare dets attituder i de simplest mulige mønstre, kan, som det også er tilfældet hos Heider, relateres direkte tilbage til gestaltpsykologiens og herunder Wertheimers lov om 'prägnanz': at individet vil søge at organisere sine oplevelser på en måde, der er mest muligt stabil, symmetrisk og simpel (Wertheimer 1923, pp. 72-85).

¹³If. Sarnoff, er den højest rangerende motivationelle antagelse indenfor teorier om kognitiv konsistens (inkl. i kognitiv dissonansteori, som beskrives side 17-22), at mennesker er drevet af behovet for at reducere de indre tilstande af anspændthed de oplever – hvilket if. Sarnoff er et homeostasisk princip, der i øvrigt også er centralt i psykoanalytisk teori (1968, p. 193). Homeostase-begrebet er, ud over ved Rosenberg, ligeledes *eksplicit* at finde ved Heider, hvor homeostase fx beskrives i relation til individets behov for førnævnte psykiske ligevægt (Heider, 1958, pp. 266-276), der som nævnt også er et fundamentalt princip indenfor gestaltpsykologien.

samfundsmæssige/politiske overbevisninger etc.) - i relation til enten at medføre- eller stå i vejen for virkeliggørelsen af disse værdier:

If. Rosenberg, vil individet, når det, relativt stabilt, responderer på et givent objekt, med enten positiv eller negativ affekt, samtidig have en medfølgende kognitiv struktur, bestående af overbevisninger, vedrørende det givne attitudeobjekts potentiale, til at virkeliggøre eller stå i vejen for realisering af værdisatte tilstande. Samtidig er typen af affekt (positiv eller negativ) og graden af denne affekt, som føles i relation til attitudeobjektet, korreleret med indholdet af den associerede kognitive struktur: Så en kraftig og stabil positiv affekt i relation til et givent objekt vil være associeret med overbevisninger om at objektet har potentiale til at facilitere opnåelsen af en given række vigtige værdier – og ligeledes vil kraftig negativ affekt være associeret med overbevisninger om objektets potentiale til at stå i vejen herfor. Ligeledes vil moderate positive eller negative affektive tilstande, associeres med mindre vigtige værdier og/eller med mindre grad af overbevisning hos individet (1956, pp. 367 & 371)¹⁴.

Rosenbergs tilgang til konsistens indebærer, at individet har en tendens til at knytte sig til normer, traditioner, skikke og værdier, der forstærker konsistens i individets egne kognitioner og adfærd (1968a, pp. 73-74) og at individet vil blive motiveret at dets relevante (sociale) omverden, i relation til bevarelsen og vedligeholdelsen af kognitiv konsistens, således at individet tilpasser sig disse omgivelseres fordringer. Her påpeger Rosenberg at etableringen af stabile kognitive-affektive mønstre:

may originate in experiences of being rewarded or punished for imitation or rehearsal of expressions of affect provided by others (...). With an affect, or its beginnings, established through reinforcement procedures, something like a need for affective-cognitive consistency may set the person to acquire socially available beliefs that "rationalize" the acquired affect. When such beliefs are unavailable in the person's communicative surround, he may invent them. In real-life situations where attitudes are being instilled, there are generally available both cognitive supports for the advocated affect and direct reinforcements for its expression (1956, p. 371).

I Rosenbergs optik opstår intrapsykisk inkonsistens dermed som følge af uoverensstemmelse mellem følelser og overbevisninger, hvor den intrapsyiske (kognitive-affektive) konsistens yderligere er afhængig af opfattede værdier og disses vigtighed, hvor værdiernes egenart og

¹⁴If. Rosenberg kan teorien om kognitive-affektiv konsistens siges at være af stor beslægtethed med Heiders balanceteori, hvor fokus dog her er mere indsnævret ved at være fokuseret på attitude tilegnelse og -forandringer og ikke mere generelle perceptuelle og kognitive processer (1968, p. 78).

vigtighed samtidig kan siges at være under påvirkning fra de, for individet, relevante (sociale) omgivelser. På trods af sidstnævnte, er Rosenbergs fokus dog overordnet rettet mod intrapsyriske aspekter af konsistens, jf. hvordan konsistens etableres indenfor individets systemer af overbevisninger og attituder (Abelson et al 1968, p. 4).

Abelsons implicational molecules: den molekylære struktur i det kognitive system bag konsistensfænomener

En anden tilgang til kognitiv konsistens, fra samme periode, er at finde hos Abelson (1968a/1968b), hvis fokus, i høj grad, er strukturen i det kognitive system, der er underliggende for konsistens fænomener (Abelson et al 1968, p. 4).

Abelsons teori bygger på den optik, at individet har vanskeligt ved at processere store mængder af kognitivt materiale på samme tid og derfor vil dets kognitive strukturer være kendetegnet ved, at kognitive elementer processeres indenfor symbolsk afgrænsede enheder – kaldet 'implikationelle molekyler' (1968a, p. 133). Disse implikationelle molekyler er, if. Abelson:

a self-contained set of statements which, taken together, are psychologically self-consistent according to a particular implicational principle (...) 'Joe loves Ann; Ann loves Harry; Joe hates Harry' is an example of such a molecule, with 'romantic rivalry' as the implicational principle which binds the sentences together. This example is 'self-contained' because we need know nothing more to 'understand' the situation." (ibid.).

If. Abelson vil individet have tilbøjelighed til at færdiggøre ikke-komplette implikationelle molekyler og samtidig har komplette implikationelle molekyler den fordel, at de lettere læres og lagres i langtidshukommelsen, end kognitive elementer, der ikke er bundet sammen implikationelt. Yderligere vil kognitive elementer, der forhindrer færdiggørelsen af de implikationelle molekyler, skabe overraskelse, opmærksomhed og oftest også aversion i individet (grundet inkonsistens), der vil resultere i initiativer til løsning af inkonsistensen. Samtidig vil færdiggjorte implikationelle molekyler være modstandsdygtige overfor forandring og vil blive vedligeholdt og beskyttet mod afvigelser (ibid. pp. 133-134).

Abelson overfører yderligere ovenstående, til en teori om individets holdninger. Her påpeger Abelson, at individets attituder og overbevisninger oftest består af isolerede, indkapslede, 'holdningsmolekyler', der hver især udgøres af a) en overbevisning, b) en attitude og c) en

opfattelse af omfanget af den sociale støtte herfor. If. Abelson, giver holdningsmolekylerne en konversationel og kognitiv sikkerhed for individet, da de giver individet noget kohærent og konsistent at tænke og sige, når et givent emne fremkommer, i samtale med andre. Af samme årsag behøver de forskellige enheder af holdningsmolekyler heller ikke at have logisk interaktion med hinanden og behøver heller ikke at være konsistente i relation til hinanden – hvorfor de er særligt uantastelige i relation til modargumenter, grundet deres molekulære og isolerede beskaffenhed (1968b, p. 27)¹⁵.

Abelson beskæftigede sig yderligere med måder, hvorpå inkonsistens (når den opstår *indenfor* den molekulære struktur) afvikles af individet, hvor individet if. Abelson kan benytte sig af strategier som fx at splitte et kognitivt element i to dele, eller at styrke den evaluative polaritet i den stærkeste del af det kognitive element (1968a, pp. 119-121). I Abelsons optik kan sådanne løsningsmetoder initieres af individet, grundet én underliggende basal proces: 'Evaluativ induktion'. Her er grundprincippet at, når kognitive elementer er forbundet af en associativ relation, vil disse elementers evaluative standpunkter "smitte af" på hinanden (ibid. pp. 121-122).

Opsummerende bemærkninger - del 1

If. Newcomb kan næsten alle konsistensteorier, fra ovennævnte periode, relateres tilbage til visse dele af Heiders teoretiseringer – og visse teorier i særlig grad, da Heider var den første til at påpege, at *"an imbalanced set of cognitions is associated with 'tension' and the arousal of forces which tend to restore or attain states of balance"* (1968a, p. xvi). En fællesnævner ved ovenstående tilgange kan netop siges at være at inkonsistens, på hvert niveau af fokus, er forbundet med en arousal, spænding og/eller en aversiv tilstand, der fungerer som motivationel drivkraft, i relation til at opnå (gen)etablering af konsistens.

¹⁵Abelsons tilgang til kognitiv konsistens, kan siges at have flere fællesnævner med modularitetsteori: If. Barrett & Kurzban, kan modularitets-tankegangen spores tilbage til Fodors publikation fra 1983, 'The Modularity of Mind', som bebudede en særlig form for mental struktur i sindet, som bestående af moduler, der er kendetegnet ved fx domæne-specificitet, informations-indkapsling, automatisme, og fikserede neurale lokaliseringer – hvor elementerne kan være til stede i varierende omfang. En mindre "radikal" udgave af modularitets-tankegangen er at finde hos Barrett & Kurzban selv, der i stedet ser modularitet som funktionel specialisering, hvor moduler må defineres ud fra de specifikke opgaver de udfører og den information de modtager, grundet specifikke input kriterier (2006, pp. 628-642). If. Kurzban medfører idéen med modularitet at der ikke behøver at være én del af psyken der, bevidst for individet, står som (inkonsistent) modpol til en anden del af psyken – de modulære systemer arbejder i stedet med en bestemt grad af autonomi (2011, pp. 32-33). Man kan dermed argumentere for at Abelsons tilgang til kognitiv konsistens, er metateoretisk indlejret i en teori om psyken, der er en form for tidlig modularisme. I relation hertil er det værd at fremhæve, at en implikation af det Abelson fremfører, er at man kan se konsistens som et selvstændigt system, som dog samtidig er dybt afhængigt af hvilke opgaver det bliver sat til.

Yderligere påpeger Abelson, at kognitive konsistensteorier, trods den, i teorierne, varierende grad af fokus på indre kognitive processer versus ydre sociale processer, alle kan siges at vedrøre både intrapsykisk og interpersonel konsistens, som grundlæggende motiver for mennesket (1983, pp. 37-42). Trods forskelle i hvilket niveau af menneskets psyke der er i fokus, i relation til det menneskelige konsistens behov, kan samtlige teorier dermed alligevel siges at have en grad af udsigelseskraft både i relation til individets indre- såvel som ydre (sociale) verden.

Samtidig kan det siges at være tilfældet – som det også er forsøgt tydeliggjort ovenfor, at samtlige af ovenstående konsistensteorier har hver deres eksplicite indlejring i elementer af bredere, mere overordnede metateoretiske forståelser af psyken:

Hos Heider er det de gestaltpsykologisk inspirerede principper om harmoni, balance og ligevægt. Hos Rosenberg går både balance- og ligevægtsbegrebet igen, men bliver dog fremført mindre eksplicit end hos Heider. Hos Newcomb er det igen balanceprincippet, der overordnet er i spil: Men her med fokus på psykologisk balance, frem for den, hos Heider, mere direkte gestaltpsykologisk inspirerede strukturelle balance. Hos Osgood & Tannenbaum er det 'the least effort'/simplicitets princippet, men også igen ligevægtsprincippet der er i spil og hos Abelson er det modularitetsprincippet og evaluativ induktion, der kommer i spil, som overordnede kognitive strukturelle principper.

Overordnet kan det siges at være tilfældet – på et mere eller mindre eksplicit niveau, at der refereres til de homeostatiske reguleringsprincipper i forståelsen af konsistens hos ovenstående teoretikere. Implikationen af denne metateoretiske indlejring, for forståelsen af konsistens, vil blive yderligere taget yderligere op i diskussionen (jf. side 44-51).

I den efterfølgende del vil Festingers kognitive dissonansteori blive præsenteret, samt de væsentligste tilhørende forskningsparadigmer og resultater.

Del 2: Kognitiv dissonans – ”kronjuvelen” indenfor kognitive konsistensteorier

Festingers (1957) kognitive dissonansteori, anses af mange, for at være en af de mest indflydelsesrige socialpsykologiske teorier gennem tiden (Jones 1985, p. 69). Teorien har samtidig genereret store mængder socialpsykologisk forskning, der har medført en forøget forståelse for forandringer i- og effekten af attituder, adfærd og overbevisninger (Mills 1999,

p. 27); såvel som forståelse for relationerne mellem kognitioner, perceptioner, emotioner og motivation (Harmon-Jones, Amodio & Harmon-Jones 2009, p. 120; Harmon-Jones & Mills 1999, p. 3). Allerede i konsistensteoriernes blomstringstid, stimulerede kognitiv dissonansteori til akkumuleringen af mere forskning, end samtlige kognitive konsistensteorier tilsammen gjorde (Abelson et al 1968, p. 3).

Kognitiv dissonansteori er opbygget om den centrale antagelse, at mennesker har en iboende tilbøjelighed til at søge imod- og bevare intrapsykisk konsistens (konsonans) og undgå intrapsykisk inkonsistens (dissonans), da denne tilstand medfører et psykologisk ubehag, der skaber et motiveret behov for at reducere dissonansen og genetablere konsistens (Festinger 1957, pp. 1-3). Ud over at søge reducere af den dissonante tilstand, vil individet samtidig, når dissonansen er til stede, aktivt søge at undgå situationer og information, der potentielt kan forøge dissonansen (ibid. p. 3).

Termene 'dissonans' og 'konsonans' refererer, i Festingers optik, til *"relations which exists between pairs of elements"* (ibid. p. 9), hvor elementerne her refererer til kognitioner (ibid.). Dissonans defineres dermed af Festinger som *"the existence of nonfitting relations among cognitions"* (ibid. p. 3), hvor kognitioner her refererer til *"any knowledge, opinion, or belief about the environment, about oneself, or about one's behavior"* (ibid.). If. Festinger er disse kognitive elementer, altså elementer af viden¹⁶ vedr. individet selv: hvad individet gør, føler, ønsker og er, såvel som individets holdninger, overbevisninger, værdier og attituder – og ligeledes gælder dette, elementer af viden vedr. individets omverden. (ibid. pp. 9-10).

Disse kognitive elementers bagvedliggende dannelse og indhold er, if. Festinger, responsive overfor- og afspejler og kortlægger, individets fysiske, sociale og psykiske virkelighed, da dette er afgørende for individets overlevelse (ibid. p. 10), hvorfor *"the reality which impinges on a person will exert pressures in the direction of bringing the appropriate cognitive elements into correspondence with that reality"* (ibid. p. 11). Når kognitive elementer så ikke er i overensstemmelse med denne virkelighed, vil presset for at eliminere denne inkonsistens opstå, hvor individet, if. Festinger, ofte vil forsøge at rationalisere sig ud af inkonsistensen; men i tilfælde, hvor rationaliseringen fejler, vil førnævnte indre ubehag opstå, grundet den fortsatte inkonsistens (ibid. p. 2-4).

¹⁶ jf. 'knowledges'.

If. Festinger, vil graden af ubehag individet oplever, som følge af dissonansen mellem et kognitivt element og individets resterende kognitioner, afhænge af antallet- og vigtigheden af kognitioner, der er konsonante og dissonante, med det aktuelle kognitive element: Jo flere kognitive elementer, hvis vigtighed vurderes stor af individet og jo flere, allerede eksisterende, kognitive elementer, der opleves som dissonante, med et nyt givent kognitivt element – des større grad af dissonans og dertilhørende ubehag (ibid. pp. 16-18).

Graden af dissonans og dertilhørende ubehag, er samtidig afgørende for hvor stort et pres individet vil føle i relation til at mindske dissonansen. If. Festinger kan tilstedeværelsen af dissonans ses som en drivkraft, et grundlæggende behov og/eller en tilstand af anspændthed, der må forløses gennem handlinger, der medfører reduktion af tilstanden – lige så vel som tilstedeværelsen af sult fører til handlinger, der kan reducere sulten; og jo større grad af dissonans, des større vil drivkraften være, til at handle på en sådan måde at dissonansen reduceres og yderligere dissonans undgås (ibid. p. 18). Yderligere nævner Festinger fire forskellige kilder, hvorfra dissonans kan opstå: 1) logisk inkonsistens, 2) brud med kulturelle skikke, 3) inkonsistens mellem en kognition og en mere omfattende kognition og 4) tidligere erfaring (ibid. p. 14).

I relation til selve dissonansreduktionen påpeger Festinger, at denne proces også kan foregå på forskellig vis. Når dissonans opstår mellem et kognitivt element, der vedrører det omgivende miljø og et kognitivt element, der vedrører individet selv, kan dissonansen elimineres, eller som minimum reduceres, ved at ændre det kognitive element, der vedrører individet selv (ved fx at ændre holdning, adfærd, attitude etc.). Således genetableres en konsonans med det kognitive element, der afspejler den miljømæssige 'virkelighed', som minimum til en vis grad (ibid. p. 19). Denne tilgang til dissonansreduktion er dog, if. Festinger, ikke altid mulig, da ændringen kan være forbundet med for stor vanskelighed og/eller da ændringen måske kan reducere et bestemt dissonant forhold, men samtidig udløse en række nye dissonanstilstande (ibid.)

En anden mulighed kan derfor, if. Festinger, være at ændre det kognitive element, der vedrører en given situation i omgivende miljø (særligt i tilfældet hvor der er tale om det sociale miljø). Individet kan fx omgive sig med mennesker- og selektivt indtræde i situationer, hvor det kognitive element, der vedrører individet selv, fortsat kan understøttes, eller individet kan vælge at forsøge at ignorere eller kompensere for den miljømæssige

virkelighed. Begge af disse muligheder, men særligt sidstnævnte, er, i Festingers optik, dog kun i begrænset omfang en tilstrækkelig mulighed, da den påkrævede grad af kontrol over miljøet, som dette ville kræve, kun sjældent er til rådighed for individet (ibid. pp. 20-21).

I tilfælde hvor eliminering af dissonans ikke er muligt, er det stadig muligt at reducere den samlede mængde af dissonans, ved at søge nye informationer og tilføje nye kognitive elementer, der forskyder vægtningen mellem dissonante og konsonante kognitive elementer, således at dissonansreduktion finder sted. Individet kan også tilføje nye kognitive elementer, der reducerer vigtigheden af de dissonante kognitive elementer, eller tilføje kognitive elementer, der forener to elementer, der er dissonante. Samtidig vil individet, som før nævnt, samtidig søge at undgå informationer, der potentielt kan forøge den eksisterende dissonans (ibid. p. 22). Festinger påpeger dog yderligere, at lige meget hvor meget individet føler drivkraften til at søge- og handle for at opnå dissonansreduktion, er det langt fra en selvfølge at den opnås. I nogle tilfælde vil forsøget endda medføre øget dissonans – og når forsøget fejler, vil symptomer på psykologisk ubehag klart og åbenlyst manifestere sig (ibid. pp. 23-24).

Sandsynligheden for at et bestemt kognitivt element forandres, for at reducere dissonansen, er yderligere betinget af modstanden mod forandring i dette kognitive element. Kognitioner, der i lav grad er modstandsdygtige mod forandring, vil med større lethed forandres, end kognitioner, der er mere modstandsdygtige mod forandring (ibid. pp. 24-26). Modstand mod forandring afhænger af kognitionens responsivitet overfor virkeligheden (ibid. p. 24), af omfanget hvorved kognitionen er konsonant med mange andre kognitioner (ibid. p. 27), samt af modstanden mod forandring i den adfærd, der afspejler det kognitive element (ibid. p. 25). Yderligere afhænger modstand mod forandring i et adfærdsmæssigt kognitivt element, af omfanget af smerte eller tab som individet må udholde, den eventuelle tilfredsstillelse, der opnås ved adfærden og i hvilket omfang forandringen reelt er mulig for individet (ibid. pp. 25-26). Når modstanden mod forandring vedrører ændringer af et miljømæssigt (socialt) kognitivt element, er modstanden betinget af graden af vanskelighed, hvorved individet kan opnå social støtte fra personer, der bakker op om det nye kognitive element (ibid. pp. 26-27). Det givne kognitive elements grad af modstand mod forandring, er samtidig med til at betinge den maksimale grad af dissonans individet kan føle: Her påpeger Festinger at:

The maximum dissonance that can possibly exist between any two elements is equal to the total resistance to change of the less resistant element. The magnitude of dissonance cannot exceed this amount because, at this point of maximum possible dissonance, the less resistant element would change, thus eliminating the dissonance (ibid. p. 28).

I relation til undgåelsen af dissonans påpeger Festinger, at denne tendens automatisk vil aktiveres, når dissonans i forvejen er til stede i individet. Undgåelsen er særligt vigtig imens individet søger at reducere den tilstedeværende dissonans, ved at søge støtte fra nye kognitive elementer, der skal erstatte et nuværende dissonant element, eller i situationer, hvor ny information søges, grundet behovet for at tilføje nye kognitive elementer (ibid. pp. 29-30). Derfor indebærer processer forbundet med dissonansreduktion, at individet bliver meget selektivt, i relation til hvilke kilder, der søges og undgås. Denne selektivitet vil, if. Festinger, oftest ikke være til stede, når ingen dissonans er til stede i individet. Undtagelsen kan dog være at individet, grundet tidligere eksponering for dissonans, frygter ny eksponering og dermed søger at undgå den indledende tilstedeværelse af dissonansen. I Festingers optik, vil konsekvensen i sådanne tilfælde være, at individet vil blive afholdende overfor at engagere sig adfærdsmæssigt og dermed handle, da mange handlinger ikke kan omstødes. Individets evne til dissonansreduktion er her afgørende for, i hvilken grad undgåelse af dissonans- og mekanismer forbundet med frygt for dissonans, aktiveres hos individet (ibid. pp. 30-31). Samtidig påpeger Festinger, at individets tolerance overfor dissonans er afgørende: Et individ med en lav grad af tolerance overfor dissonans, vil opleve dissonansen som ekstremt smertefuld og uudholdelig, og vil i høj grad forsøge at undgå dissonansen, fx ved, som nævnt, at undgå at tage beslutninger og handle. Men if. Festinger, vil denne undgåelse medføre at individet potentielt vedbliver i en tilstand af konflikt (ibid. pp. 266-269). I Festingers optik vil individet være i en tilstand af konflikt, før en beslutning tages, da de givne valg/handlemuligheder, vil trække individet i forskellige retninger. Efter beslutningen tages, vil konflikten forsvinde, men dissonansen vil opstå – grundet det faktum, at der ofte vil være positive aspekter forbundet med det fravalgte. Derfor vil den medfølgende smerte kun trække individet i én bestemt retning: Mod overbevisningen om at det valgte alternativ, er det rigtige (ibid. pp. 39-40). For visse individer vil dissonans og undgåelsen heraf, dermed potentielt være en smertefuld og belastende affære: Undgå dissonansen gennem undgåelsen af beslutningstagning, vil individet være i en konstant tilstand af indre konflikt; opleves dissonansen i stedet, vil tilstanden indebære en meget ubehagelig, anspændt, smertefuld og

uudholdelig tilstand – og hvis individet samtidig vanskeligt kan reducere dissonansen, vil tilstanden antageligt blive længerevarende og dermed belastende.

De eksperimentelle paradigmer indenfor forskningen i kognitiv dissonans

Herunder nævnes fire eksperimentelle paradigmer, der står bag størstedelen af testningen af Festingers oprindelige kognitiv dissonansteori. Paradigmerne er overordnet opbygget således, at deltagerne induceres til at opleve inkonsistens mellem kognitioner, hvorefter de gives muligheden for at udtrykke en forandring i attituder. Forandring i attituder måles herefter og antages at afspejle graden af dissonansreduktion. I starten af beskrivelsen af det enkelte eksperimentelle paradigme, vil der blive redegjort for logikken bag, der på hver sin vis trækker tråde tilbage til Festingers teoretiseringer om kognitiv dissonans.

Forced-Compliance

Når individet føler sig nødsaget til åbenlyst at udvise en adfærd, der står i modsætning til dets overbevisninger, holdninger etc., vil individet føle dissonans. Dissonansreduktion vil her i forlængelse kunne opnås ved, at individet ændrer sine holdninger etc., i en sådan grad, at de i højere grad stemmer overens med den udviste adfærd (Festinger 1957, pp. 84-86; Festinger & Aronson 1960, p. 249). Graden af dissonans determineres samtidig af, i hvilken grad, den udviste adfærd indebærer andre elementer, der skaber konsonans for individet: Fx vil graden, hvorved individet på anden vis bliver belønnet for den, ellers dissonante, adfærd, være med til at afgøre den samlede oplevede mængde af dissonans (Festinger & Aronson 1960, p. 249). Med udgangspunkt i kognitiv dissonansteoris udsigelser, bygger forskningsparadigmet derfor på den antagelse at:

If a person makes a public statement which he does not believe to be true, in order to receive a small reward, he will change his private belief in the direction of the public statement; increasing the size of the reward will decrease the degree to which he will change his private opinion (ibid. p. 250).

De første til at afprøve og understøtte paradigmets antagelser, var Festinger & Carlsmith (1959), hvis studie '*Cognitive consequences of forced compliance*' er et af de mest citerede og kendte studier indenfor forskning i kognitive dissonans (Bem 1967a, pp. 187). I eksperimentet blev deltagerne tilfældigt henvist til én af tre mulige eksperimentelle betingelser: En 1 dollar betingelse, en 20 dollar betingelse og en kontrol betingelse, uden betaling. Ved 1 og 20 dollar betingelsen, skulle den individuelle deltager først udføre en langsommelig monoton opgave. Herefter blev deltageren ansat som assistent af forsøgslederen, for henholdsvis 1- eller 20

dollars, til at fortælle en medstuderende (som i virkeligheden var en person ansat til formålet), der ventede på at deltage, at opgaverne var interessante og fornøjelige. Ved kontrolbetingelsen skulle deltagerne blot udføre den langsommelige monotone opgave. Herefter blev deltagerne bedt om at indikere, i hvilket omfang de havde nydt opgaven. Festinger & Carlsmiths ræsonnement var at deltagerne, der modtager 20 dollars, ikke burde føle megen dissonans, da de 20 dollars ville tjene som tilstrækkelig retfærdiggørelse, for den attitudemodstridende handling (jf. tilføre kognitive elementer, der er konsonante med adfærden). Men at blive betalt 1 dollar burde i stedet medføre megen dissonans, da beløbet burde være for lavt, til at denne retfærdiggørelse ville finde sted. Som forventet ændrede deltagerne i 1 dollar betingelsen deres attituder, således at de blev mere positive overfor opgaven, hvorimod deltagerne i 20 dollar betingelsen, vedblev ved en attitude, der var meget lig kontrol betingelsen (1959, pp. 204-209). Festinger og Carlsmith så resultaterne som understøttende for kognitiv dissonansteori: Deltagerne i 1- og 20 dollar betingelsen, havde valgt offentligt at tilkendegive en positiv attitude, i relation til forsøgets indhold; i 1 dollar betingelsen var dette en kilde til dissonans, da attituden hverken var udvist pga. en indledende/reel attitude eller som følge af en betydelig monetær belønning. Tolkningen blev derfor, at deltagerne, for at reducere den medfølgende dissonans, i stedet ændrede attitude, således at den blev overensstemmende med den udviste adfærd (ibid.). Paradigmet har også i nyere tid, fortsat med at generere adskillige indsigter i dissonansprocesser¹⁷.

Free-Choice

Når et individ vælger imellem adskillige valg- og/eller handlemuligheder, er oplevelsen af dissonans oftest en sikker følge, da det valgte alternativ sjældent er udelukkende positivt og de fravalgte alternativer sjældent er udelukkende negative (Festinger 1957, pp. 34-36; Festinger & Aronson 1960, pp. 239-40). Individets kognitioner vedrørende ethvert negativt aspekt af det valgte alternativ, vil derfor være dissonant med bevidstheden om at have valgt det – og på samme vis vil kognitioner vedrørende ethvert positivt aspekt af det/de fravalgte alternativ(er), være dissonant med bevidstheden om at have fravalgt det/dem (Festinger & Aronson 1960, p. 240). Jo vigtigere valget er og jo mere attraktivt det/de fravalgte alternativ(er) opleves af individet, relativt til det valgte, des større grad af dissonans vil individet derfor opleve (Festinger 1957, p. 37). If. kognitiv dissonansteoris antagelser, vil

¹⁷Jf. fx Leippe & Eisenstadt 1994, pp. 398-409; Gawronski & Strack 2004, pp. 536-541; Harmon-Jones, Gerdjikov & Harmon-Jones 2008, pp. 36-41.

individet derfor, efterfølgende en beslutning, forsøge at overbevise sig selv om, at det valgte alternativ er mere attraktivt (relativt til det/de fravalgte), end det var tilfældet før valget blev taget (ibid. pp. 44-45).

Brehm udførte det første eksperiment, der påviste ovenstående optik. Her blev deltagerne bedt om at foretage et henholdsvis let eller svært valg, mellem to alternativer: Først blev deltagerne bedt om at vurdere hvor attraktivt de fandt otte forskellige forbrugsprodukter, hvorefter de enten blev bedt om at vælge mellem to produkter som de havde vurderet næsten ligeligt attraktive, eller som de ikke havde vurderet som ligeligt attraktive. Herefter blev deltagerne bedt om at genvurdere produkterne. Resultaterne viste, at de deltagere, der blev bedt om at vælge mellem to produkter, de før vurderede som næsten ligeligt attraktive, efterfølgende genvurderede produktet de havde valgt, som mere attraktivt end før og omvendt var genvurderingen af det fravalgte, at dette produkt var mindre attraktivt end før. Brehm anså derfor resultaterne som understøttende for antagelserne bag dissonansteori (1956, pp. 384-389; Brehm & Cohen 1962, pp. 37-38). Lignende eksperimenter, der var yderligere understøttende herfor, blev efterfølgende udført¹⁸ og Free-Choice paradigmet er også i nyere tid blevet anvendt til at opnå indsigt i dissonansprocesser¹⁹.

Effort-Justification

If. kognitiv dissonansteori, vil dissonansarousal forekomme, når individet må udføre en ubehagelig handling, for at opnå et ønsket udfald: Det kognitive element, der vedrører at handlingen er ubehagelig, vil være konsonant med *ikke* at udføre denne handling, hvorfor kognitionen vedrørende at handlingen er ubehagelig, vil være dissonant med at udføre den. Dissonansreaktionen vil være tilsvarende større, jo større grad af ubehag aktiviteten medfører, relativt til graden af, hvor ønskeligt udfaldet opfattes af individet. I forlængelse heraf, vil reduktion af dissonansen kunne finde sted, ved at individet ændrer sit syn på udfaldet, således at dette bliver endnu mere ønskværdigt – igennem tilførsel af yderligere konsonante kognitive elementer (Festinger 1961 pp. 1-3; Harmon-Jones et al 2009, p. 123; Harmon-Jones & Mills 1999, pp. 7-8).

Det første eksperiment, designet til at teste ovenstående, blev lavet af Aronson og Mills. Her måtte en række kvinder gennemgå enten en ikke-ubehagelig eller en ubehagelig initiering, med det formål at blive medlem af en gruppe. De kvinder, der skulle igennem den

¹⁸Jf. fx Ehrlich, Guttman, Schonbach & Mills 1957, pp. 98-102; Brehm & Cohen 1959, pp. 373-378.

¹⁹Jf. fx Shultz & Lepper 1996, pp. 233-236.

ubehagelige initiering, måtte udføre pinlige handlinger, for at blive medlem; de kvinder, der skulle igennem den ikke-ubehagelige initiering, måtte udføre aktiviteter, der ikke var pinlige, for at blive medlem. Efterfølgende viste gruppen sig, for alle deltageres vedkommende, at være relativt ligegyldig og kedsommelig, at være medlem af. Resultaterne viste, at de kvindelige deltagere, der måtte gennemgå den ubehagelige initiering, efterfølgende evaluerede gruppen mere positivt. Hos de kvinder, der havde gennemgået den ikke-ubehagelige initiering, så man ikke denne effekt. Derfor anså Aronson & Mills dette som et udtryk for, at kvinderne, der havde gennemgået den ubehagelige initiering, udviste forsøg på dissonans-reduktion (1959, pp. 177-181). Effort-justification paradigmet er efterfølgende blevet anvendt til adskillige undersøgelser: Både i samtiden²⁰ og i nyere tid²¹.

Belief-Disconfirmation

Dissonans kan ligeledes opstå, når individet udsættes for informationer, der er inkonsistente med dets allerede eksisterende overbevisninger, holdninger etc. I de tilfælde, hvor dissonansen ikke bliver reduceret, ved at individet ændrer sine eksisterende overbevisninger/holdninger, kan individet i stedet, i forsøget på at reducere dissonanstilstanden, enten: a) fejlopfatte eller fejlfortolke informationen, b) afvise eller fornægte informationen, c) søge støtte fra andre, der er enige med holdningen/overbevisningen og/eller d) søge at overbevise andre om dennes rigtighed (Festinger & Aronson 1960, p. 251; Harmon-Jones & Mills 1999, pp. 6-7).

Festinger, Riecken & Schacters (1956) observationer, har dannet basen for paradigmet. Her blev medlemmerne af en gruppe, der var overbeviste om at deres kontinent ville blive ødelagt af en flodbølge på en bestemt dato, observeret fra to måneder før denne dato, til en måned efter. Da datoen for katastrofen blev overskredet og gruppens overbevisninger dermed blev afkræftet og da gruppens medlemmer samtidig havde mange konsonante kognitive elementer, forbundet med deres eksisterende overbevisninger - anvendte gruppens medlemmer efterfølgende ovenstående dissonansreducerende strategier, for at bevare deres eksisterende overbevisninger (Festinger 1957, pp. 252-259; Harmon-Jones 1999, pp. 86-87). Paradigmet er sidenhen fortsat blevet anvendt til at generere indsigter i relation til dissonansprocesser²².

²⁰Jf. fx Yaryan & Festinger 1961, pp. 603-606.

²¹Jf. fx Harmon-Jones, Price & Harmon-Jones 2015, pp. 228-234.

²²Jf. fx Burris, Harmon-Jones & Tarpley 1997, pp. 18-30.

Opsummerende bemærkninger – del 2

Festingers kognitive dissonansteoris placering, set i relation til ovenstående gennemgåede konsistensteorier (jf. del 1), kan overordnet siges at være at:

- a) Teorien ligeledes, som det også er tilfældet for ovenstående konsistensteorier, kan relateres tilbage til visse dele af Heiders teoretiseringer (jf. den del der vedrører at inkonsistens er forbundet med en tilstand af anspændthed og en medfølgende arousal, der fungerer som en drivkraft, som medfører forsøg på reetablering af konsistens (Newcomb 1968a, p. xvi).
- b) Teorien vedrører både intrapsyriske og interpersonelle aspekter af konsistens (Aronson 1968, p. 3; Abelson 1983, pp. 37-42).
- c) Teorien, i højere grad end nogen anden konsistensteori, beskæftiger sig med individets behov for konsistens mellem dets system af overbevisninger og dets adfærd (Abelson et al 1968, p. 3). Det adfældsorienterede fokus kan her siges at medføre at Festingers kognitive dissonansteori overordnet og eksplicit kommer til at vedrøre hvordan (gen)etablering af konsistens (konsonans), igennem dissonans som ændringsmekanisme, sikrer at individet kan positionere sig, agere og indgå -på kompetent vis i en social verden.
- d) Teorien vægter simplicitet og generaliserbarhed, hvilket kan anses for at have medført at den empiriske afprøvning af denne teori har været størst af dem alle, blandt konsistensteoriene (Aronson 1968, p. 3). Her kan Festingers dissonansteori siges at adskille sig fra ovenstående konsistensteorier (del 1), ved både at være mere fænomen-nær og ved ikke at have metateoretisk specifikke og eksplicite følgeantagelser om psyken.

I den næste del beskrives de mest nævneværdige revideringer og modteorier, der er opstået på baggrund af Festingers kognitive dissonansteori, samt tilførende forskningsparadigmer og/eller resultater.

Del 3: Alternative tilgange til dissonans

Herunder beskrives tilgange til kognitiv dissonans, der alle på nævneværdig vis enten har søgt at revidere, modsige eller forlænge Festingers (1957) oprindelige teori, den forskning, der har bekræftet dem, samt forskning der igen har afkræftet dem. Igen er hvert delafsnit opbygget således, at der først vil blive redegjort for teoriens logikker, hvorefter eksempler på tilhørende forskning og eventuelle forskningsparadigmer kort beskrives.

Den handlingsbaserede tilgang til dissonans

En fortolkning af dissonansteorien, er den 'handlingsbaserede' tilgang: Denne tilgang bevarer både Festingers oprindelige teoretiseringer, men udbygger også hans optikker, med uddybende specificeringer omkring egenarten af den motivation, der ligger bag behovet for dissonansreduktion (Harmon-Jones, Harmon-Jones & Amodio 2012, pp. 51-52). Tilgangen foreslår, ligesom Festingers oprindelige kognitive dissonansteori, at kognitiv diskrepans producerer negativ affekt (dissonans) og denne negative affekt, motiverer individet til at ændre dets attituder (ibid. p. 129). Men der bliver samtidig stillet spørgsmål som ønskes uddybet besvaret: fx *hvorfor* dissonans fremkalder en negativ arousal tilstand og *hvorfor* dissonans motiverer til attitudeændringer (Harmon-Jones et al 2009, p. 128).

If. Harmon-Jones, kan dissonansmekanismen ses som en grundlæggende gavnlig, funktionel og adaptiv mekanisme for individet, når dissonansmekanismen ses i optikken af at være et handlingspotentiale (1999, pp. 92-93). Tilgangen bygger på den antagelse, at en negativ arousaltilstand, vil opstå i individet, når det støder på nye informationer, som er inkonsistente med kognitive elementer, der guider handling – fordi dissonante informationer potentielt kan komme til at stå i vejen for ikke-modstridende og effektiv handling (ibid.). Motivationen til at reducere eller eliminere dissonansen, ses, i denne optik, som det primære motiv hos individet – og behovet for ikke-modstridende og effektiv handling, ses som det sekundære motiv (Harmon-Jones et al 2012, p. 52).

If. Harmon-Jones & Harmon-Jones, vil individet, efterfølgende en beslutning, komme i en handlingsorienteret tilstand, og når individet er i denne tilstand, vil implementeringen af beslutninger intensiveres hos individet (2007, p. 12).

Harmon-Jones & Harmon-Jones, integrerede denne optik med dissonansteori, ved at foreslå, at denne handlingsorienterede tilstand, der opstår ved beslutningstagning, kan sidestilles med den tilstand individet er i, når dissonans motivation er til stede og dissonans reduktion forekommer. Derfor var hypotesen som forskerne testede, at eksperimentel manipulation af graden af handlingsorientering, individet oplever efterfølgende en beslutning, ville påvirke graden af den dissonans reduktion individet efterfølgende udviste, hvilket forskerne fandt resultater der understøttede (2002, pp. 714–721). Den handlingsbaserede tilgang er yderligere

blevet understøttet med, fx, omfattende neurologisk forskning og neuropsykologiske målinger²³.

Andre dissonansforskere har også tidligere vægtet adfærdsmæssigt engagement som en vigtig komponent i dissonansprocesser²⁴, men har, if. Harmon-Jones et al, ikke nærmere indikeret hvorfor kognitioner med implikationer for handling, motiverer individet til at indgå i reduktionen af uoverensstemmelser i relation hertil (2012, p. 128).

En undtagelse, som samtidig viser mange lighedstegn med den handlingsbaserede tilgang, er dog at finde hos Gawronski, der påpeger at kognitiv inkonsistens har til formål at signalere mulige fejl, der kunne kræve revurdering, i individets system af overbevisninger. Den fundamentale vigtighed af denne proces, hænger if. Gawronski sammen med, at identifikation af fejlagtige overbevisninger, kan hindre at disse ender med at hæmme kontekstpassende adfærd, igennem antydningen af utilstrækkelige handlemuligheder (2012, p. 655). Samtidig kan kognitiv inkonsistens i Gawronskis optik, i sig selv forstyrre adfærd, der er kontekstpassende, da inkonsistente overbevisninger potentielt antyder gensidigt udelukkende handlemuligheder. I hvert tilfælde er en central antagelse, at en negativ arousal og et medfølgende ubehag vil opstå, som følge af inkonsistensen, som, i denne optik, har til formål at signalere behovet for revision af det nuværende system af overbevisninger, således at facilitering af mere kontekstpassende adfærd kan finde sted (ibid.).

Selvets rolle i dissonansprocesser

Flere af revisionerne af Festingers kognitive dissonansteori, adskiller sig fra den originale udgave ved at sætte selvet som det centrale element i dissonansprocessen, hvoraf to af de mest omtalte her inddrages. Her vil der i størst omfang fokuseres på førstnævnte alternativ, da dette på mange måder kan siges at være ”stamfaderen” til de selvorienterede tilgange indenfor dissonansteorien.

Individets behov for selv-konsistens

Den første inddragede alternative tilgang til kognitiv dissonansteori, er repræsenteret af Aronson, der allerede i 1960 kom med spekulationer om selvets rolle i dissonansprocesser

²³Jf. fx Harmon-Jones & Harmon-Jones 2007, pp. 12-13; Harmon-Jones et al 2009, pp. 131-140; Harmon-Jones, Gerdjikov & Harmon-Jones 2008, pp. 36-43; Harmon-Jones, Harmon-Jones, Fearn, Sigelman & Johnson, 2008, pp. 2-13.

²⁴Jf. fx Brehm & Cohen 1962, pp. 7-10; Beauvois & Joule 1999, p. 45.

(1968, p. 23)²⁵. If. Aronson, er Festingers dissonansteoris største styrke også dens største svaghed: dens simpelhed. Styrken er at teoriens centrale hypoteser er unikke (kan ikke udledes fra nogen anden teori) – hvorfor Aronson ser dissonansteorien som et afgørende forklaringselement i relation til et vigtigt aspekt af menneskelig adfærd (ibid. p. 7). Men hvor den centrale del af teorien her ses som dens styrke, ses teoriens manglende afgrænsning derimod som dens største svaghed. Fx påpeger Aronson at de fire situationer, som if. Festinger kan udløse dissonans, jf.: 1) logisk inkonsistens, 2) brud med kulturelle skikke, 3) inkonsistens mellem en kognition og en mere omfattende kognition 4) tidligere erfaring), i flere tilfælde ikke tilstrækkeligt kan anvendes til at udlede om individet oplever dissonans: I flere tilfælde vil det ikke stå klart hvad der er en følge af hvad – i andre tilfælde vil ingen af situationerne medføre dissonans (ibid. pp. 7-9). Som Aronson påpeger: *”what is dissonant for one person may be consonant for someone else”*, hvorfor Aronson insisterer på at man altid må spørge *hvad* individet oplever dissonans eller konsonans i relation til (ibid. p. 23). Aronson tilføjer derfor en tommelfingerregel til ligningen: Dissonansteorien kan bruges til at lave klare forudsigelser, når en *klar forventning* er involveret som én af de kognitioner der er tale om (som står i dissonant eller konsonant forhold til én eller flere andre kognitioner). Yderligere klare vil disse forudsigelser, if. Aronson, blive, når den klare forventning involverer individets selvkoncept: For individets forventninger som egen adfærd vil, næsten pr. definition, være mere solide, end individets forventninger vedrørende andre, hvorfor Aronson påpeger at:

Thus, at the very heart of dissonance theory, where it makes its clearest and neatest prediction, we are not dealing with just any two cognitions; rather, we are usually dealing with the self concept and cognitions about some behavior. If dissonance exists it is because the individual's behavior is inconsistent with his self concept (ibid.).

Aronsons revision af Festingers oprindelige teori bygger dermed på den antagelse, at dissonans kun forekommer, når individet handler på en måde, hvor dets selvforståelse opleves

²⁵Det var dermed allerede i konsistensteoriernes blomstringsperiode, at debatten opstod vedr. hvad selvets rolle er, i relation til forståelsen af individets behov for konsistens - jf. hvilken grad af centralitet selv-relaterede processer, som fx processer der igangsættes til forsvar eller fremhævnning af selvet, bør have i konsistensteoriene (Rosenberg 1968b, p. 384). Tendensen fortsatte i eftertiden, hvor konsistensteoriernes fokus, i høj grad blev indsnævret, til i lavere grad at se konsistens som et grundlæggende menneskeligt motiv i sin egen ret, for i stedet, i højere grad, at tilskrive attitude forandringer som følge af inkonsistens, til at være et spørgsmål om fx ego-forsvar (Greenwald & Ronis 1978; Gawronski 2012, p. 653).

at være uoverensstemmende med en given adfærd (Aronson 1997, p. 131)²⁶. If. Aronson, er individets selvforståelse derfor et centralt aspekt i relation til dissonans, hvorfor det er Aronsons påstand, at individet vil stræbe efter at opfylde et indlejret behov for at bevare en selvforståelse, der er konsistent, moralsk, kompetent, stabil og forudsigelig (1992, p. 305). Når dette ikke er muligt for individet, vil reduktion af den medfølgende dissonans, dermed indebære en selvretfærdiggørelses proces, for at reducere det medfølgende ubehag. Yderligere vil dissonansens-, ubehagets- og selvretfærdiggørelsens omfang øges, des mere selvinvolvering, der er forbundet med den givne adfærd (Aronson 1999, pp. 111-112). Aronson understreger i denne forbindelse betydningen af konflikt, hvor han påpeger at de, i individet, indlejrede behov for at bevare en selvforståelse, der er konsistent, moralsk, kompetent, stabil og forudsigelig, kan komme i konflikt med hinanden: Fx hvis individets adfærd på én og samme tid er kompetent, men uforudsigelig for individet – hvilket igen vil medføre psykologisk ubehag (1992, p. 305). Samtidig understreger Aronson dog situationens betydning: If. Aronson vil den situationelle (og sociale) kontekst som individet på det givne tidspunkt er indlejret i, være afgørende for hvilke(t) af ovenstående behov, der vil være dominerende: Fx vil individets behov for at fremstå kompetent og konsistent være vigtigere i et offentligt forum, frem for at opleve sig selv som forudsigelig (ibid.).

If. Aronson, har selvkonceptets centrale rolle i dissonansprocesser, ofte været en flygtig størrelse, da de fleste eksperimenter, der har testet dissonansteorien, har lavet forudsigelser ud fra den stiltiende antagelse, at alle mennesker har et positivt selvkoncept. Som Aronson påpeger:

Why do people who buy new cars selectively expose themselves to ads about their own make of car (ehrlich, Guttman, Schoenbach, & Mills, 1957) and try to convince themselves that they made the right choice? Because the knowledge that one has bought a junky car is dissonant with a high self concept (1968, pp. 23-24).

Men if. Aronson vil dissonansteorien samtidig forudsige, at mennesker med et negativt selvkoncept, vil føle dissonans, når de oplever de ”gode følelser”, der oftest er forbundet med succes/gode præstationer – hvilket fx blev påvist af flere forskere i samtiden²⁷. Derfor tolker Aronson flere af de opnåede resultater i de tidlige eksperimenter, der testede dissonansteorien

²⁶Hvilket i princippet betyder at dissonans og konsistens, i Aronsons optik, kan være et rent indre anliggende.

²⁷Jf. fx Aronson & Carlsmith 1962, pp. 178-182; Brock, Edelman, Edwards & Schuck 1965, pp. 295-310.

således: Den involverede dissonans forefindes mellem deltagernes selvkoncepter og kognitioner vedrørende en adfærd, der bryder med dette selvkoncept²⁸.

Aronson har, i relation til testningen af selvkonceptet rolle i dissonansprocesser, udviklet det såkaldte 'hypocrisy paradigme', der på forskellig vis, er blevet anvendt til eksperimentelt at påvise selvforståelsens rolle i dissonans. Indenfor dette paradigme, påvirkes forsøgsparticipanterne til at opleve dissonans, ved at det tydeliggøres for dem, at de principper som de selv fremhæver som vigtige, ikke er de principper de praktiserer (1999, pp. 114-116; Stone 2012, pp. 331-333).

Modkritikken:

Aronsons forsøg på at udvikle en mere raffineret dissonanstheori, der er mere klart afgrænset (1968, pp. 24-25), har også ført til studier, der har testet ovenstående antagelser, med blandede resultater²⁹. Samtidig har andre studier opnået resultater, der ikke kan forklares ud fra disse antagelser³⁰. Derfor argumenterer fx Harmon-Jones, Amodio & Harmon-Jones, for at oplevelsen af dissonans og efterfølgende dissonans reducerende aktiviteter, tilsyneladende ikke kan ses som *begrænset til* uoverensstemmelser, der vedrører individets selv billede (2009, p. 124). Her påpeges det yderligere, at selvom forskningen i manglende selv-konsistens som forudsætning for dissonans, antyder at selvrelaterede aspekter, i visse tilfælde, kan virke som moderatorer i dissonansprocesser, er de stadigvæk påvist ikke at være *nødvendige* i relation til at forårsage dissonans³¹. Festingers oprindelige teori, ville her forklare selvrelaterede kognitioner som potentielle indflydelsesfaktorer, i relation til omfanget af oplevet dissonans: Selvrelaterede tanker er ofte vigtige for individet, hvorfor den selvorienterede dissonansforsknings resultater, kan siges stadig at være i overensstemmelse med Festingers kognitive dissonanstheori. Yderligere kan de selvorienterede tilgange til dissonans, kritiseres for ikke at kunne forklare den påviste og helt grundlæggende dissonans motivation, der indebærer uoverensstemmelser, der ikke vedrører selvet (Harmon-Jones et al 2009. pp. 125-126)³².

²⁸Jf. fx resultaterne i forskningen af Festinger & Carlsmith (1959) og Aronson & Mills (1959) (Aronson, 1968, p. 24).

²⁹Jf. fx Stone (2003).

³⁰Jf. fx Beauvois & Joule (1999).

³¹Som det fx er fastslået af Harmon-Jones (2000d) og Stone & Cooper (2003).

³²Hvilket for øvrigt, if. forfatterne, er en kritik der gør sig gældende i relation til begge nævnte selv-orienterede alternativer til Festingers oprindelige teori, hvor det andet alternativ bliver gennemgået som det næste.

Individets behov for selvbekræftelse

Den anden inddragede selvorienterede tilgang til kognitiv dissonansteori, er repræsenteret af Steele, der fremlagde selvbekræftelsestilgangen til dissonans: Det centrale i denne tilgang, er, if. Steele, at *"dissonance motivation is stirred by the implication of the inconsistency that one is not adaptively or morally adequate"* (1988, p. 290) og at enhver inkonsistens, der truer selvets integritet, vil medføre dissonans og dertilhørende ubehag (ibid. pp. 290-291). I Steeles optik er dissonansreduktion dermed ikke motiveret af behovet for at eliminere inkonsistens imellem kognitive elementer: I stedet ses individet som motiveret til, at bekræfte integriteten i selvet, eller som motiveret af, at vedligeholde en *"perception of global integrity, that is, of overall moral and adaptive adequacy"* (Steele, Spencer & Lynch 1993, p. 885). Steele understøttede sine antagelser med eksperimenter, der viste at individer, der efter dissonansinduktion, fik muligheden for at bekræfte en, for individet, vigtig værdi, ikke udviste tegn på dissonans relaterede attitude forandringer (Steele & Liu 1983, pp. 7-16). Senere er der dog udført forskning, som kan forklare Steeles resultater, ud fra Festingers oprindelige teori. Fx forskning, hvis resultater indikerede, at selvbekræftelse reducerer dissonans, ved at reducere vigtigheden af de involverede kognitioner: Selv i de tilfælde, hvor en vigtig værdi ikke var relevant for forsøgsdeltagernes selvkoncept (og dermed ikke var selvbekræftende), var værdien med til at reducere dissonans hos forsøgsdeltagerne – ved at reducere forsøgsdeltagernes opfattelse af en udvist dissonant adfærds vigtighed (Simon, Greenberg & Brehm 1995, pp. 250-258).

'The New Look'

En anden revision af Festingers kognitive dissonansteori, indebærer den antagelse, at de observerede effekter indenfor dissonansforskning, er resultatet af, at deltagerne har følt sig personligt ansvarlige for at producere forudsebare aversive konsekvenser for andre (Cooper & Fazio 1984; Scher & Cooper 1989, p. 899). Denne tilgang, som oftest kaldes 'The New Look' versionen af dissonans, foreslår at de attitudeforandringer, der blev observeret i Festinger & Carlsmiths (1959) eksperiment, var resultatet af deltageres behov for at undgå følelsen af at være personligt ansvarlige, for at producere aversive konsekvenser for andre deltagere, ved at overbevise dem om at en, i virkeligheden kedelig opgave, var fornøjelig (Harmon-Jones & Mills 1999, p. 14). Tilgangen indebærer samtidig den optik, at den kognitive diskrepans, som, i Festingers oprindelige udgave af kognitiv dissonansteori, ses som årsagen til kognitive og adfærdsmæssige forandringer – slet ikke ses som nødvendig eller tilstrækkelig herfor: det

personlige ansvar for at producere forudsebare aversive konsekvenser for andre, ses derimod som nødvendig og tilstrækkelig årsag (Scher & Cooper 1989, p. 899; Harmon-Jones 1999, p. 71).

Fx har Scher & Cooper, foretaget en empirisk afprøvning, der understøttede teorien, hvilket blev konkluderet ud fra den observation, at deltagerne oplevede dissonansarousal, når de følte sig ansvarlige for aversive konsekvenser – uanset om deltagernes adfærd var konsistent med egne overbevisninger (i forbindelse med at skrive et holdningsbekræftende essay) eller inkonsistent med egne overbevisninger (i forbindelse med at skrive et holdningsmodstridende essay) (1989, pp. 900-905).

If. Festingers oprindelige kognitive dissonanst teori, vil aversive konsekvenser kunne forventes at øge mængden af dissonans hos individet, da en aversiv konsekvens, i sig selv, potentielt er en vigtig dissonant kognition og/eller en aversiv konsekvens kunne potentielt styrke individets adfærdsmæssige engagement (Harmon-Jones 1999, pp. 85-86). Til gengæld indebærer den oprindelige kognitive dissonanst teori en afvisning af, at aversive konsekvenser skulle være nødvendige for at producere dissonans (Harmon-Jones et al 2009, p. 126).

Underbyggende herfor, har flere forskningsresultater sidenhen påvist, at dissonansprocesser kan finde sted, uden tilstedeværelsen af aversive konsekvenser³³.

Impression Management og Selvperception

Både i konsistensteoriernes blomstringsperiode og i eftertiden har andre tilgange placeret sig som modpoler til forståelsen af konsistens som et grundlæggende menneskeligt motiv, hvor den grundlæggende beskrevne dynamik i højere grad trækker i retningen af en konformitetsforståelse i relation til konsistensfænomener.

Dette påpeges af Abelson, at finde sted indenfor fx 'impression management' tilgangen, hvor man, modsat at anse konsistens som et grundlæggende menneskeligt behov, i stedet antager at det egentlige menneskelige behov er at *fremstå* konsistent overfor sin omverden (1983, p. 39).

Indenfor denne tilgang, påpeger Tedeschi, Schlenker & Bonoma, at de betingelser, der, på et signifikant niveau, har medført dissonanseffekter, indikerer at fænomenet vil forekomme hvornår end individet kan holdes intentionelt ansvarlig for sin egen adfærd og derfor må

³³Jf. fx. Harmon-Jones, Brehm, Greenberg, Simon & Nelson 1996, pp. 6-13; Harmon-Jones 2000, pp. 1493-1498.

vedrøre de egenskaber, andre sociale aktører tillægger individet at have. Derfor ser Tedeschi et al dissonanseffekterne i lyset af deres teori om impression management, der indebærer at individet lærer at det må fremstå konsistent, for at kunne bevare sin troværdighed som en social kommunikator. Yderligere er individet, i forbindelse hermed, hæmmet af normative betingelser. Antagelsen som Tedeschi et al eksperimentelt fandt understøttelse for, er at forsøg på dissonans reduktion kunne observeres, når individet a) kommer med to eller flere udtalelser og/eller udfører to eller flere handlinger, der b) er modsigende for hinanden, hvor c) den ene handling opfattes som værende af normbrydende eller harmeinducerende karakter – og at individet d) oplever at en udenforstående social aktør tillægger intentionalitet til dem begge (1971, pp. 686-693). Tedeschi har også sidenhen både opnået forskningsresultater der har understøttet tilgangen yderligere (jf. Gaes, Kalle, & Tedeschi, 1978) og opnået resultater der bedre kunne forklares ud fra et dissonansperspektiv (Rosenfeld, Giacalone, & Tedeschi 1984).

Goffman påpeger, i relation til sin version af impression management teorien, at: *When an individual appears before others, he knowingly and unwittingly projects a definition of the situation, of which a conception of himself is an important part* (1959, pp. 242). Når individet udtrykker noget, der bryder med dette indlejrede udviste indtryk, har det signifikant følte konsekvenser, der vedrører både individet selv og samtlige andre involverede parter: Disse omfatter forvirring, forlegenhed og fornemmelsen af en *"false note"*, samt at individet potentielt taber status og engagement fra den relevante omverden og føler sig nedvurderet (ibid. pp 242-243). Skabelsen af udtryk, der efterlader den relevante omverden med et egnet indtryk (jf. at det er kohærent og konsistent) er derfor grundlæggende i Goffmans tilgang (ibid. p. 56), hvor det afgørende ikke er hvem/hvad individet selv er, men derimod i hvilket omfang individet opnår accept og godtgørelse i sit møde med den relevante sociale omverden (ibid. pp. 252-255)³⁴.

Man kan argumentere for at impression management tilgangen er en form for tilpasning til behaviorismen, der på mange måder kan siges at ligge i forlængelse af fx Bems selvperceptions teori, som antager at individet føler inkonsistens ud fra hvad individets relevante omverden finder rigtigt og forkert (1967a, p. 183-186) og at individet oftest antager

³⁴I relation til denne tilgang er det relevant at gøre opmærksom på at dette syn på individets behov for konsistens, har den implikation, at der sker en forskydning fra forestillinger om en (interessant) indre menneskelig verden, til at individet i stedet primært bliver en spejling af den ydre verden.

denne omverdens perspektiv, for at nå frem til den attitude, der er påkrævet, når individet udviser en bestemt adfærd – for herefter at internalisere denne og foretage den egentlige attitudeændring. Reduktion af inkonsistens ses derfor på lignende vis, som værende af interpersonel frem for intrapsykisk vigtighed (1972, pp. 23-24)³⁵. Bem satte yderligere spørgsmålstegn ved om resultaterne i dissonansforskningen bør tolkes som resultatet af motivationelle processer. Bem påpeger fx, ud fra egen forskning, at de attitudeforandringer, som blev set i dissonans forskningen, ikke er et resultat af motivationen til reduktion af psykologisk ubehag, men at disse attitudeforandringer i stedet er resultatet af en a-motiveret proces, hvor individet udleder viden om sine attituder, ud fra egen adfærd, samt fra omstændigheder hvorunder denne fandt sted (1967a, p. 197)³⁶.

Opsummerende bemærkninger – del 3

Efter gennemgangen af ovenstående revideringer og modteorier, der er opstået på baggrund af Festingers kognitive dissonanstheori, kan det overordnet siges at den fællesnævner, der i højeste grad stadigvæk går igen, er at dissonans indebærer psykisk ubehag. Den eneste der modsiger sig dette er i denne forbindelse Bem. Herudover skilles vandene i højere grad:

En af de største uoverensstemmelser imellem tilgangene kan siges at være egenarten af motivationen bag dissonanseffekten (Harmon-Jones & Mills 1999, p. 15; Devine, Tauer, Barron, Elliot, & Vance 1999, pp. 308-311). Ovenstående videreførelser og alternative tilgange til forståelsen af konsistens, kan her overordnet siges at kunne placeres indenfor følgende traditioner:

- 1) En tradition der vægter at man kan agere kompetent ift. sin (sociale) omverden (Harmon-Jones, Gawronski)
- 2) En tradition der, på forskellig vis vægter selvet/egoets rolle i dissonansprocesser (Aronson, Steele)
- 3) En tradition der vægter individets oplevelse af at have udført handlinger, der har medført aversive konsekvenser for andre (Cooper & Fazio)

³⁵Bems standpunkter vil ligeledes blive inddraget i diskussionen, i relation til yderligere refleksioner vedrørende anskuelsen af det konsistenssikrende system (jf. side 56-57).

³⁶Her er det værd at påpege at der i denne forbindelse kan trækkes en distinktion imellem impression management teorierne og Bems standpunkter i kraft af at impression management tilgangene netop understreger tilstedeværelsen af psykisk ubehag som følge af inkonsistens.

4) En tradition hvor det at fremstå konsistent og troværdig/hvor det er konformitetslignende konsistens med den ydre sociale verden, der er afgørende (Tedeschi/Goffman og Bem)

Med dette skilles vandene dog ikke blot i relation til hvilket formål det konsistenssikrende system kan siges at have, men også i relation til på hvilket niveau konsistens kan siges at have betydning: Her kan spændet siges at gå fra, at konsistens (som hos Festinger, jf. side 19) ses som et fundamentalt og grundlæggende intrapsykisk fænomen (1), til en tradition hvor konsistens blot er fundamentalt i relation til selvets opretholdelse (2), over imod traditioner, hvor konsistensen mere ses som en ydrestyret konformitetslignende konsistens, i varierende omfang (fra 3 over imod 4).

Og hvor efterlader alt dette os så?

Ved enden af del 1, 2 og 3 er det tydeligt at uenigheden og fragmenteringen, de teoretiske positioner imellem, umiddelbart er stor. Det betyder at de spørgsmål vedrørende det konsistenssikrende system, som det er afhandlingens mål at få en mere grundlæggende samlet forståelse for, ikke lader sig besvare ud fra ovenstående teori alene. Heller ikke de mange forskningsmæssige bidrag og dermed det empiriske grundlag indenfor ovenstående, lader til at give noget entydigt svar; debatten er stadigvæk fortløbende. Jeg ser det derfor som nødvendigt at gå dybere ind bag facaden på de mest interessante elementer i relation til afhandlingens formål, som er fremkommet ud fra ovenstående, hvilket også indebærer at åbne op for nye forståelser.

Diskussion

Hvordan bør det konsistenssikrende system egentlig anskues?

I denne del af afhandlingen indgår reflekterende og diskuterende afsnit, der på forskellig vis tjener det formål at tilnærme en mere helstøbt og grundlæggende forståelse i relation til afhandlingens formål. Dette vil gøres, både på baggrund af de mest centrale åbne spørgsmål som ovenstående teoretiske bud har efterladt og igennem inddragelsen af givtige teoretiske ”mellemlægninger” fra socialpsykologien og den evolutionære socialpsykologi, der kan lægges ind i ligningen, for at et mere samlet grundlæggende plausibelt billede af konsistensforståelsen kan tegne sig.

Højeste fællesnævner vedrørende konsistens

I dette afsnit vil der indeholde videre refleksioner vedr. den største fællesnævner indenfor konsistenspsykologien.

Som det fremgik af samtlige konsistensteoretiske bud i del 1, er der bred enighed om at inkonsistens er ubehageligt og noget individet søger at eliminere. Ligeledes påpeger Harmon-Jones & Mills, at et punkt hvor der, trods alt, er bred enighed mellem tilgangene til dissonans (del 2 & 3), er at dissonans er en motiveret proces og at denne motivation indebærer en form for psykologisk ubehag (1999, p. 15)³⁷. Denne deldiskussion kommer til at indbefatte et nærmere blik på dette, da en mere grundlæggende forståelse for det psykologiske ubehag der følger med dissonans kan være afgørende for afhandlingens formål.

Megen forskning har, op igennem tiden, bekræftet, at dissonans bedst kan karakteriseres som en motiveret proces, forårsaget af et indre psykologisk ubehag: Fx er det blevet påvist, at individer, der oplever dissonans, har øget aktivitet i det sympatiske nervesystem (Elkin & Leippe 1986, pp. 56-63) og rapporterer øget negativ affekt (Elliot & Devine 1994, pp. 384-391; Zanna & Cooper 1974, pp. 704-708; Harmon-Jones 2000, pp. 1493-1498; Martinie et al 2013 pp. 768-770), hvor den negative affekt falder, når den kognitive diskrepans reduceres (Elliot & Devine 1994, pp. 384-391; Harmon-Jones, 2000, pp. 1493-1498). Yderligere viser forskning, at reduktionen af dissonans, er motiveret af behovet for at reducere negativ affekt (Zanna & Cooper 1974, pp. 704-708; Losch & Cacioppo 1990, pp. 290-303). Negativ affekt (jf. fx ængstelighed) virker psykisk smerteforstærkende (Baldursson 2012, p. 41), hvorfor det bredeste konklusionsgrundlag, derfor kan siges at være, at dissonansarousal er en tilstand forbundet med psykisk ubehag og smerte, hvorved en motivation til at søge dissonansreduktion vil opstå.

Koblinger mellem uforløst dissonans og stress?

I forlængelse af ovenstående kan det potentielt yderligere udledes, at uforløst dissonans, på sigt, antageligt indebærer psykisk belastning, grundet den fortsatte tilstand af psykisk ubehag og smerte og den fortsatte øgede aktivering af det sympatiske nervesystem (stresssystemet). At uforløst dissonans er en psykisk belastende tilstand for individet, kan derudover understøttes af lignende fund, der påviser, at dissonans indebærer reaktioner, som minder om belastningsreaktioner, der ses ved stress: Fx er det blevet påvist at dissonans er forbundet med

³⁷Hvor Bem i denne forbindelse, som nævnt, dog ikke er enig heri (jf. side 35).

vasokonstriktion³⁸ (Gerard 1967, pp. 93-106), hurtigere hjerterytme³⁹ (Mann, Janis & Chaplin 1969, pp. 11-15) og aktivering af dorsale interior insula og anterior cingulate cortex⁴⁰, (van Veen et al 2009, pp. 1470-1474; de Vries, Byrne, & Kehoe 2015, pp. 270-278). Dette indikerer at der muligvis er en interaktion mellem belastning, grundet uforløst dissonans og stressbelastning.

Når man yderligere tager data i betragtning, som indikerer at både uforløst dissonans og stressbelastning, i stigende grad er en tendens i nutidens samfund, er det potentielt rimeligt at antage, at psykiske belastninger, som følge af psykisk smerte, i stigende grad er et problem i det moderne liv:

Fx indikerer data fra nyere forskning⁴¹, at samtlige informanter, på forskellig vis, er i en tilstand af uforløst dissonans. Fx som følge af modsætningsforholdet mellem at arbejdet er blevet informanternes primære kilde til at finde identitetsmæssigt ståsted og anerkendelse, men at arbejdet samtidig er psykisk belastende og ikke gengælder den forpligtigelse informanterne udviser; eller fx som følge af, at informanterne må give køb på indre og autentiske overbevisninger og selvforståelser, for at udvikle og påtage sig udefra pålagte kompetencer og egenskaber, der står i direkte modstrid hermed – for at beholde deres arbejde (Christensen et al unpub. pp. 80-81).

Ser man samtidig på tallene for stressforekomsten i nutidens danske samfund, er det tydeligt at der her er tale om en øget forekomst: Den nationale sundhedsprofil fra 2017 viser at der i perioden 2010 til 2017 er der sket en stigning på 4,3 procentpoint i andelen med et højt stressniveau, fra 20,8 % til 25,1 %. I 2017 havde gennemsnitligt 29,0 % af kvinder et højt stressniveau og mænd 21,0 %. Blandt 25-54 årige kvinder er tallet 30,5% og blandt 25-54 årige mænd 22,7%⁴².

Samtidig viser nyere tal en bekymrende tendens i relation til stressforekomsten, blandt privat og offentligt fuldtidsansatte: Tallene fra en Megafon-måling fra 2016, viser, at 48 procent af de offentligt ansatte, ofte føler sig stresset på jobbet, mens det samme gælder for 28 procent af de privatansatte⁴³.

³⁸Hvilket forårsager højnet blodtryk, som det også ses ved stressbelastning.

³⁹Som igen er et kendt stresssymptom.

⁴⁰Hvilket er områder, der også er aktive ved fx stressbelastning.

⁴¹Kvalitativ og kvantitativ data, indsamlet i forbindelse med mit 6. semesters projekt (jf. Christensen et al unpub.).

⁴²(Rosendahl Jensen, Davidsen, Ekholm & Illemann Christensen 2018).

⁴³(Højbjerg 2016).

Tal fra Vidensråd for forebyggelse, viser unge en lignende tendens: I 2010 havde 18 % blandt unge mænd og 32 % blandt unge kvinder, i alderen 16-24 år, et højt stressniveau. Frem til 2013 skete et mindre fald i andelen af unge mænd med højt stressniveau og en mindre stigning blandt de unge kvinder, da der her var 16 % unge mænd og 33 % unge kvinder med højt stressniveau⁴⁴. Den nationale sundhedsprofil fra 2017, viser at andelen med et højt stressniveau, blandt unge kvinder i aldersgruppen 16-24 år hele 40,5 % og blandt unge mænd 23,4%⁴⁵.

I relation hertil indikerede resultater inddraget i mit 9ende semesters projekt, at der særligt blandt unge kan ses en stigning i uforløst dissonans, som følge af stigningen af socialt levet liv igennem de sociale medier – og at dette potentielt kunne være sammenfaldende med fx stigning i stressbelastningsreaktioner (Christensen unpub.).

Samlet set indikerer ovenstående dermed følgende:

- 1) At dissonansarousal er en tilstand forbundet med psykologisk ubehag/negativ affekt/smerte.
- 2) At uforløst dissonans, på sigt, antageligt indebærer psykisk belastning, grundet den fortsatte tilstedeværelse af negativ affekt, smerte og aktivering af belastningsreaktioner, der også ses ved stressbelastning.
- 3) At både uforløst dissonans og stressbelastning, i stigende grad er en tendens i nutidens samfund, hvorfor det potentielt er rimeligt at antage, at psykiske belastninger, som følge af psykisk smerte, i stigende grad er et problem i det moderne liv⁴⁶.

Dissonansforskningens to giganter: Mod et forlig, frem for en afvisning

Med udgangspunkt i formålet med denne afhandling, ses det som givtigt at forfølge, hvad implikationen af at vælge at søge at forene, umiddelbart modstridende og/eller umiddelbart gensidigt udelukkende, teoretiske bidrag, frem for at reducere gyldigheden af det ene, til fordel for det andet. I dette afsnit vil der derfor blive reflekteret over, hvad resultatet vil være af en mediering mellem Festingers standpunkter, vedrørende det konsistenssikrende systems rolle og den første og mest omsiggribende historiske moderation, der hævder at repræsentere

⁴⁴(Due et al 2014, pp. 77-82)

⁴⁵(Rosendahl Jensen et al 2018).

⁴⁶Her kan jeg givetvis ikke hævde, at der her er tale om den fulde forklaring, da der her udelukkende er tale om data, der indikerer tilstedeværelsen af en sammenhæng – men ovenstående data, er dog stadig i overensstemmelse med antagelsen.

disse – men som alligevel medfører en radikal omfortolkning af hvad det systemets rolle er: Jf. Aronsons placering af selvet som centralt i dissonansprocesser.

Festinger-Aronson relationen

Festingers (1957) oprindelige tilgang til kognitiv dissonans, set i relation til Aronsons alternative tilgang, der vægter selvkonceptets centralitet i dissonansprocesser, kan siges at befinde sig på hver sin side af en kløft, der umiddelbart ikke lader sig indstille til brobygning.

Som det fremgår af kritikken af Aronsons tilgang, er forskere, der har holdt sig indenfor hvad Festingers oprindelige teoris udsigelser kan rumme, ikke blege for at skyde tilgangen i sæk⁴⁷. På lignende vis er det tilfældet vedrørende Aronsons standpunkt, i relation til Festingers oprindelige dissonansteori, hvor Aronson kritiserer Festingers udlægning for at mangle klare afgrænsninger og indebære stiltiende antagelser, der medfører forbigåelse af selvkonceptets centralitet.⁴⁸ Imidlertid er det dog også muligt at se mere forenende elementer, teorierne imellem: På trods af, at Festinger ikke direkte omtaler individets selvkoncept som relevant, i relation til forståelsen af dissonansprocesser, så kommer han alligevel med forklarende eksempler, i relation dissonansforekomster, der kan siges at relatere sig til elementer af individets liv, der også vedrører selvet. If. Festinger, vil individet fx udøve selvbeskyttende adfærd for at undgå dissonans, hvis det frygter dissonans (grundet tidligere erfaring) og har svært ved at reducere dissonans (1957, p. 31). Så hvis selvet har brug for beskyttelse i sådanne tilfælde, kan man samtidig argumentere for, at en direkte implikation er, at selvet er afgørende, i relation til dissonansprocesser – også selvom Festinger ikke siger det direkte. Yderligere påpeger Festinger, at dissonans vil opstå som følge af, at der sker forandringer i individets oplevede status og roller: fx ved jobændringer, hvor individet, if. Festinger, må reducere en medfølgende dissonans, der udspringer af at skulle tilpasse sig de holdninger og værdier, der medfølger (fx ved forfremmelsen fra fabriksarbejder til mellemlider), ved at påtage sig værdier og holdninger, der er overensstemmende med hvad ”man gør” i denne jobfunktion. Eller ved ændringer i social status, hvor individet, må reducere en medfølgende dissonans, der udspringer af at skulle tilpasse sig en ny social klasse, ved at påtage sig fx politiske og sociale værdier, der opleves som tilhørende denne sociale klasse (ibid. pp. 272-274). Selvom Festinger ikke kommer med direkte udsigelser, er disse eksempler dog igen påfaldende orienterede mod, at individet søger konsonans i aspekter

⁴⁷Jf. fx Harmon-Jones et al 2009, som det redegøres for på side 31-32.

⁴⁸Jf. side 28-31

af livet, som vedrører dets selvkoncepter og/eller identitetsmæssige ståsted⁴⁹ - hvor de, for individet, relevante sociale omgivelser i disse eksempler også lader til at spille en afgørende rolle.

Her er det værd at bemærke at Aronson ikke alene vægter selvkonceptet og intrapsykisk konflikt som en central del af dissonansprocesser – han vægter også situationen: Som det er blevet redegjort for på side 30, påpeger Aronson, at den situationelle (og sociale) kontekst som individet på det givne tidspunkt er indlejret i, vil være afgørende for hvilke(t) behov, relateret til individets selvkoncept, der vil være mest dominerende – hvor individets behov for at fremstå kompetent og konsistent fx vil være vigtigere i et offentligt forum, frem for at opleve sig selv som forudsigelig. Hvad individet føler dissonans i relation til, afgøres altså, til dels, også af den, for individet, relevante, aktuelle situationelle og sociale kontekst, hvor individets reaktionsform tilpasses denne. Der er dermed tale om fokus på behovet for både en intrapsykisk – og en interpersonel/situationel konsistens.

På dette tidspunkt synes det samtidig relevant at påpege, at Festinger ikke udelukkende udviklede kognitiv dissonanst teori, grundet opfattelsen af intrapsykisk konsistens som et grundlæggende behov for mennesket: I tiden op til dissonanst teoriens udvikling, var Festinger meget optaget af et andet menneskeligt behov: Individets behov for konsistens- og derfor også tilpasning, i relation til de, af individet opfattede, relevante grupper og den sociale omverden.

Her påpeger Festinger, at individet har et indlejret behov for- og en drivkraft mod selvevaluering (1954, pp. 117 & 138) og at denne selvevaluering ofte må foregå gennem sammenligning med andre, i relevante sociale sammenhænge (ibid. p. 138): Når der ikke foreligger objektive og ikke-sociale målestokke for rigtigheden af individets overbevisninger, holdninger og adfærd, vil individet have et grundlæggende behov for at evaluere disse, ved sammenligning med de holdninger, overbevisninger, adfærd etc., der foreligger i den/de gruppe(r)/sociale kontekst(er), som individet på det givne tidspunkt er indlejret i (ibid. p. 118). If. Festinger, vil de grupper og relevante sociale kontekster, som individet er indlejret i, indebære et pres hen imod ensartethed i overbevisninger, holdninger, adfærd etc. (ibid. p.

⁴⁹Hvilket fx kan underbygges af forskning, der understreger arbejdet som primære identitetsmæssige ståsted (jf. fx Baldursson 2009, pp. 19-20; Prætorius 2004, p. 5; Collinson 2003, pp. 530-531). At denne kobling ikke forekom åbenlyst relevant i samtiden for dissonanst teoriens oprindelse, kan givetvis relateres til, de store ændringer der er sket i relation til arbejdets egenart, siden overgangen fra en tid hvor det industrielle arbejde var dominerende og til nutiden, hvor vidensarbejdet er dominerende (jf. fx Baldursson 2009, pp. 15-20).

126): Hvis der forekommer uoverensstemmelser her imellem, vil individet have tilbøjelighed til at ensarte sig med denne/disse gruppe(r)/sociale kontekst(er) (ibid. pp. 122 & 126), hvilket i stigende grad vil være tendensen, i takt med hvor attraktiv og vigtig individet oplever denne/disse (ibid. pp. 130-131). Denne grundlæggende menneskelige tendens er fx påvist af Festinger, Torrey & Willerman, hvis afprøvning af Festingers antagelser, understøttede ovenstående (1954, pp. 161-162). If. Festinger foreligger der endda evidens for, at individet, uden denne sociale sammenligning, i meget ringe grad evner at evaluere sig selv: I fraværet af både fysiske og sociale grundlag for sammenligning og dermed selvevaluering, vil denne evaluering blive ustabil (1954, p. 119) – hvorfor det er rimeligt at udlede, at det, i Festingers optik, er tilfældet, at individet i et vidt omfang, har brug for et socialt sammenligningsgrundlag, for at vide hvem det er.

Festinger påpeger her yderligere, at dissonans er en grundlæggende drivkraft i relation til ovenstående tendens: Individet tilpasser sig i vidt omfang de relevante sociale omgivers holdninger, overbevisninger etc., da uoverensstemmelsen mellem individets egne ståsteder, i denne forbindelse, medfører dissonans, hvis disse ikke er i overensstemmelse (er konsonante) med de relevante omgivers. Samtidig vil den dissonante tilstand, if. Festinger, øges, jo vigtigere og mere attraktive de givne sociale omgivelser opleves at være (1957, pp. 177-181). Individets behov for konsonans, når det ses i relation til sociale sammenhænge, har derfor den implikation, at individet, grundet behovet for både selvevaluering, i relation til holdninger, overbevisninger etc. og samtidigt behov for dissonansreduktion - vil tilpasse sig de sociale omgivelser, grupper etc., der opfattes som relevante, vigtige og attraktive af individet, når en inkonsistens er til stede: Individets holdninger, overbevisninger, følelser, attituder, adfærd (som alle er elementer der selvevalueres) og som kan argumenteres for at være en del af individets selvorienterede ståsted, defineres dermed, i høj grad, af behovet for konsonans, i relation til de sociale omgivelser, der opleves som relevante for individet.

Opsummerende kan det siges at implikationerne af Aronsons standpunkter er, at:

- 1) Dissonans truer selvets struktur.
- 2) Både den intrapsyiske konflikt og den situationelle/sociale kontekst er afgørende i relation til hvilke af selvets konsonansbehov der dominerer.

Ligeledes kan implikationerne af Festingers standpunkter siges at være at:

- 1) Den intrapsyiske konsistens er afgørende for individet: fænomener som selvbeskyttelse og selvevaluering.
- 2) Den interpersonelle konsistens, i relation til den situationelle/sociale kontekst er afgørende for individet: fænomener som status, roller og relevante sociale tilhørsforhold/kontekster.

Så uden de er bevidste herom, kan Festinger og Aronson dermed siges at være enige om at:

- 1) Selvet spiller en rolle i dissonansprocesser.
- 2) At den, for individet, relevante sociale/situationelle kontekst spiller en rolle.
- 3) Både intrapsykisk og interpersonel/kontekstuel konsistens, er afgørende for individet.

Hvad der bliver særligt interessant her, kan siges at være hvad Festinger og Aronson *ikke* beskriver, men alligevel implicit må være enige om, hvis de vil opretholde deres standpunkter: Hvilken struktur i selvet, der nødvendigvis må ligge bag, hos begge teoretikere, for at deres standpunkter kan opretholdes: Det standpunkt Festinger tager, ved at påpege vigtigheden at dissonansreduktion og selvevaluering igennem social sammenligning, har samtidig også nødvendigvis den implikation, at individet har lige så mange selvrelaterede standpunkter, som der er betydningsfulde sociale relationer, individet reelt eller imaginært indgår i.

Det standpunkt Aronson tager, ved at påpege at både den intrapsyiske konflikt og den situationelle/sociale kontekst er afgørende, i relation til hvilke af selvets konsonansbehov der dominerer, kan siges at have lignende implikationer: Hvis individets behov for dissonansreduktion både er betinget af et intrapsykisk selvorienteret konsonansbehov og betingelserne i den, for individet relevante, situationelle og sociale kontekst – så vil dette ligeledes indebære at dissonansreguleringen og selvets standpunkter vil tage forskellige former, alt efter hvad konteksten beforder og være lige så mange, som der er relevante kontekster for individet at indgå i.

Kløften mellem Festingers og Aronsons standpunkter kan dermed forenes ved inddragelsen af en teoretisk mellemregning, der indebærer at selvet har flere standpunkter og ståsteder. Hvad sådanne forståelser af selvet har af implikationer, for forståelsen af det konsistenssikrende system, vil jeg reflektere videre over senere i diskussionen (jf. side 51-59).

Medieringen har yderligere den implikation at det tydeliggøres, at det konsistenssikrende system i høj grad responderer på informationer, der kommer fra den sociale omverden - ikke blot fra individets indre⁵⁰. En videre refleksion der vedrører dette, vil blive taget op som det næste.

Tættere på dynamikken mellem konsistens og dissonans: Hvilken type system kan der siges at være tale om?

Dette afsnit kommer til at vedrøre, at flere konsistensteoretiske tilgange, redegjort for i del 1, hvilke på en metateoretisk forståelse, der er udledt af et begreb om ligevægt og herunder homeostasis (jf. side 8-17). Den konsistensforståelse, der fremlægges indenfor denne optik, indebærer at inkonsistens medfører et behov for en genetablering af konsistens – hvor konsistens er en ligevægtstilstand, der anses som værende målet for psyken.

Dette aspekt er værd at reflektere videre over, da man kan argumentere for at de begreber der videnskabeligt bruges til at beskrive fænomener, er med til at definere tydelige grænser for, hvad der bliver fokuseret på ved disse fænomener og hvordan de ses og beskrives⁵¹. Dette vil jeg vende tilbage til. Før jeg når til dette er det imidlertid nødvendigt at redegøre nærmere for hvad homeostasisprincippet egentlig indebærer.

Hvad er et homeostasisk reguleringssystem

Homeostasebegrebet kom til at dominere fysiologien og lægevidenskaben, efter Bernard (1878) fremlagde termen om 'et fleksibelt stabilt indre fysiologisk miljø', hvor han påpegede at vitale mekanismer har det overordnede mål, at bevare betingelserne i det indre miljø konstante (Sterling 2004, p. 1; Gangel, Morris & Wethington 2010, p. 4). Derfor indebærer homeostase også, at store variationer i organismens reguleringsmekanismer, er lig med fejl i systemet (Sterling 2004, pp. 1-2). Målet i homeostasisk system er dermed stabilitet: faste værdier, der kan afviges fra, men som organismen altid må vende tilbage til (ibid. p. 1). Homeostasebegrebet blev videreført af Cannon, der indenfor stressteori⁵² introducerede begrebet, som han (i forlængelse af Bernard) beskrev som organismens evne til at balancere sit indre miljø indenfor snævre værdier, for herigennem at sikre sin overlevelse. I tråd med

⁵⁰Disse to aspekter: at selvet må have flere ståsteder og at det konsistenssikrende system responderer på informationer der kommer fra den sociale omverden, ikke blot fra individets indre – kunne måske ved nærmere udforskning danne grundlaget for også at finde et forenende standpunkt med impression management og selv-perceptions tilgangene (som blev gennemgået side 33-35)

⁵¹ Jf. fx Gieres påstande vedr. perspektiver (jf. side 4-5)

⁵²Relateret hertil påviste Selye, at mange af kroppens uspecifikke og systematiske reaktioner, som er fundet at true homeostase, også var til stede ved langvarig eksponering overfor stress (1974, pp. 27-29; 1999, p. 398).

Bernards definitioner, kan homeostase ses som en organismes evne til at selvregulere, på en sådan vis, at afgørende systemer altid vender tilbage til sine udgangspunkter, indenfor bestemte grænseværdier (Fink 2010, p. 10).

Implikationerne af homeostasisbegrebets indflydelse for forståelsen af konsistenssystemets dynamikker

Hvad har dette begrebs metateoretiske indlejring i den tidlige konsistensforståelse egentlig medført? Grunden til den antagne vigtighed af at redegøre herfor, er, som antydnet, at de, i begrebet, indlejrede reguleringslogikker, tydeligvis har haft en enorm indflydelse på hvordan fænomener i konsistensforskningen blev anskuet og beskrevet. Dette giver god mening, i den forstand at dét som reguleringsprincipper kan siges at muliggøre, er en mere organiseret forståelse af et systems adfærd over tid – fænomener kan forstås som mere en blot billeder: Uden reguleringens logik bliver det bedste man videnskabeligt kan gøre, blot at sammenligne disse fænomenbilleder med hinanden.

Så homeostasisbegrebet kan siges at have været med til at muliggøre den tidlige konsistenspsykologis generering af egentlige teoretiske modeller, til forståelsen af fænomener og dynamikker vedrørende konsistensbehovet; men man kan også omvendt sige at konsistensbehovet er blevet påført fænomener, således at det blev beskrevet på en bestemt måde – frem for andre mulige måder.

Mere konkret har den tidlige konsistenspsykologis anvendelse af det homeostasiske reguleringsprincip medført en beskrivelse af et fænomen der er dynamisk – men det fluktuerer kun for at nå tilbage til/opretholde det allerede etablerede optimale ”status quo”. Homeostasis kan i sig selv siges at være et meget ”inde i kroppen” konsistensorienteret princip, hvilket derfor også potentielt kan antages at være en af årsagerne til, at flere af de tidlige konsistensteoretikere, endte med at have fokus på konsistens som et spørgsmål om indre regulering/balance/ligevægt. Vægtningen af omverdens betydning var i lavere grad i fokus: på trods af at den blev fundet vigtig, i varierende omfang, kom den dybdegående forståelse herfor i baggrunden.

Festingers dissonansteori adskiller sig i en særlig grad herfra, med sit adfældsorienterede fokus. Hermed bliver det automatisk ikke blot det intrapsykeiske fokus der vægtes, men også et bredt og uddybet fokus på konsistensens dynamikker, som følge af interaktion med den sociale verden (jf. side 17-22 & 41-42). Newcomb vægter ligeledes den sociale verdens

betydning for konsistens, men er stadig mere fokuseret på det intrapsyiske aspekt af hvordan konsistens opretholdes, i relation til denne sociale omverden. Dette kan igen antageligt relateres tilbage, til den klare inspiration fra en ligevægtsorienteret metateori, med udgangspunkt i Heiders balanceteori og gestaltpsychologien.

Hvilken type system er det konsistenssikrende system egentlig?

Forskellen mellem Festingers konsistenspsykologiske udgangspunkt og de øvrige nævnte konsistensteoretikere er yderligere, at der ikke er noget der tyder på, at Festingers konsistenspsykologi, hverken direkte eller indirekte, opererer med et ligevægtsbegreb. Men yderligere kan der også stilles spørgsmålstegn ved i hvor høj grad anvendelsen af homeostasisbegrebet indenfor de andre nævnte tilgange til konsistens er på sin plads⁵³: For ved nærlæsning er der overordnet flere antydninger af, at konsistenssystemets dynamikker ikke ville kunne opretholdes, indenfor hvad et homeostasisisk reguleringssystem indebærer.

Årsagen til disse påstande er det element af *forandring* som kan siges at være til stede i teorierne. Homeostasisbegrebet kan siges at have meget distinkte logiske træk: Som det kan udledes af ovenstående teori er ét af homeostasisprincippet mest grundlæggende træk at homeostasiske fænomener ikke *udvikler* sig. Ellers er det ikke homeostasis. Derfor er samtlige homeostasisfænomener i en eller anden forstand cirkulære. I biologien betyder dette at hvis ét af de homeostasiske systemer bliver skubbet ud over sit ligevægtsfelt, sådan at ligevægten ikke kan genetableres – så dør organismen. Men dette princip gælder ikke blot indenfor biologien: Det er homeostasisbegrebets mest grundlæggende reguleringsprincip, at et homeostasisisk system altid søger mod sin ligevægtszone. Hver gang denne forstyrres, sker det med en pris, hvor omkostningen er forbundet med at genetablere ligevægten; og hvis ligevægten ikke genetableres, går systemet i opløsning. Man kan altså ikke tale om homeostasis uden denne præmis er i spil.

Men et element af forandring er til stede, meget eksplicit, i Festingers dissonansteori, hvor individet ved oplevelsen af dissonans (inkonsistens), vil *ændre* sine holdninger, attituder, overbevisninger og/eller adfærd, for herigennem at genetablere konsonans (konsistens) (jf. side 17-22)⁵⁴.

⁵³ Modsat Sarnoffs påstand (jf. side 13).

⁵⁴ Et element der samtidig er til stede i samtlige efterfølgende revisioner- og udlægninger af dissonansteorien.

Dette kan også siges, mere implicit, at være tilfældet i konsistensteoriene redegjort for i del 1: Hos Heider anvendes der eksplicit en metateoretisk tilgang, der bygger på de gestaltpsykologiske principper om balance og ligevægt – men samtidig påpeger Heider også at når denne tilstand ikke kan opnås vil individet ændre til attitude eller lave ændringer i unit-relationer (jf. side 9-10). Så snart uligevægt/inkonsistens indtræffer, aktiveres dermed en forandringsproces for at genetablere konsistens.

Det samme kan siges at være tilfældet hos Newcomb: Psyken søger mod ligevægt/balance, som en særlig form for konsistens; homeostasis var begrebsliggørelsen der, igennem inspiration fra Heider og gestaltpsykologien, inspirerede til denne forståelse. Men det er alligevel et forandringsbaseret system, der træder i kraft, når uligevægt/inkonsistens indtræffer, da det fremhæves at ubalance medfører modifikationer og ændringer i individets sæt af kognitive elementer. Derudover findes der også indikationer i relation til Newcombs særlige fokus på hvordan et intrapsykisk behov for tilpasning (jf. balance) opstår i individet – grundet det samtidige behov for interpersonel balance: Her påpeger Newcomb, at individet får et behov for intrapsykisk tilpasning gennem reetablering af balance, når det støder på information hos betroede andre, der er modstridende med individets egne kognitive elementer om et givent objekt. Dette vil i flere tilfælde indebære at individet *ændrer* sine kognitive elementer, således at de er i balance med den relevante omverdens (jf. side 10-12).

Hos Osgood & Tannenbaum kan kongruensprincippet, som indebærer princippet om 'vægtet gennemsnit', kan man blive foranlediget til at sidestille dette med homeostasiske principper, grundet fokus på intrapsykisk balance. Men kongruensprincippet indebærer, at når individet modtager informationer, der er inkongruente med allerede etablerede kongruente kognitive elementer, så vil nye og allerede etablerede kognitive elementer påføre et modificerende pres på hinanden, i direkte proportion til de kognitive elementers grad af polarisering ift. hinanden - således at en 'perfekt kongruens' opnås. Princippet indebærer dermed at nye kognitive elementer har en forandringsværdi, i relation til allerede etablerede kognitive elementer. Hver gang nye elementer kommer til, i form af information, ændres ligevægtspunktet. Osgood og Tannenbaum har herudover det mere åbenlyse fokus på måling af- og forståelse for *forandring* i attituder (jf. side 12-13).

Af Rosenberg bliver det påpeget at individet har et indlejret behov for kognitiv-affektiv konsistens, hvor dette behov medfører attitudeforandringer, når kognitiv-affektiv inkonsistens

opstår - for herigennem at genetablere konsistens. Rosenberg kalder dette en homeostasisk proces, men elementet af forandring strider igen imod dette princip. Yderligere påpeger Rosenberg, at individet vil blive motiveret af dets relevante (sociale) omverden, i relation til bevarelsen og vedligeholdelsen af kognitiv konsistens, således at individet tilpasser sig disse omgivelseres fordringer. Igen er elementet af tilpasning, gennem forandring, åbenlyst (jf. side 13-15).

Hos Abelson indebærer den kognitive struktur bag konsistens, ligeledes en form for homeostasisk princip, i den forstand at individet har tilbøjelighed til, grundet princippet om evaluativ induktion, at færdiggøre ikke-komplette implikationelle molekyler og at disse, når færdiggjorte, vil blive vedligeholdt og beskyttet mod afvigelser. Samtidig betinges disse dog, i Abelsons optik, også af den sociale støtte herfor, hvorfor disse 'modulare enheder' også må siges at fremkomme, i samskabelsen med den relevante sociale kontekst, individet befinder sig i (jf. side 15-16).

Overordnet tegnes der dermed et billede af et system, der for at varetage konsistens, bliver aktiveret ved forandringer. Yderligere forandrer individet også kognitive elementer, relationen imellem disse, attituder, holdninger (og if. Festingers dissonanstheori, i særdeleshed også adfærd) – for at genetablere konsistens.

Så den konsistens der kan siges at være tale om i ovenstående teoretiske udlægninger, kan derfor siges, eksplicit, at bryde med homeostasisprincippet – grundet elementet af forandring. Og så bliver spørgsmålet: Hvor præcis skal man i videnskabeligt øjemed være omkring begreber? Skal man tillade at der findes homeostasiske systemer med foranderlige ligevægtspunkter? Det åbenlyse svar er nej, da der ikke synes noget forståelsesmæssigt vundet herved, men nærmere noget tabt: For fokus fjernes fra en dybere forståelse af, hvordan et psykisk system etablerer konsistens *gennem* forandring – grundet behovet for tilpasning til det omkringliggende (sociale) miljø. I kraft af, at det i nutiden er muligt, at anvende et andet reguleringsmæssigt princip, til at begrebsliggøre de fænomener, der kan observeres i relation til konsistensens dynamikker, synes det derfor relevant at introducere: Det allostatisk reguleringsprincip.

Hvad er et allostasisk reguleringssystem og hvordan adskiller det sig fra det homeostasiske

If. McEwen dækker begrebet allostasis over en organismes samlede evne til at kunne genetablere stabilitet gennem et avanceret og bredt sammenspil af kropslige forandringer (2000, p. 174). I et allostasisk reguleringssystem sker tilpasning dermed gennem forandring, hvorigennem der opnås stabilitet (McEwen & Wingfield 2003, pp. 3-4). Dette er en væsentlig anden type tilpasning, end den tilpasning, som finder sted i et homeostasiske reguleringssystem: denne sker, som nævnt, igennem dynamiske fluktueringer (indenfor snævre værdier), der herigennem skaber stabilitet, ved at der vendes tilbage til et udgangspunkt af ligevægt. Et allostasisk reguleringssystem tillader i højere grad organismen at tilpasse sig omskiftelige omgivelser, ved at kunne reagere mere fleksibelt på både korterevarende og længerevarende forandringer (ibid.).

Yderligere påpeger Sterling, som nævnt, at store variationer i et homeostasiske reguleringssystem, vil være et udtryk for fejl i systemet. Modsat hertil vil store variationer i et allostasisk reguleringssystem, være til stede for at reducere sådanne fejl (2004, pp. 1-2).

Her i forlængelse påpeger McEwen, at allostasiske systemer aktivt er med til at sikre stabiliteten i homeostasiske systemer (2000, p. 173) Et homeostasiske reguleringssystem har, som nævnt, stabilitet som mål: faste værdier, som kan afviges fra, i beskedent omfang, men som altid skal returneres til. Et allostasisk reguleringssystem har, i højere grad, organismens samlede 'fitness' for øje, i relation til naturlig udvælgelse. Derfor anvender sådanne systemer, i høj grad, informationer og erfaringer fra de givne omgivelser, til at forudsige fremtidige behov, for herefter at justere organismen herud fra. Derfor er interaktion med miljøet, herunder også det sociale, centralt i relation til hvordan det allostasiske reguleringssystem reagerer (ibid. p. 2).

If. Sterling, kan den allostaseteorien bidrage til en forståelse af, hvordan krop og psyke søger at regulere sig, med udgangspunkt i menneskets evolutionære (sociale) ophav, samt bidrage til forståelsen af sammenhænge mellem sådanne systemers (dys)funktion og livet i den moderne verden (2004, p. 23)⁵⁵.

⁵⁵Allostasebegrebet blev først præsenteret af Sterling og Eyer i 1988 til at beskrive hvordan hjerte-kar systemet tilpasser sig til kroppens hvile- eller aktive tilstande (McEwen & Seeman 1999, p. 32). Sterling har senere

Implikationerne af allostasisbegrebet for forståelsen af konsistens

En implikation heraf er fokus på en forståelse af dynamikken mellem konsistens og dissonans og systemet bag, der indebærer at systemet og dynamikkerne heri, har til funktion at respondere på- men også *videreudvikle* forudsætninger, som primært kommer *fra* individets verden – og *ikke* primært fra individets indre liv.

For det første bliver konsistensens dynamik altså et spørgsmål om at inkorporere forandringer – ikke blot at regulere sig i relation til omverdens foranderlighed for at opretholde et optimalt ligevægtspunkt. Så hvad indebærer elementet af forandring for konsistensforståelsen? Herunder hvordan kan vi forstå dynamikkerne mellem konsistens og inkonsistens (dissonans) hvis vi som udgangspunkt accepterer at psyken er i bevægelse?

Allostasiske systemer udelukker ikke konsistens, men peger på at psykiske funktioner gennemgående er kendetegnet, ved en eller anden grad af foranderlighedsdynamikker: Både konsistens og dissonans betyder dermed primært noget, i situationer hvor der sker forandringer. I stabile situationer har man hverken behov for dissonans eller konsonans – fordi man er et sted, og dette sted har sin klare afgrænsning.

Forståelsen ændrer karakter, i den forstand, at hvis man antager at konsistens er en måde, hvormed psyken forvalter sin egen bevægelse og at systemet træder ud af kraft, når bevægelsen ophører (da der ikke er noget at arbejde med) – så er inkonsistens jo sådan set ikke relevant: For hvorfor interessere sig for inkonsistens når psyken alligevel er i bevægelse? For bevægelsen sker ikke længere på grund af inkonsistens – bevægelsen sker fordi psyken systematisk søger konsistens både indadtil og udadtil.

Kan man så længere tale om en reel dynamik mellem konsistens og dissonans? Det kan man igennem det andet vigtige implikationelle element: at konsistenssystemet responderer på- og videreudvikler forudsætninger, som primært kommer *fra* individets verden. Som nævnt er allostasiske reguleringssystemer, i høj grad, i interaktion med og forandrer sig på baggrund af, det (sociale) miljø. Så hvordan kan det sociale miljø som individet interagerer med

udfoldet allostaseteorien yderligere, hvor optikken på fysiologiske reguleringsmekanismer, bryder med den hidtidige stressforståelse, der har haft udgangspunkt i homeostaseteorien (2004, pp. 1-2).

Indenfor stressforskningen, opfattede man et behov for udviklingen af et begreb om hvordan kroppen regulerer sig, der bedre kunne redegøre for samtlige aspekter af hvordan mennesket reagerer på stress, end det havde været tilfældet i relation til homeostasisbegrebet (Jf. Sterling 2004). Dette kan her i forlængelse siges at være endnu et område hvor der kan trækkes fællesnævner mellem systemet bag opretholdelsen af konsistens og stresssystemet jf. side 37-39).

karakteriseres? Det kan i første instans karakteriseres, ikke alene ved foranderlighed, men også ved en indlejret forskellighed på tværs af kontekster. Dermed bliver systemets rolle også, så vidt muligt, at bevare konsistens, i relation til den del af den sociale verden, hvor individet aktuelt befinder sig. Dette lægger op til at individet kan have lige så mange forskellige konsistensmæssige ståsteder, som det har sociale kontekster det indgår i. Konsistens bliver da et situationelt fænomen. Men hvad så med konsistensen på tværs af situationer?

I første omgang er det relevant at adressere, at hvis man skal godtage at konsistens også vedrører selvet og at individet samtidig har flere konsistensmæssige ståsteder afhængigt af den givne sociale kontekst⁵⁶ – så indebærer den videre vej mod en uddybet forståelse af konsistensdynamikken og systemet bag, også en inddragelse af forståelser vedrørende selvet som havende flere ståsteder.

Sådanne forståelser, og disse implikationer for den videre forståelse af konsistensens dynamikker og systemet bag, vil blive diskuteret herefter, hvor der dermed ligeledes følges op på resultatet af medieringen mellem Festingers og Aronsons standpunkter (jf. side 40-44).

Mellem optikker på selvet og implikationerne heraf for konsistensforståelsen

Indenfor socialpsykologien, er der stor grundlæggende enighed om, at individet, i en verden med forskellige sociale ståsteder, også vil have et indre liv, der er præget af forskellige selvorienterede og identitetsmæssige ståsteder (Hogg & Vaughan 2008). Indenfor en optik, der godtager præmissen at mennesket har forskellige ståsteder, er der dog flere overordnede mulige forståelser af hvilket selv, der, i denne forbindelse, kan siges at ligge bag.

Det efterfølgende vil være en redegørelse for- og diskussion af tre sådanne overordnede forståelser, da de samtidig, på hver sin måde, har implikationer for hvordan konsistens kan forstås. Dette vil derfor ligeledes blive diskuteret; igen med det formål at nå frem til en mere plausibel og uddybet forståelse for konsistensfænomenet.

Det autobiografiske selv, hvis facetter spejles forskelligt afhængigt af situationen - kerneselvstraditionen

If. Swann, har mennesket et overordnet selvkoncept, som det løbende søger at bekræfte – men det kommer til udtryk på forskellige måder, alt efter hvad situationen opfattes at kræve (1987,

⁵⁶jf. Aronson og Festinger-Aronson relationen (side 40-44)

pp. 1038-1041). Yderligere vil Swann fastholde, at mennesket har et selv, der kun i lav grad er formbart; det er et historisk og autobiografisk funderet selv (ibid. p. 1043). Et stabilt selv spiller en afgørende rolle, i relation til at organisere individets oplevelser, forudsige fremtidige begivenheder og guide adfærd – i en verden hvor omgivelserne, relationer og regler, der er afgørende for overlevelse, hurtigt kan ændre sig (ibid. p. 1039).

If. Swann, baserer individet sine selvkoncepter på observationer af sig selv og reaktioner fra andre: Identiteter forhandles i relation til omverden – men selvet er samtidig baseret på individets personlige historie og ses dermed som mere stabilt, end det vil antages indenfor andre tilgange (ibid. p. 1043).

If. Swann, er individets viden om sig selv hierarkisk struktureret, hvor globale abstraktioner om selvet vil være øverst i hierarkiet og meget specifikke, midlertidige og situationelle informationer vil være i bunden. Vedvarende forandringer af individets selvkoncepter sker her i forlængelse kun, når det globale, generaliserede, abstrakte selv, der er øverst i hierarkiet, forandres (ibid. p. 1044). I denne optik, kan individet derfor siges at have et kerneselv, der er relativt stabilt og modstandsdygtigt mod forandring. Derudover har individet en række ”decentrale/lokale” fremvisninger af dette selv, der hurtigt tilpasses ændringer i den givne (sociale) kontekst - men hvori forandringen egentlig mere er forbigående fluktueringer (ibid.). Her i forlængelse påpeges det yderligere af Swann, Jetten, Gómez, Whitehouse & Bastian, at det personlige selv (jf. kerneselvet) og det sociale selv (jf. det fluktuerende selv), godt kan fusionere og koeksistere, uden at integriteten i nogle af disse selvkonstrukter mindskes (2012, p. 443): Det personlige selv kan forblive dominant samtidig med at individets gruppe identitet også er i spil (ibid. p. 451), hvor individet hele tiden bevarer sin personlige agens. Individets identitet reguleres indefra, men kan godt påvirkes udefra (ibid. p. 443). Kerneselvet/det personlige selv, anses for altid at være en bevidst agent og medspiller, da det netop kan forblive dominerende og koeksistere med de sociale selver (ibid.). Derfor vil individet, når det indgår i en gruppesammenhæng, som regel ikke være underlagt en blind konformitet; individet er i lige så høj grad med til at forme gruppen (ibid. p. 451).

Indenfor samme tradition påpeger Gregg, Sedikides & Gebauer, at identitet indebærer et signifikant antal subgrupper af selvkonstruktioner (2011, p. 305): Individet trækker, i sin identitetsdannelse, på selvkonstruktioner, der kan være af både individuel, kollektiv, historisk/lagret, aktuel og mulig/fremtidig potentiel karakter. Men det er dog de selvkonstruktioner der, for individet, er a) centralt tilgængelige (grundet fremtrædende

miljømæssige cues og personlighedsdispositioner), b) essentielle (da de subjektivt er opfattet som værende iboende eller uundgåelige) og c) vigtige (hvad individet stræber efter at være fx grundet hvad der kulturelt findes attraktivt) – som danner det primære grundlag for denne identitetsdannelse (ibid. p. 307).

Yderligere er identitet og selvkonstruktioner, i denne optik, blot *aspekter* af selvet – de konstituerer ikke selvet fuldt ud. Så selvet er mere end summen af disse enkeltdele, for som Gregg et al påpeger: *"suppose the self really were identical to self-construals or identity. Who would then be there to entertain them? The answer is: no one"*. Men i denne optik er dette ikke muligt, da *"mental content cannot be free-floating. An underlying self, to ground such mental content, must be posited"*. Selv i tilfælde hvor selvkonstruktioner skifter til et kollektivt niveau, hvor *"we" construals replace "me" construals"*, påpeges det at en form for *"primordial self"* stadig vil varetage disse selvkonstruktioner - hvorfor selvet, i denne optik ses som et lokus for koordineret kognition, -vilje og -handling (ibid. p. 308).

Tilgangens implikationer for konsistensforståelsen

Samlet set indebærer ovenstående teoretiseringer om selvet at konsistens er noget individet må have i kernesselevet. Det er et historisk, autobiografisk selv der må føle konsistens – på tværs af tid og rum. Dermed er det også konsistens på tværs af væsensforskellige situationer, der er afgørende. Derudover indeholder dette kerneselv lokale/hierarkisk laverestående selvkoncepter, der er dele af identiteter, som kan fluktuere, i relation til den givne kontekst befordringer – men som ikke *ændrer* på det, der konstituerer kerneselve: de er en del af et samlet kerneselv, men det kan afspejles forskelligt, afhængigt af situationen.

En implikation for konsistensforståelsen vil da være at det altid det samme konsistenssikrende system der altid er i spil: Uanset hvilke facetter af selvet, der sættes i spil i situationen, er der altid et samlet selv bag, hvis samlede konsistens bliver varetaget.

Multiple sociale selver – Social Identity traditionen

Indenfor en anden tradition vil man dog se sig uenig med ovenstående, da menneskelig socialitet er en for stor, kompleks og højtudviklet del af det menneskeligt levede liv, til at ovenstående er et plausibelt standpunkt. Her vil man påpege at der findes flere (sociale) selver, som, i analogi med ovenstående, her modsat anses som værende højest i hierarkiet og som er kernen af menneskelig selvforståelse. Dog findes der derudover "et sted" hvor erindringer integreres, således at individet kan agere kompetent på tværs af tid og lignende situationer.

I Brewer & Caporaels optik, vægtes det højt, at mennesket er et forpligtet socialt væsen, i den forstand at det ikke kan overleve til en reproducerende alder, uden gruppen (2006, p. 156). Derfor påpeger Brewer også, at mange socialpsykologiske teorier om hvordan selvet er konstrueret, anlægger en for egocentrisk og selv fokuseret optik, og dermed er iøjnefaldende ikke-sociale: Disse teorier fokuserer primært på den indre struktur og indre differentiering af selvkonceptet, frem for selvets forbindelser til den eksterne verden (1991, p. 475). I tråd hermed påpeger Brewer & Chen, at de selvrepræsentationer som er i fokus, i teorier der vægter det uafhængige og individuelle selv, primært er selvrepræsentationer vedrørende individuel unikhed, kerneessens og indre konsistens (2007, p. 141).

If. Brewer, defineres individets selv igennem dets kollektive identitetsmæssige indlejring i gruppen/grupper (1991, p. 478). Tilgangens optik på selvet og identitet, udspringer her af den Europæiske socialpsykologiske tilgang til social identitetsteori, hvor man modsat at se sociale identiteter som aspekter af det individuelle selvkoncept (som en del af en indre differentiering) - i stedet ser sociale identiteter som en forlængelse af selvet, hinsides individet (Brewer 1991, p. 476; Brewer & Gardner 1996, pp. 84-85). Social identitetsteori indebærer: *"a shift towards the perception of self as an interchangeable exemplar of some social category and away from the perception of the self as a unique person."* (Brewer 1991, p. 476). Selvet ses dermed som foranderligt/omskifteligt – alt efter hvad de forskellige sociale domæner i individets liv beforder, hvor *"the self-concept is expandable and contradictable across different levels of social identity with associated transformations in the definition of self and the basis for self-evaluation"* (Brewer 1991, p. 476). Tilgangen indebærer derfor, at individet har lige så mange selvkonstruktioner/identiteter, som det har sociale kontekster det er indlejret i.

Indenfor denne tilgang, påpeges det dog yderligere, at individet også konstant er underlagt at have behov, som udspringer af selvinteresse. Eftersom individuel selvinteresse og kollektive interesser ikke altid stemmer overens, kræver gruppelivets nødvendigheder evnen til koordination; ikke kun mellem individer, men også psykologisk indeni individet, således at konkurrerende krav, fra forskellige niveauer af organisering, kan imødekommes. Menneskeligt socialt liv indebærer derfor, at individet vedvarende udfører en perceptuel 'jongleringshandling', der vedligeholder og bevarer integriteten, af både individuel identitet, interpersonelle relationer og kollektive interesser (Brewer & Caporael 2006, p. 148). Det er i

denne optik individets evne til at lave skift imellem sine forskellige sociale identiteter, således at den aktuelle kontekst imødekommes optimalt, der er årsagen til at individet kan fungere effektivt i den sociale verden, med dens iboende multiple domæner (ibid. p. 152). Dette indebærer, at der, i denne optik, ikke alene findes flere selver, men at der yderligere findes et sted hvor erindringer integreres, således at den nødvendige koordination mellem multiple roller med tilhørende multiple selver, kan finde sted.

Tilgangens implikationer for konsistensforståelsen

Tilgangen indebærer dermed at individet tilpasser sig den sociale kontekst det befinder sig i, hvorfor individet har lige så mange udgaver af sig selv, som det har kontekster – hvilket indebærer en situationsbestemt konsistens.

Men tilgangen indebærer yderligere at individet både evner en ydre koordinering med andre, i den givne kontekst og en indre koordinering mellem ofte modstridende krav: At være en kompetent social aktør, kræver at individet kan skifte mellem forskellige sociale identiteter, grundet de forskellige og multiple domæner individet er indlejret i. Dermed antydes det, at der er ”et sted” hvor selvrelevante erfaringer integreres (jf. hvem er jeg hvor og hvornår), således at en form for adfærdsmæssig kontinuitet kan etableres - hvor denne kontinuitet indebærer situationelle skift imellem selver.

Konsistens bliver derfor, i denne optik, både en særlig egenskab ved hvert enkelte situationelle selv og yderligere en tværgående egenskab, på en helt særlig måde, det ”sted” hvor koordinationen foregår, således at skift mellem situationelle selver kan varetages kompetent.

Det rent situationelle selv – situationisme traditionen

Indenfor en tredje tradition, som overordnet kan benævnes ’situationismen’ anskues menneskelig personlighed og adfærd, overordnet som værende primært (og i visse tilfælde udelukkende) determineret, af den situation, hvori den givne personlighed indgår og adfærden finder sted (Bowers 1973, p. 307). If. Bowers, kan situationismen essentielt set siges at være behaviorisme, i den forstand, at det er de eksterne stimuli, der anses som afgørende, for hvordan individets personlighed og medfølgende adfærd konstitueres (ibid. p. 308). I denne optik vægtes intrapsyriske determinanter for adfærd dermed i lav grad eller slet ikke (ibid. 307) og individuelle forskelle i personlighed kan principielt reduceres til den kumulative indflydelse fra forskelle i situationer (ibid. 310).

Indenfor denne tilgang, trækker Doris, på fx eksperimentel socialpsykologisk forskning, i at se sig uenig med, at adfærd afgøres af robuste langsigtede træk; en globalistisk tilgang, hvor individet forventes at udvise trækrelevant adfærd, på tværs af et bredt spektrum af trækrelevante situationer – selv når visse af- eller samtlige af disse situationer, ikke er optimalt befordrende for en sådan adfærd (2005, pp. 632-633). Her påpeger Doris at der eksisterer store mængder af empirisk evidens, der indikerer at adfærd varierer rimeligt radikalt, som følge af kun små situationelle variationer. Som følge heraf anser Doris ikke menneskers adfærd, som værende langsigtet konsistent og stabil på tværs af situationer. Den anses derimod, i høj grad, som fragmenteret (ibid. p. 633; 2002, pp. 15-27, 62-91).

Bems selvperceptions teori kan ligeledes placeres indenfor denne tradition placeres. Denne indebærer, som nævnt, at individet erfarer sine følelser, attituder, holdninger og overbevisninger etc., ved at udlede erfaringerne herom, gennem observation af sin egen adfærd, indenfor de omgivelser hvor adfærden finder sted (1967b, p. 109). Her må individet ofte indtage det perspektiv som den relevante (sociale) omverdens har, for at nå frem til hvilke følelser, attituder, holdninger og/eller overbevisninger, der er påkrævet, når individet udviser en given adfærd. Herefter internaliseres dette perspektiv og individets følelser, attituder, holdninger og/eller overbevisninger ændres (Bem 1972, pp. 23-24).

Her i forlængelse påpeger Bem, at individet overordnet udleder hvordan egne indre tilstande skal identificeres, gennem observation af hvad de relevante (sociale) omgivelser har udledt om disse, ud fra observerbare cues (1970, pp. 49-50). I denne proces lærer individet at udlede viden vedrørende sig selv – gennem en observation af egen eksplicitte adfærd og medfølgende eksplicitte cues (ibid. pp. 57-58). Derfor er individets selvbeskrivelser i høj grad ækvivalente, med de tilskrevne beskrivelser af individet, der forefindes i de relevante (sociale) omgivelser – hvorfor individets selvbeskrivelser, i høj grad, defineres og kontrolleres af kontekstuelle variable (Bem 1965, pp. 200 & 217).

Situationisme tilgangen indebærer derfor at individets ”selv” i høj grad er determineret af konteksten – hvorfor tilgangen ligeledes indebærer at individet har lige så mange selver, som det har relevante kontekster/situationer det indgår i. Dermed er den overordnede optik, der kan udledes indenfor denne tilgang, at der findes flere selver - og det mere eller mindre dét: Der er tale om et, mere eller mindre rent situationelt selv, der konstitueres gennem tilpasning, i relation til den givne kontekst, individet, på det givne tidspunkt, indgår i. Idéen om et

kerneselv eller et sted i selvet hvor erfaringer integreres, til koordination på tværs af kontekster, fornægtes dermed i høj grad.

Tilgangens implikationer for konsistensforståelsen

Bem har, som nævnt, kritiseret flere af konsistensteoriens grundlæggende antagelser.⁵⁷ I Bems optik anses inkonsistens imellem situationer ikke som værende problematisk for individet, da det afgørende for individet er at kunne fremstå sammenhængende og konsistent i situationen (1970, p. 34-39)⁵⁸. Som nævnt indebærer denne teori dermed den antagelse, at individet føler inkonsistens ud fra hvad den, for individet, givne relevante omverden finder rigtigt og forkert (Bem 1967a, pp. 183-186) og at individet oftest antager denne omverdens perspektiv i relation til at genetablere konsistens (Bem 1972, pp. 23-24).

Denne optik på konsistens kan ligeledes siges at være den direkte implikation ved hele situationisme traditionen: Konsistens er et rent situationsnært fænomen. Der er altså udelukkende/primært fokus på, at det er i situationen (den, for individet, relevante (sociale) kontekst), at individet må kunne indgå kompetent – ved at være konsistent med denne. Her anses konsistensen på tværs af både *lignende eller væsensforskellige situationer* derfor ikke som afgørende for denne sociale kompetence.

Opsamling – den mest plausible konsistensforståelse?

I relation til de tre ovenstående optikker på selvet, kan særligt kerneselvtilgangen og den rent situationelle tilgang til selvet, siges at have distinkte implikationer for forståelsen af konsistens:

Kerneselvforståelsen har den implikation, at det er det samme konsistenssikrende system der altid er i spil: uanset hvilke facetter der er i spil, så er der altid en hel person bag, hvor det er den hele persons konsistens, som bliver varetaget. Individet er altid den samme, det er bare forskellige sider af individet, der kommer til udtryk. Her forefindes den reelle konsistens i kerneselvet – på tværs af selv væsensforskellige situationer, hvilket kan siges at indebære, at konsistens i denne optik har til funktion at sikre avanceret social erfaringsdannelse og -læring. Tilgangen bliver dog uklar i relation til at kunne svare på

⁵⁷Jf. at dissonans ikke indebærer et motivationelt drive og at konsistens ikke er af intrapsykisk karakter (som redegjort for side 34-35).

⁵⁸Bem trækker her på Abelsons teori om 'holdnings-molekyler', der, som nævnt, anser disse som indkapslede og isolerede enheder, der indeholder både overbevisninger, attituder og opfattelsen af den sociale opbakning for disse – som muliggør at individet kan fremstå kompetent og sammenhængende i situationen. Men på tværs af situationer behøver der ikke at være logiske interaktioner imellem sådanne enheder, grundet disse enheders indkapslede og isolerede karakter (1970, p. 38-39; (og jf. Abelson (1968b) som redegjort for side 15-16).

hvordan (autentisk) konsistens så vil kunne etableres i situationer, der kræver andre standpunkter, end det, der er etableret i kerneselve.

Den rent **situationelle tilgang** til forståelsen af selvet, har den implikation, at det udelukkende er kontekstens fordringer, der er afgørende. Konsistens handler om tilpasning til den enkelte situation, ikke om konsistens på tværs af hverken lignende eller væsensforskellige situationer. Her er der tale om en optik hvor individet er konsistent med de forventninger der kan aflæses i situationen: Miljøet tilbyder individet de anvisninger det har brug for, for at være konsistent i den givne kontekst. Konsistens får da, i høj grad, en karakter der kan sidestilles med en næsten blind konformitet⁵⁹. Der er her tale om en konsistens, der giver en effektiv tilpasningsevne, hvor aktøren ikke behøver at være særligt kompetent, for at lykkes med dette.

Så er der **Social Identity traditionen**, hvis implikationer indebærer, at begge ovenstående tilgange, både har delvist ret, men også uret: For mennesket er, igennem evolutionen, udviklet til at være sociale væsener – ikke i kraft af indre væsentlighed, men på grund af ydre forhold. Derfor er individet nødt til at være på en bestemt måde i en social verden. Indenfor denne forståelse, giver det derfor kun mening at antage, at individet har forskellige variationer og udgaver af hvem det er, alt afhængigt af situationen – og at individet evner at tilpasse sig til den givne sociale kontekst, gennem et konsistenssikrende system, der aktiveres af denne konteksts signaler om, at individet opleves inkonsistent. Derudover giver det dog samtidig lige så god mening, at individet har ”et sted” i sit indre mentale system, der varetager integration og koordinering af erfaringer på tværs af disse situationer og selver – for herigennem at blive en mere socialt kompetent aktør. Denne konsistenstype kræver samtidig en aktør, der skal besidde en væsentlig større kompetence: Individet skal ikke blot kunne tilpasse sig, hvor det står og går – det skal også kunne trække på erfaringer på tværs af lignende situationer. Der er altså, indenfor denne optik, tale om både en situationel konsistensdynamik og en konsistensdynamik på tværs af tid og lignende situationer.

Spørgsmålet er så, om det er et plausibelt standpunkt, at begge typer af konsistenssikrende systemer koeksisterer og at samtlige af ovenstående tilgange har ret? At det, som Vignoles, Schwartz & Luyckx påpeger, er et spørgsmål om ”one’s frame of reference” (2011, p. 6) -

⁵⁹jf. Swann et als begreb herom, som redegjort for side 52.

altså hvilken del af selvet og i denne forbindelse derfor også hvilken del af det konsistenssikrende system, der bliver fokuseret på. Eller er det (også), som det yderligere påpeges, er et spørgsmål om, at der i ovenstående tilgange ikke refereres til *"exactly the same thing, and therefore they do not contradict one another."* (ibid.).

For at komme besvarelsen af disse spørgsmål og herigennem også spørgsmål som det er afhandlingens formål at besvare, inddrages relevante forståelser fra den evolutionære socialpsykologi i det næste afsnit.

Hvad har den evolutionære socialpsykologi yderligere at sige?

Denne del indbefatter to afsnit, der begge bidrager med relevante forståelser fra den evolutionære socialpsykologi, vedrørende det konsistenssikrende systems formål og funktion.

Den inkonsistente bedrager

En grundlæggende implikation ved samtlige ovenstående konsistensforståelser, er at de indebærer at det er vigtigt at kunne være konsistent med sig selv og sin omverden (trods forskelligt omfang og på forskellig vis).

Ses årsagen hertil i lyset af en evolutionær socialpsykologisk optik, er der, ved kernen af menneskelig socialitet, en særlig årsag til at dette har en afgørende rolle: Konsistens betyder noget, fordi individet har behov for at kunne fremstå på en autentisk og tillidsvækkende måde, hvilket kræver at individet intrapsykisk, som minimum også oplever sig selv som værende konsistent.

Her påpeger Trivers at, grundet menneskelig socialitets nødvendigheder, herunder behovet for at samarbejde med andre, end dem man er i direkte slægtsskab med og bevare dette samarbejde over tid (reciprok altruisme) – har dette medført den nødvendige udvikling af evnen til at opfange bedrag (Workman & Reader 2008, pp. 206-214 & 256). Igennem evolutionen har mennesket, grundet denne evolverede socialitet, altså udviklet sofistikerede evner og metoder, til at opfange bedragere og løgnere, hvorfor individet er sensitivt overfor de cues, der fremkommer, når en anden social aktør bedrager eller lyver (ibid. p. 246; Dawkins 2006, pp. 187-188; Baldursson 2009, pp. 273-275).

Som Mercier påpeger, så er et af de vigtigste cues, der afslører bedrag, manglen på konsistens (2011, p. 35). I tråd hermed, påviser DePaulo et al, at individet, der bevidst søger at lyve og/eller bedrage, automatisk vil være underlagt den implikation, at dette indebærer oplevelsen af en indre inkonsistens mellem løgnen, der skal etableres og reelt forefundne fakta - hvilket

kommer til udtryk i udviste inkonsistenser (2003, p. 75). If. DePaulo et al, kan disse inkonsistenser være af både kognitiv og emotionel karakter: Bedrag er en kognitivt mere kompleks opgave end at være oprigtig, hvilket indebærer længere responslatenstid, tøvende og/eller opbremsende tale, lav grad af illustratører (den naturlige medfølgende gestikulering ved tale), mindre spontan fremtrædelse, samt verbale og nonverbale diskrepanser/inkonsistenser. Samtidig indebærer bedrag emotionelle cues, hvor indikationer på at individet, i sin fremtræden, virker ængstelig, kan være et tegn på at individet ikke er oprigtigt. Dette inkluderer pupiludvidelse, højere tonefald, hurtigere og højere tale, opbremsninger, talefejl og indirekte tale (ibid. p. 75) – samt en grundlæggende øget arousal (ibid. p. 102). Alle disse aspekter virker som cues, der indikerer manglende oprigtighed og eftersom inkonsistent fremtræden er en væsentlig del af ligningen og en udvist negativ arousal ligeledes er det – er overlappet mellem at fremstå som bedrager og opleve inkonsistens stort. Heraf følger derfor også, at eftersom de cues, der er forbundet med oplevet og udvist inkonsistens, samtidig er til stede når der lyves og bedrages, så bliver eliminering af inkonsistens vigtigt for ikke at blive anset som værende en bedrager⁶⁰.

Her påpeger Trivers at kognitiv dissonans bør ses som en del af et mere generelt fænomen: selvbedrag. Individets evne, til at kunne fremstå konsistent (kompetent, oprigtig og ærlig), er af fundamental betydning for adskillige aspekter, af at kunne opnå social accept og tilhørsforhold og herigennem at opnå adaptive fordele. (Workman & Reader 2008, p. 246; Trivers 1976/2006, p. xx). Her i forlængelse ses selvbedrag som evolveret til det formål, at individet dermed ikke er bevidst om sin egen inkonsistens. Inkonsistens kan her sidestilles med bedrag, der i bevidst form, ville kunne opfanges af andre sociale aktører (vonHippel & Trivers 2011, p. 2).

I relation til dette selvbedrag påpeger Baldursson, at behovet for at kunne fremstå autentisk, som forudsætter at individet samtidig tror på sin egen autencitet, har understøttet udviklingen af delselver – således at individet kan fremstå mest muligt autentisk i forskellige sammenhænge (2009, p. 275). Som Baldursson i forlængelse af Trivers (1985) påpeger, er den selvbedragne ubevidst om sit svig, hvormed den selvbedragne kan skjule de subtile tegn

⁶⁰Det er i denne forbindelse værd at fremhæve at der her et interessant og væsentligt baggrundargument på spil: Mennesker frygter at blive bedraget. Derfor er de hele tiden på udkik efter tegn på muligt bedrageri. Ser individet disse tegn sker der derfor forandringer i relation til den mistænkte. Disse kunne antageligt være mindre tillid, mindre villighed til at investere ressourcer etc. Perspektivet sætter derfor også både Cooper & Fazios påstand om, at inkonsistens er en afgørende indikator for at individet har udført handlinger, der har aversive konsekvenser for andre og impression management tilgangene, i et nyt og forståelsesmæssigt givtigt lys.

på bedrag (inkonsistens); men dette kræver, som det påpeges i forlængelse af Lockard & Paulhaus (1988), at selvet, som minimum, kan opdeles i selvet som bedrager og bedraget - hvor sidstnævnte ikke erkender eksistensen af den første (ibid.).⁶¹

Den evolutionære heuristik

En anden mulig måde, hvorpå besvarelsen af spørgsmålene kan tilnærmes, er igennem at se nærmere på evolutionen af menneskeligt socialt liv: Indenfor en evolutionær socialpsykologisk optik, er det vigtigt at fokusere på hvordan det aktuelle udvikler sig, på baggrund af de historisk givne præmisser - både for at få indsigt i nuet og i hvad der kan blive tilfældet i fremtiden (Baldursson 2009, pp. 269-270). Som Baldursson påpeger, er påstanden om evolutionær kontinuitet og funktionernes modifikation, som udgangspunkt et effektivt heuristisk redskab, til vurdering af teorier og til løsningen af mellemteoretiske konflikter (in press, p. 150). Her påpeger Baldursson yderligere at:

eftersom evolutionær selektion foretages "af miljøet", så vil de faktorer i miljøet, som spiller den største rolle for den enkeltes overlevelse, have mest at sige om hvilke varianter i en population, der overlever og får levedygtigt afkom. Hvis den vigtigste del af miljøet er "de andre", eller "systemet af de andre" (det vi kalder samfund), så vil de der er bedre til at håndtere de krav, det sociale liv stiller, også blive de, hvis gener videreføres i populationen. Men hvis denne sociale selektion også medfører at "den sociale verdens aktører" kan understøtte en videre social evolution, opstår en situation hvor tilpasning medfører yderligere evolution af miljøet (ibid.).

Indenfor denne optik, fremhæves menneskelig socialitet dermed som en central del af menneskelig udvikling, hvorfor den menneskelige hjerne også ses som værende et socialt organ i stigende grad: Mange af de forandringer den menneskelige hjerne har gennemgået, kan ses som udtryk for tilpasning til forandringer i socialt liv, hvorfor hjernen, i takt med disse sociale forandringer, vil have udviklet en række, indbyrdes relaterede og interagerende særskilte strukturer, der bidrager til hjernens samlede sociale kapacitet (Baldursson 2009, pp. 265-266).

⁶¹I relation hertil kan Abelsons modulare syn på det konsistenssikrende systems strukturelle opbygning, ses som en a priori præmis (som redegjort for side 15-16).

Kan der være tale om to systemer?

Baldursson fremlægger her en hypotese, hvor anskuelsen er, at en del af den menneskelige psyke, er evolveret i relation til tidlig menneskelig socialitet og som derfor varetager den situationelle konsistens (jf. den type konformitetssikrende konsistens som situationismen og delvist Social Identity traditionen ligger op til). Dette er et ældre og mere simpelt konformitetssystem, der indebærer, at individet (jf. Bems selvperceptionsteori), er i besiddelse af indre systemer og moduler, der oftest ubemærket fører til, at individet tager social farve, fra den givne situation, det, på det givne tidspunkt, befinder sig i (Baldursson in press, p. 149; Baldursson & Pedersen 2014, p. 30).

Men som Baldursson påpeger, har den sociale evolution skabt omstændigheder, som indebærer en øget grad af- og en mere kompleks socialitet og dermed også flere dissonante udfordringer. Derfor har den simple situationelle konformitet, i form af observation af omgivelserne og tilpasning herudfra, ikke længere alene slået til. I Baldurssons optik, har dette derfor medført behovet for, at individet kunne forvalte en mere dynamisk, proaktiv og intelligent social tilpasning, med forvaltning af konsistens på tværs af tid og lignende situationer, hvorfor et komplementerende system, til det forudgående simple konformitetssystem er evolveret (in press, pp. 149-150).

Graden af kompleksitet i menneskelig socialitet er dermed evolveret over tid, således at begge systemer logisk kunne komme til sin ret. Men det er det videreevolverede konsistenssikrende system som Festingers udsigelser ligger op til at rumme (ibid.) og som ligeledes kan indbefattes af Social Identity traditionen og delvist af kerneselvstraditionen.

Baldurssons hypotese indebærer, i tråd med dette, yderligere den udsigelse, at begge systemer må indebære en grad af arousal (ibid.): Med udgangspunkt i Baldurssons teori om psykens immunsystem, har sociale pattedyr et socialt orienteringssystem, hvis formål er understøttelsen af en effektiv tilknytningsadfærd og social inklusion. Dette befordres gennem en motivationskomponent, som modificerer individets sociale adfærd, ved en passende grad af aktivering af psykisk smerte og arousal (2012, pp. 42-48). Forskellen mellem det ældste system og systemet af nyere dato, er i denne optik, at smerte/arousal, i det ældste system, vil være kortvarig og medføre en begrænset selvrefleksion; men i systemet af nyere dato, vil denne indebære aktivering af en høj grad af selvbevidst problemorienteret kognition, der vil være længerevarende og medføre ruminative processer (Baldursson in press, p. 151).

Mod den mest plausible konklusion

I denne afhandling har jeg først redegjort for de mest nævneværdige konsistensteoretiske forståelser og standpunkter. Dette blev gjort ved først at se på de mest nævneværdige konsistensteoretiske positioner fra konsistensteoriens blomstringsperiode (Del 1), hvilket tjente som både forståelsesmæssig baggrund for- og konteksten Festingers kognitive dissonansteori, er udviklet sideløbende med (Del 2). Festingers standpunkter blev så igen den forståelsesmæssige baggrund som samtlige videreførelser, samt inddragne alternativer og modpolsteorier, kunne forstås på baggrund af (Del 3).

Uenigheden og fragmenteringen er umiddelbart stor: Hvor der er mindst uenighed vedrører at det konsistenssikrende system er forbundet med arousal og psykisk ubehag, ved oplevet inkonsistens; her er Bem dog uenig.

Dette blev yderligere understreget i afsnittet 'højeste fællesnævner indenfor konsistenstilgangen', hvor den udledte forståelse indebærer, at det konsistenssikrende system, som afgørende indikator for dissonans/inkonsistens, udløser en arousal, der er psykisk smertefuld og som indbefatter mange fællesnævner med stressarousal: Denne arousal er derfor individets pejlemærke, for at inkonsistens er til stede, i en sådan grad, at konsistens må søges genetableret. Her i forlængelse blev der udledt en hypotese om, at længerevarende uforløst dissonans vil indebære psykisk belastning (jf. side 37-39).

En større uenighed forefindes i relation til hvad konsistensmotivationen er til for, jf. hvad det konsistenssikrende systems formål egentlig er:

- 1) At individet kan positionere sig, agere og indgå, på kompetent vis, i en social verden.
- 2) Opretholdelse af egoet/selvet.
- 3) Sikring af at individet ikke udfører handlinger, der har aversive konsekvenser for andre.
- 4) At sikre at individet ikke fremstår inkonsistent i den givne sociale omverdens øjne.

Der blev her i forlængelse reflekteret over- og medieret mellem Festingers og Aronsons standpunkter, hvor det blev udledt, at det, i begge lejre, er tilfældet, at det konsistenssikrende system responderer på informationer, der kommer fra den sociale omverden - ikke blot fra individets indre og at en implikation hos begge ligeledes må være, at selvet må have flere ståsteder. Dette indikerer samtidig, at en nærmere udforskning ville kunne danne grundlaget

for, også at finde et forenende standpunkt med impression management og selvperceptions tilgangene (jf. side 40-44).

En anden stor uenighed vedrører, om konsistens er et fundamentalt intrapsykisk princip, eller det bør subsummeres under vigtigere principper. De, der vil mene det er fundamentalt indbefatter:

- 1) Hele den tidlige konsistenspsykologi og Festinger.
- 2) Gawronski og Harmon-Jones (i relation til at kunne handle kompetent).
- 3) Aronson og Steele (i relation til selvets opretholdelse).

De, der vil mene at konsistens ikke er intrapsykisk fundamentalt indbefatter:

- 1) Bem (i form af, at det er konformitet/situationel konsistens der er vigtig).
- 2) Cooper og Fazio (det fundamentale er ikke konsistens, det er ikke at udvise adfærd, der har aversive konsekvenser for andre).
- 3) Tedeschi et al og Goffman (det handler primært om at fremstå konsistent).

For at kunne besvare de spørgsmål, det er afhandlingens formål at besvare, på et bedre grundlag, har jeg derfor i den videre diskussion inddraget andre teoretiske forståelser og standpunkter fra socialpsykologien og evolutionær socialpsykologi, med den indledende antagelse for øje, at en eklektisk belysning kunne føre til dette. Dette har indebåret inddragelse af:

- 1) Reviderede forståelser vedrørende hvilke reguleringsdynamikker, der kendetegner det konsistenssikrende system: Implikationen heraf er den optik, at dynamikken mellem konsistens og dissonans og systemet bag, bedst kan karakteriseres som allostasisk, som indebærer at systemet og dynamikkerne heri, har til funktion at inkorporere forandringer, herunder: Respondere på-, men også videreudvikle forudsætninger, som primært kommer fra individets ydre sociale verden – og ikke primært fra individets indre liv (jf. side 44-51).
- 2) Forståelser der sætter det konsistenssikrende system i relief, i forhold til at individet indgår i en social verden med flere ståsteder, som giver tre forskellige syn på hvad et konsistenssikrende systems funktionsområde vil indebære:

1. Dybere og kompetent social læring på tværs af kontekster. Konsistenssystemet vil her opretholde en samlet overordnet konsistens i kerneselve. Til gengæld har denne tilgang

vanskeligt ved at forklare hvordan autentisk konsistens så kan opretholdes, i de enkelte delsituationer, uden at individet konstant kommer i kambolage med sin egen inkonsistens. Den kompetente sociale tilpasning, bliver degraderet til "andenrangsborger" i denne sammenhæng.

2. Social læring degraderes, men kan stadig rummes. Social tilpasning og tilhørsforhold vægtes – i situationen og på tværs af tid for lignende situationer (den kompetente sociale tilpasning). Inkonsistens indikerer mangelfuld indlejring i det givne ståsted, men kan også indikere mangler i relation til konsistensen på tværs af lignende ståsteder.

3. Social læring og den kompetente sociale tilpasning, elimineres. Konsistens er udelukkende afgørende i den enkelte situation. Miljøet er udelukkende determinerende for konsistensen og dennes opretholdelse. Det konsistenssikrende system er her et miljøaktiveret automatisk konformitetssystem (jf. side 51-59).

For at komme den mest plausible forståelse endnu nærmere, blev der herefter inddraget yderligere forståelser fra den evolutionære socialpsykologi:

1) Forståelser der sætter det konsistenssikrende system i relief, i forhold til en evolutionær forståelse af behovet for ikke at blive opfattet som en bedrager. Elimineringen af inkonsistens er her vigtig fordi inkonsistens indebærer mange af de samme udviste cues, der også indikerer bedrag. Implikationen bliver en forståelse, der indebærer at det konsistenssikrende system, som minimum, er til for at opretholde oplevet konsistens (jf. konsistent fremtræden og den samtidige tro herpå). Afsnittets forståelser bygger derfor bro i kløften mellem de traditioner, der ikke anser konsistens som et fundamentalt princip og de der gør. Trivers optikker vedrørende selvbedrag medfører yderligere, at det konsistenssikrende system i et eller andet omfang må kunne indebære ubevidste processer (jf. side 59-61).

2) Forståelser der indebærer, at det konsistenssikrende system, indenfor en evolutionær logik og heuristik, kan være udviklet i forlængelse af et ældre situationelt, simpelt og mere ubevidst konformitetssikrende system; et konsistenssikrende system, som indebærer tydelig arousal ved inkonsistens og som herunder sikrer selvbevidst og proaktiv tilpasning, til den sociale omverdens fordringer og som indebærer at konsistens kan opretholdes på tværs af tid i lignende situationer. Eftersom det nye system ikke udelukker funktionen i det gamle, så kan implikationerne af både 'social identity' og 'situationisme' traditionerne, for forståelsen af det

konsistenssikrende system, rummes indenfor en samlet forståelse – da der er tale om to separate, men interagerende systemer (jf. side 61-62).

Et standpunkt må tages

Eftersom det empiriske grundlag for at vælge ét, ud af flere mulige standpunkter og herunder konklusioner, ikke indebærer et entydigt sort/hvidt svar, der indikerer en samlet åbenlys vej at gå - indebærer dette dog en konkluderende hypotese, som kræver sine ofre: jf. en hypotese, som må bygge på de muligt forenende standpunkter, der samlet set indebærer færrest omkostninger.

Samlet set er det min opfattelse at denne hypotese indebærer, at det konsistenssikrende system vedrører, at individet skal kunne indgå i en flertydig social verden med mange ståsteder og mulige ”konsistenser” og derfor også mange potentielle forskellige inkonsistenser. Vægtningen heraf hos flertallet af de belyste tilgange, både implicit og eksplicit, indenfor konsistensteoriene, dennes alternativer og i forlængelse af de, i diskussionen, inddragne perspektiver, har fremhævet dette som det mest plausible standpunkt. I forlængelse af min tro på, at den evolutionære tilgang, som heuristik, kan være et gavnligt værktøj, i relation til at nå frem til det mest plausible standpunkt, må jeg derfor også tro på, at den sociale verdens indretning og tilhørende fordringer, vil være afgørende for, hvilket formål det konsistenssikrende system tjener og hvordan det fungerer.

Derfor anser jeg det mest plausible standpunkt at tage, for at være, at det konsistenssikrende system er til for, at individet kan finde (etablere/genetablere) ståsted, i en flertydig social verden, igennem at sikre, at individet fremstår autentisk (konsistent). Eftersom der er flere ståsteder i den sociale verden, giver det god mening, at systemets virke vedrører at have flere konsistenser. Så det konsistenssikrende system, har i denne forbindelse til formål, at indikere inkonsistens, i en situation og på tværs af tider for den her slags situationer, i det sociale miljø individet er en del af, hvor dissonansarousal her er et middel til at indikere for individet, at det er ved at komme i kambolage med sin egen inkonsistens, i relation hertil.

Standpunktet indebærer altså et konsistenssikrende system, der vedrører sikringen af konsistens indenfor hvert enkelt ståsted: Vi har lige så mange konsistenser/selver som vi ståsteder (hvilket også er situationisme traditionens optik); men individet har også brug for konsistens på tværs af lignende situationer, som samtidig indebærer at kunne skifte

proaktivt/kompetent mellem ståsteder over tid/koordinere hvilken konsistens, der hører til det enkelte ståsted - og herunder have konsistens på tværs af lignende ståsteder. At være en kompetent social aktør indebærer, i denne optik, at kunne skifte mellem delselver/kontekster på konsistent vis, hvilket kræver et koordinerende princip, hvor en mærkbar dissonansarousal her vil indikere når inkonsistens opstår:

Det konsistenssikrende system medfører arousal, når inkonsistens, indenfor de enkelte ståsteder og ståsteder lig hermed, opstår: imellem individets indre oplevede og ydre udviste standpunkter og de standpunkter, individet oplever andre relevante sociale aktører har om individet - således at individet kan etablere eller genetablere et bæredygtigt ståsted.

I en sådan optik har det konsistenssikrende system dermed ikke til formål at reagere på inkonsistenser mellem væsensforskellige ståsteder. Dette kan i en evolutionær optik kaldes et nødvendigt trade-off.

Sættes Baldurssons (in press) hypotese i relief ift. ovenstående, så vil en tydeligt oplevet kognitiv dissonans, når en mere automatisk konformitetslignende tilpasning/en ren situationel konsistens, ikke er tilstrækkelig, dermed have til formål at virke som en indikator for individet, når det potentielt bliver opfattet som værende inkonsistent af sine sociale omgivelser. Eftersom det senest udviklede system, som nævnt, ikke udelukker funktionen i først udviklede, indebærer denne forståelse en belysning af, hvorfor implikationerne af både 'social identity' og 'situationisme' traditionerne, for forståelsen af det konsistenssikrende system, kan rummes indenfor en samlet forståelse: Der kan være tale om to separate, men interagerende systemer.

Standpunktet indebærer samtidig at det konsistenssikrende system kan fungere bagom bevidstheden (jf. Trivers selvbedrag). Dette muliggør, at den proaktive sociale aktør kan fremstå konsistent, trods tilstedeværelsen af reel inkonsistens - så længe den sociale aktør *opfatter* sig selv som værende konsistent. Dermed er en implikation heraf, at oplevet konsistens kan være tilstrækkelig: Hvis reel konsistens ikke kan opnås⁶², kan systemet således virke bagom individets bevidsthed således at oplevet konsistens etableres. I en sådan optik bliver oplevet konsistens mere adaptivt, end at den reelle inkonsistens sætter sig længerevarende igennem: Tilstanden indebærer intrapsyriske omkostninger (som minimum

⁶²Hvilket den nok sjældent kan, i en social verden med mange dissonante forhold og forskellige ståsteder, på det niveau det konsistenssikrende system antages at have sit virke.

stress *lignende* arousal og psykisk smerte) og interpersonelle omkostninger (der kan medføre at man bliver opfattet som bedrager og dermed bliver marginaliseret eller ekskluderet).

At det konsistenssikrende system kan fungere både indenfor og bagom bevidstheden, kan her i forlængelse ses som en adaptiv egenskab, i relation til det konsistenssikrende systems virke, som sikrer at individet, på en og samme tid, både kan etablere- og bevare adskillige forskellige tilhørsforhold og samtidig varetage nødvendige egeninteresser, der strider hermed. Denne optik kan yderligere være med til at skabe en forståelsesmæssig forening mellem de umiddelbart modstridende standpunkter, at intrapsykisk konsistens er af fundamental betydning, versus at det er konsistent fremtræden der er af fundamental betydning: Det konsistenssikrende system er funktionelt opbygget således at konsistens opleves, trods tilstedeværelsen af inkonsistens.

Standpunktet kan derfor i denne forbindelse rumme indtænkningen af både den tidlige konsistenspsykologi, Festingers optik på konsistens og dissonans og samtlige revideringer af kognitiv dissonanstheori, social identity og situationisme traditionernes implikationer, for forståelsen af det konsistenssikrende system, samt optikkerne på bedrag og selvbedrag.

Standpunktets ”ofre”

Hvad standpunktet ikke kan rumme er visse implikationer af kerneselvstraditionen: Bliver man indenfor den evolutionære heuristik og herunder vægtningen af, at mange af de dele af den menneskelige hjerne, der indbefatter psykiske funktioner, har et socialt formål og vil være indrettet herefter, er det fx mindre plausibelt med et samlet konsistenssikrende system. Dette ville indebære, at individet skulle have et konsistenssikrende system, der kan rumme dissonansen forbundet med- og udligningen af, samtlige forskellige ståsteders medfølgende inkonsistens – hvor individet skal kunne vise forskellige sider af sig selv, men på samme tid forblive den samme. Her er det vanskeligt for mig at forestille mig, hvordan individet, i en verden med flere sociale ståsteder og mange dissonante udfordringer og et hertil indrettet konsistenssikrende system, ikke enten konstant er i splid med sig selv eller konstant vil fremstå inkonsistent og uautentisk. Alternativt modbeviser hypotesen sig selv, da der i stedet må være tale om, at dissociation/ubevidst dissonansreduktion, kan finde sted og hermed også at flere ”del-konsistenser”, er en fundamental del af det konsistenssikrende system.

Standpunktet kan dog stadig, på sin vis, rumme den del af kerneselvstraditionen, der vedrører at der, i psyken, findes et kontinuitetssted. Dette muliggør, at man stadig kan forklare, at

individet kan have en stabil personlighed over tid og dermed forbinde erfaringer på tværs af lignende situationer (jf. social læring). Den mest logiske forklaring på, at vi har et sted i psyken, som ikke lader sig påvirke af forandringer, er at den avancerede sociale psyke, har brug for et sted, hvor en kontinuitet bevares. Her er det dog, som kerneselvsteoriene bebuder, ikke et "allestedsnærværende selv bag ved selvet", der er tale om. Derimod er det et sted, individet kan søge hen, for at finde ud af hvem det plejer at være og dermed genforny sit kontinuære konsistensstæd - når vigtigheden heraf kræves i situationen: jf. når en autentisk fremtræden, på tværs af tid, for lignende situationer, er påkrævet. Imellem disse tidspunkter, hvor konsistensen søges, vil individet givetvis, af adaptive årsager, veksle en hel del imellem situationelle stæder, som også situationisme traditionen vil bebude.

Hvorfor har dette standpunkt "den bedste pasform"

Standpunktet er, i min optik, den bedste vej at gå, da det kan indfange flest af de teoretiske fænomenbeskrivelser og tilhørende empiriske resultater: Fragmenteringen bliver da, i højere grad end før hypotesens fremkomst, til et spørgsmål om niveau af tolkning, udgangspunktet for forståelsen af hvad konsistens er til for, om konsistens undersøges som et isoleret fænomen (som det er tilfældet i megen forskning) - eller om det, som jeg har valgt, ansues fra perspektivet af hvad menneskeligt levet socialt liv indbefatter (jf. i lyset af en evolutionær socialpsykologi).

I en sådan optik er konsistensprincippet stadig fundamentalt, i kraft af, at den oplevede konsistens er fundamental. Der behøver ikke at være tale om en reel "sand" indre konsistens, for at der kan være tale om et fundamentalt princip. Som Pinker påpeger: "*our brains were shaped for fitness, not for truth. Sometimes the truth is adaptive and sometimes it is not*" (1997, p. 305); og som implikationerne af langt de fleste inddragne perspektiver vil understrege, er den sociale verden for kompleks og flertydig til at individet både kan høre til, varetage sine egeninteresser, når disse strider med gruppens og samtidig være reelt konsistent med alle de stæder det levede sociale liv indebærer, hele tiden og på samme tid⁶³.

Afrundende bemærkninger

Grundet de, efter min mening, mangelfulde og fragmenterede forståelser der, indtil nu, har kunnet opnås i relation til forståelsen af konsistens, har jeg følt mig nødtvunget til at gå meget

⁶³Et andet givtigt aspekt ved hypotesen er yderligere at den også kan indbefatte en indgangsvinkel til bedre at kunne forstå hvorfor mange menneskelige illusioner kan eksistere og stadig være adaptive: jf. fx self-enhancement/overselvssikkerhed/positive illusioner og hukommelsens illusioner.

omstændigt til værks, for nu at være nået frem til at fastholde det konsistenssikrende system som en central funktion i psyken: Det er ved denne afhandlings afslutning min klare overbevisning at ovenstående konklusion beskriver hvad der må være en del af selve ryggraden i den menneskelige sociale psyke.

Perspektiverende overvejelser

Det konsistenssikrende system som et kapitel i evolutionen af den menneskelige sociale psyke

Når konsistens i vælges belyst ved hjælp af den evolutionære socialpsykologi som heuristik, er det ikke *alene* fordi, at det, som nævnt, er min klare opfattelse at dette er et fundamentalt og afgørende element, i relation til overhovedet at kunne nå frem til en fyldestgørende opfyldelse af afhandlingens formål: Fremgangsmåde åbner også yderligere op for at anskue evolutionen af den menneskelige sociale psyke, som en disciplin, der handler om psykens udviklingshistorie. Hvorfor er dette vigtigt? Det er det fordi det giver anledning til at identificere centrale og grundlæggende akser i psyken, hvor det konsistenssikrende system i forlængelse af denne afhandlings konklusion, må stadsfæstes som én af disse. Denne stadsfæstning er så igen vigtig, da den formegentlig er en vigtig forudsætning for at forstå de forstyrrelser, der kan opstå, i de psykiske funktioner, der er forbundet hermed.

Det som ovenstående hypotese ligger op til, er en beskrivelse af, hvad der formegentlig har været en af de tidligste evolutioner i den menneskelige sociale psykes udviklingshistorie - af de sociale funktioner som konsistens vedrører. Her har det første skridt i retning af udviklingen af det konsistenssikrende system fundet sted, grundet nødvendigheden af at etablere en social psyke, som kan begå sig i en verden, hvor det er utroligt vigtigt for fællesskabet at kunne forsvare sig mod bedragere.

Denne påstand kan understøttes ved at se nærmere på den forudgående udvikling, der kunne have ført til, at det konsistenssikrende system er opstået. Her er Boehms udsigelser relevante at inddrage, da han, ud fra omfattende antropologisk forskning, bidrager med et syn på det tidlige menneske og dets udvikling hen imod egalitaristiske sociale systemer, der indebærer interessante forståelser i relation hertil:

Boehm påpeger at helt tilbage til jæger-samler- og stammesamfundene har mennesket kunne vedligeholde sociale strukturer funderet på en relativt høj grad af ligestilling og altruisme. Dette gør det dog vanskeligt at forklare, hvordan der, i menneskets udviklingshistorie, også har været så mange despotiske sociale systemer (2001, pp 1-5; 2012 pp. 7-10).

Igennem omfattende indblik i den sociale struktur, hos menneskets nærmeste slægtninge, herunder fx de temmeligt despotiske chimpanser og de mere egalitære bonoboer, påpeger Boehm at mennesket, oprindeligt, må have hældt mod den despotiske side af et despotisk-ikke-despotisk spektrum (2001, pp. 130-140; 2011, p. 524).

Her i forlængelse påpeger Boehm, at det hierarkiske aspekt ikke har været fraværende i egalitaristiske sociale systemer: Derimod har sociale systemer, der bygger på egalitarisme, gennemgået en ”kulturelt evolveret revolution”, hvor hierarkiet er skiftet til at indebære, at de svage rotter sig sammen for at dominere de stærke, når disse afviger fra fællesskabets mål. Dette har været tilfældet hos Bonoboerne (2012, pp. 106-113; 1982, pp. 415-418), såvel som hos det tidlige menneske (2001, pp. 3, 137-140, 173).

Egalitære sociale systemer indebærer altså ikke et fravær af hierarki, men i stedet en type af hierarki, der bygger på anti-hierarkiske følelser (Boehm, 2001, pp. 3, 9-11, 61; Boehm, 1993, p. 236). Opretholdelsen af systemet indebærer sanktioner og kontrol, der tjener det formål at undgå eller modificere antisocial adfærd, således at enhed og sammenhold kan bevares. Sanktioner og kontrol kræver derfor at medlemmerne af gruppen overvåger andre medlemmers adfærd, således at sociale idealer og velfærd i gruppen ikke mindskes. Eftersom mennesket har despotiske dispositioner og ikke er naturligt egalitært, indebærer opretholdelsen af den egalitære gruppes idealer og velfærd, at enkeltindividerne må handle som intentionelle enheder, der påtager sig alfatypisk adfærd. Dermed kan sociale sanktioner og -kontrol, være lig med store konsekvenser for den afvigende – fx i form af marginalisering, ekskludering eller henrettelse (Boehm, 2000, p. 83; Boehm, 2001, pp. 43-47, 60-63, 72-84).

If. Boehm har den menneskelige udvikling, fra despotiske sociale systemer, til mere egalitære sociale systemer, indebåret præadaptationer; i form af våbenbrug, storvildtsjagt, der har krævet deling af kød, samt en voksende hjerne, der har understøttet kalkulerende af risici og usikkerheder, dannelsen af alliancer, og udviklingen af sprog (2001, pp. 173-193).

Boehms optik indebærer yderligere, at udviklingen af egalitaristiske sociale systemer, har ført til udviklingen af reciprok altruisme. Påstanden er her, at under forhold med varierende storvildtsressourcer, vil naturlig selektion have favoriseret egalitære bånd, understøttet af moralkodekser, der har vægtet Kooperation og deling af ressourcer. Dette vil antageligt have understøttet udviklingen af bredere og mere gunstigt altruistisk samarbejde (2001, pp. 197-224).

Det særligt væsentlige ved Boehms perspektiver, set i relation til denne afhandlings konklusion, er at denne tidlige periode i menneskets sociale evolution, kan siges at danne grundlaget, hvorpå det tidlige konsistenssikrende system har kunnet udvikle sig: For det er igennem denne udvikling, fra en rent hierarkisk, til en mere egalitær social organiseringsstruktur, at fællesskabet bliver væsentligt rigere end det før har været - da udviklingen netop har dannet grundlaget for altruistisk Kooperation. Her i forlængelse er der bred enighed om, at kooperative systemer, indebærer at risikoen for misbrug og bedrag, samtidig vil være stor (jf. fx Cosmides & Tooby 1992; Dawkins 2006, pp. 166-188; Evans & Kruger 2001).

Fastholdes antagelsen om at bedrag på dette tidspunkt i den menneskelige sociale evolution er blevet et reelt problem, så fungerer konformitetspsykologien ikke længere tilstrækkeligt alene: For individet er ikke stabilt i sin adfærd: det gør blot hvad der forventes i den ene sammenhæng og så igen i en anden sammenhæng. I dette omfang vil individet ikke blive opfattet som noget meget bedre end en opportunist.

Så i det øjeblik omfanget af fællesskabets goder er blevet større, end det som det enkelte menneske individuelt kunne opnå – må dette nødvendigvis have kaldt på udviklingen af konsonans/dissonans spektret; for da er fællesskabet og individet i dette fælleskab, nødtvunget til at forsvare sig mod bedragere. Samtidig får individet, i det øjeblik bedraget kommer ind i ligningen, brug for både at kunne fremstå konsistent og opleve at være det, for ikke at blive antastet som bedrager.

Her i forlængelse, har denne første dissonans, formegentlig også haft en afgørende rolle i udviklingen af et socialt smertesystem: For at individet kunne opleve en klar indikation på, hvorvidt og hvornår, det var ved at komme i kamplege med sin egen inkonsistens (da den kunne medføre alvorlige konsekvenser), er det fysiske (og meget signaleringsmæssigt

effektive) smertesystem, blevet inddraget i ligningen og brugt til noget nyt (Baldursson 2012; Baldursson et al 2013; MacDonald 2009).

Ovenstående indikerer at (som minimum dele af) den menneskelige sociale psykes historiske udvikling, sker i et sammenspil mellem konformitet og konsonans med dissonans som pejlemærke. Det åbner samtidig op for en forståelse der indebærer, at det konsistenssikrende system har optrådt på- og har udviklet sig, i takt med forskellige trin i det ultrasociale menneskes udviklingshistorie. Dette beskrevne tidlige trin vil så have medført at mennesker er blevet mere sofistikerede sociale aktører og dermed at sociale fællesskaber er blevet mere komplicerede – hvilket så igen har udfordret det konformitetssikrende system på nye måder. Men dette hører hjemme i et nyt kapitel.

Mod nye kliniske forståelser?

Afsluttende synes det givtigt at reflektere over hvordan afhandlingens konklusioner og perspektiver kunne pege på nye relevante kliniske forståelser.

For samtidig med at den første fase i konsonansudviklingen, har handlet om at udvikle en psyke, der evner at begå sig i en social verden, hvor det er en utroligt vigtig funktion for fællesskabet, at beskytte de fælles ressourcer mod bedragere – så kan der findes tegn på at denne funktion, særligt under bestemte omstændigheder, har en bagside:

Der kan ses flere kliniske eksempler på at individer, der har oplevet en kombination af arbejdsrelateret belastning og stress, samt fx:

- a) samtidige modsætningsfulde krav
- b) mangelfuld lydhørhed og opbakning fra ledelse/kollegaer
- c) uigennemskuelige konflikter i- og/eller signaler fra den arbejdsmæssige omverden

Samtidig oplever følgende i varierende omfang:

- a) stor personlig usikkerhed
- b) følelsesmæssig sårbarhed
- c) oplevelsen af kompetencetab
- d) internalisering af negative oplevelser
- e) kredsning om den nagende fornemmelse af at have fejlet og ikke at have slået til
- f) tab af tillid til egne vurderinger (Baldursson 2009, pp 52-53).

Stress forstærker samtidig denne tendens, i kraft af at tilstanden automatisk indebærer øget fokus på- og overbetoning af, de erfaringer individet har, fra de situationer hvor denne belastning opleves (ibid. p. 56). Hos visse klienter er det ligeledes tydeligt, at under pressede og stressende forhold, kan hændelser i den ydre sociale verden på en forvrænget måde internaliseres i klientens indre verden. Sådanne 'sinister thoughts' er et eksempel herpå – fantasier om forfølgelse og selvparanoide tanker, der igen ses i forbindelse med en manglende selvtiltro og gennemgående selvrelateret tvivl og selvmistænksomhed (Baldursson 2014a, pp. 85-91; Pedersen 2014a, pp. 61-84).

Hvordan forklarer man så det? I tråd med hvad denne afhandlings konklusion rummer, påpeger Baldursson, at der må være dele af menneskets psykiske forsvarssystem/sociale immunsystem, der er orienteret mod at spotte risici i relation til at blive oplevet af gruppen som normbrydende, bedragende eller fribytende, samt at reagere på disse risici – for derigennem at søge at undgå marginaliserings- og udstødningsprocesser (2014b pp. 161-162). Forskning har samtidig påvist at mennesker har tendens til at begå hvad der benævnes 'the sinister attribution error', der indebærer at individet har tendens til automatisk at antage, at relativt trivielle aspekter af en anden social aktørs adfærd, indikerer negative tanker eller intentioner mod individet selv (Kramer 1994, 1998). I relation hertil og i forlængelse af Error Management Theory, påpeger Haselton & Nettle at: *"EMT would predict that such a bias could arise where the costs of failing to detect negative evaluations that in fact do exist are higher than the costs of inferring such evaluations where there are none in reality"* (2006, p. 21). Understøttende herfor, har Kramer påvist at 'the sinister attribution error' og tendensen til paranoide tanker, i højere grad udvises af mennesker der underlægges intens granskning fra andre, eller har en marginal eller lavere status indenfor gruppen (1994, pp. 200-225; 1998, pp. 152-272). Det er ligeledes blevet påvist, at mennesker har en tendens til at overvurdere omfanget af negativ omtale og faldet i favorabelt indtryk af individet, hos andre sociale aktører, i forbindelse med "blot" at have fejlet i at løse en simpel opgave (Savitsky, Epley & Gilovich 2001, pp. 45-53).

Sådanne dynamikker har vist sig at kunne danne "skygger" i individets indre, hvor de vender sig mod individet selv: Her er der kliniske eksempler på at der, i relation hertil, kan udvikles tolkningsfejl og -problemer (ved tilstedeværende stressbelastning), hvor dette hos individet kan føre til ambivalens, følelsen af inautencitet og, over tid, tab af tiltro til egne vurderinger

og tvivl om egne motiver (Baldursson 2014b, pp. 162-164; Pedersen, B. T. 2014b, pp. 127-153).

Problemer med at opretholde selvtiltro og tendensen til selvmistænksomhed kan, i lyset af denne afhandlings konklusioner og perspektiver, formegentlig ses som udtryk for bifunktioner, der er opstået i forbindelse med at selvbedragshåndtering blev inkorporeret i psyken – det er sandsynligt at en komponent af selvbetrivelse er fulgt med ”i handlen”. Håndtering af bedrag igennem autencitet kan derfor vender sig imod individet, som en tvivl om dets værdighed til at blive troet på og hvorvidt det har gjort sig fortjent til at være en del af fællesskabet.

Hvis den måde afhandlingen har forvaltet teorien viser sig at være holdbar – da vil ”selvdissonans” spille en afgørende rolle i en lang række lidelser, hvor stress i øvrigt sætter dagsordenen.

Litteraturliste

- **Abelson, R. P. (1968a).** *Psychological Implication*. Kapittel 5. In: Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J. & Tannenbaum, P. H. (Eds.) *Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook*. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. 112-139. [28 sider]
- **Abelson, R. P. (1968b).** *Computers, polls, & public opinion - Some puzzles & paradoxes*. *Society*, årg. 5, hft. 9, 1968-9. Pp. 20–27 [8 sider]
- **Abelson, R. P. (1983).** *Whatever Became of Consistency Theory?* *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 9, No. 1. Pp. 37-54. [19 sider]
- **Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J. & Tannenbaum, P. H. (1968).** *Consistency theories: Six positions*. In: *Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook*. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. 3-4. [2 sider]
- **Aronson, E. (1968).** *Dissonance Theory: Progress and Problems*. Kapittel 1. In: Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J. & Tannenbaum, P. H. (Eds.) *Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook*. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. 5-27. [23 sider]
- **Aronson, E (1992).** *The return of the repressed: Dissonance theory makes a comeback*. *Psychological Inquiry*; 1992, Vol. 3 Issue 4, pp. 303-311. [9 sider]*
- **Aronson, E. (1997).** *Back to the Future: Retrospective Review of Leon Festinger's "A Theory of Cognitive Dissonance"*. *The American Journal of Psychology*, Vol. 110, No. 1, pp. 127-137. [10 sider]*
- **Aronson, E. (1999).** *Dissonance, Hypocrisy and the Self-Concept*. Kapittel 5. In: Harmon-Jones, E. & Mills, J. (Ed.) *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (1999). 1st ed. American Psychological Association. Pp. 103-126. [23 sider].*
- **Aronson, E. & Carlsmith, J. M. (1962).** *Performance expectancy as a determinant of actual performance*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 65, 1962. Pp. 178-182. [5 sider]
- **Aronson, E. & Mills, J. (1959).** *The effect of severity of initiation on liking for a group*. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol 59(2). Pp. 177-181. [5 sider]

- **Baldursson, E. B. (2009).** *Hyperstress – essays om moderne arbejdspsykologi*. 1 udgave, 1. oplag. Forfatteren og Frydenlund. Pp. 13-24, 52-57 & 263-280 [35 sider]*
- **Baldursson E. B. (2012).** *Social smerte i det moderne arbejdsliv ud fra et arbejdspsykologisk perspektiv*. Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund Nr. 16: Arbejde - sundhed og sygdom. Pp. 33- 63. [30 sider]
- **Baldursson, E. B. (2014a).** *Identitetssyndromets ætiologi og diagnostik*. Kapitel 5. I: Pedersen, B. T. (Red.), *Klinisk Socialpsykologi: Casestudier fra en arbejdspsykologisk behandlingspraksis*. 1. udg. Redaktøren og Aalborg Universitetsforlag. Pp. 85-92. [8 sider]*
- **Baldursson, E.B. (2014b).** *Dissonansens nedstemthed*. Kapitel 9. I: Pedersen, B. T. (Red.), *Klinisk Socialpsykologi: Casestudier fra en arbejdspsykologisk behandlingspraksis*. 1. udg. Redaktøren og Aalborg Universitetsforlag. Pp. 155-166. [12 sider]*
- **Baldursson, E. B. (in press).** Afprøvning og mægling: Hvordan vælger man mellem konkurrerende mellemteorier. Kap 7. In: *Realistisk metode i psykologien II* (IN PRESS 2018). Pp. 142-152. [11 sider].*
- **Baldursson, E. B. & Pedersen, B. T. (2014).** *Klinisk socialpsykologi*. Kap. 2. I: Pedersen, B. T. (red.). *Klinisk socialpsykologi: Casestudier fra en arbejdspsykologisk behandlingspraksis*. 1. udg. Redaktøren og Aalborg Universitetsforlag. Pp. 21-46. [25 sider].*
- **Baldursson E. B., Pedersen B. T. & Carlsen P. (2013).** *Brikker til en neurosocial teori om stress*. I: *Psyke & logos*, Årg. 34, nr. 2. Pp. 374-397. [24 sider]
- **Barrett, H. C., & Kurzban, R. (2006).** *Modularity in cognition: Framing the debate*. *Psychological Review*, 113. Pp. 628-647. [18 sider]*
- **Bem, D. J. (1965).** *An Experimental Analysis of Self-Persuasion*. *Journal of Experimental Social Psychology* 1, 199-218. Pp. 199-218. [19 sider]*
- **Bem, D. J. (1967a).** *Self-perception: an alternative interpretation of cognitive dissonance phenomena*. *Psychological Review*, 74(3), May. Pp. 183-200. In: Aronson, E & Pratkanis, A. R. (1993). *Social Psychology Vol II*. Aldershot, UK: Edward Elgar Publishing Limited. Pp. 183-200. [17 sider]*

- **Bem, D. J. (1967b).** *Self-Perception: The Dependent Variable of Human Performance*. Organizational behavior and performance 2, 105-121, 1967. Pp. 105-121. [17 sider]*
- **Bem, D. J. (1970).** *Beliefs, Attitudes and Human Affairs*. Basic Concepts in Psychology Series. Wadsworth Publishing Company. Kapitel 4, 5 & 6. Pp. 24-69. [45 sider]*
- **Bem, D. J (1972).** *Self-perception theory*. Advances in experimental psychology, Vol. 6, 1972. Pp. 2-62. [60 sider]*
- **Beauvois, J. & Joule, R. (1999).** *A Radical Point of View on Dissonance Theory*. Kapitel 3. In: Harmon-Jones, E. & Mills, J. (Ed.) Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology (1999). 1st ed. American Psychological Association. Pp. 43- 70 [28 sider]
- **Boehm C. (1982).** *The evolutionary development of morality as an effect of dominance behavior and conflict interference*. J. Social BioL Struct, (5). Pp. 413-421. [9 sider]
- **Boehm, C. (1993).** *Egalitarian Behavior and reverse Dominance Hierarchies*. Current Anthropology, Vol. 34, No. 3. Pp. 227-254. [28 sider]
- **Boehm C. (2000).** *Conflict and the Evolution of Social Control*. Journal of Consciousness Studies, 7, No. 1–2. Pp. 79–101. [23 sider]
- **Boehm C., (2001).** *Hierarchy in the forest – The Evolution of Egalitarian Behavior*. First Harvard University Press paperback edition 2001. Kapitlerne: 1, 3, 4, 6, 8 & 9. Pp. 1-15, 43-89, 125-148 & 171-224 [140 sider]
- **Boehm C. (2011).** *Retaliatory Violence in Human Prehistory*. Brit. J. Crimonol. 51. Pp. 518-534. [17 sider]
- **Boehm, C. (2012).** *Moral origins: The evolution of virtue, altruism, and shame*. Basic Books. New York. Kapitlerne 1 & 5. Pp. 1-18 & 89-132. [62 sider]
- **Bowers, K. S. (1973).** *Situationism in Psychology: An Analysis and a Critique*. Psychological Review, Vol. 80, No. 5, Sep. 1973. Pp. 307-336 [30 sider]
- **Brehm, J. W. (1956).** *Post-decision changes in the desirability of alternatives*. Journal of Abnormal & Social Psychology, 52. Pp. 384-389. [6 sider]

- **Brehm, J. W. & Cohen, A. R. (1959).** *Re-evaluation of choice alternatives as a function of their number and qualitative similarity.* Journal of Abnormal & Social Psychology, 58. Pp. 373-378. [6 sider]
- **Brehm, J. W. & Cohen, A. R. (1962).** *Explorations in cognitive dissonance.* Wiley & Sons Inc. New York. Kapitlerne: 1 & 3, pp. 3-10 & 21-46 [34 sider]
- **Brewer, M. B. (1991).** *The social self: On being the same and different at the same time.* Personality and social psychology bulletin, 17(5), 475-482. [8 sider]
- **Brewer, M. B. & Caporael, L. R. (2006).** *An evolutionary perspective on social identity: Revisiting groups.* Kap. 7. I: Schaller, M., Simpson, J. A. & Kenrick, D. T. (Edts.) Evolution and social psychology. Psychology Press, 2006. Pp. 143-161. [19 sider]
- **Brewer, M. B., & Chen, Y-R. (2007).** *Where (who) are collectives in collectivism? Toward conceptual clarification of individualism and collectivism.* Psychological review, 114 (1). Pp. 133-151. [19 sider]
- **Brewer, M. B. & Gardner, W. (1996).** *Who Is This "We"? Levels of Collective Identity and Self Representations.* Journal of Personality and Social Psychology 1996, Vol. 71, No. 1. Pp. 83-93. [11 sider]*
- **Brock, T. C., Edelman, S. K., Edwards, D. C. & Schuck, J. R. (1965).** *Seven studies of performance expectancy as a determinant of actual performance.* Journal of Experimental Social Psychology, 1, 1965. Pp. 295-310. [16 sider]
- **Burris, C. T., Harmon-Jones, E. & Tarpley, W. R. (1997).** *"By faith alone": Religious agitation and cognitive dissonance.* Basic and Applied Social Psychology, 19. Pp. 17-31. [15 sider]
- **Christensen, N. B. (unpub.).** *Konsistens og ståsted i et individualiseret og digitaliseret samfund?* (UNPUB 2017). Pp. 1-33 [33 sider]
- **Christensen, N. B., Sørensen, S. F. & Emanuelsen, C. D, (unpub.).** *Psykiske reguleringsmekanismer på overarbejde i det moderne arbejdsliv – et eksplorativt studie.* (UNPUB 2013). Pp. 1-93. [93 sider]
- **Collinson, D. L. (2003).** *Identities and insecurities: Selves at work.* Organization. Vol. 10, nr. 3 pp. 528-547 [19 sider]*
- **Cooper, J., & Fazio, R. H. (1984).** *A new look at dissonance theory.* In: L. Berkowitz (Ed.), Advances in experimental social psychology. Vol. 17. Pp. 229–264. [36 sider]

- **Cosmides, L., & Tooby, J. (1992).** Cognitive adaptations for social exchange. The adapted mind, New York: Oxford University Press. Pp. 163-228. [31 sider]*
- **Dawkins, R. (2006).** The selfish Gene. Oxford University Press, New York. 30th anniversary edition. Kapitel 10. Pp. 166-188. [23 sider]
- **de Vries, J., Byrne, M. & Kehoe, E. (2015).** *Cognitive dissonance induction in everyday life: An fMRI study.* Social Neuroscience, 10:3. Pp 268-281. [14 sider]
- **Devine, P.G., Tauer, J. M., Barron, K. E., Elliot, A. J. & Vance, K. M. (1999).** *Moving Beyond Attitude Change in the Study of Dissonance-Related Processes.* Kap. 12. In: Harmon-Jones, E. & Mills, J. (Ed.) Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology (1999). 1st ed. American Psychological Association. Pp. 297-325. [28 sider]*
- **Doris, J. M. (2002).** *Lack of Character. Personality and Moral Behavior.* Cambridge University Press. Kapitlerne 2 & 4. Pp. 15-27 & 62-91 [43 sider]
- **Doris, J. M. (2005).** *Précis of Lack of Character.* Philosophy and Phenomenological Research, Vol. LXXI, No. 3. Pp. 332-335 [4 sider]
- **Due, P., Diderichsen, F., Meilstrup, C., Nordentoft, M., Obel, C. & Sandbæk, A. (2014).** *Børn og unges mentale helbred: Forekomst af psykiske symptomer og lidelser og mulige forebyggelsesindsatser.* Vidensråd for Forebyggelse. Pp. 1-184. [184 sider]
http://www.vidensraad.dk/sites/default/files/vidensraadforforebyggelse_boern-og-unges-mentale-helbred_digital_01_0.pdf Fundet: 26/2-2018, kl. 16.35
- **Ehrlich, D., Guttman, I., Schonbach, P. & Mills, J. (1957).** *Post-decision exposure to relevant information.* Journal of Abnormal & Social Psychology, 54. Pp. 98-102. [5 sider]
- **Elkin, R. A., & Leippe, M. R. (1986).** *Physiological arousal, dissonance, and attitude change: Evidence for a dissonance-arousal link and a “don’t remind me” effect.* Journal of Personality and Social Psychology, 51. Pp. 55–65. [11 sider]
- **Elliot, A. J., & Devine, P. G. (1994).** *On the motivation nature of cognitive dissonance: Dissonance as psychological discomfort.* Journal of Personality and Social Psychology, 67. Pp. 382–394. [13 sider]
- **Evans A. M. & Krueger J. I. (2011).** Elements of Trust: Risk and Perspective Taking. Journal of Experimental Social Psychology 47. Pp. 171–177. [6 sider]

- **Festinger, L. (1954).** *A theory of Social Comparison Processes*. Human Relations 1954, 7: 117. Pp. 117-140 [23 sider]*
- **Festinger, L. (1957/1962).** *A theory of cognitive dissonance*. First published by Row, Peterson and Company, (1957). Reissued by Stanford University Press (1962). Printed in the United States of America. Heraf Kapitlerne 1, 2, 4, 8 & 11, pp. 1-47, 84-97, 177-202 & 260-280. [107 sider] heraf 47 kendte*
- **Festinger, L. (1961).** *The psychological effects of insufficient rewards*. American Psychologist, Vol 16(1), Jan 1961. Pp. 1-11. [11 sider]
- **Festinger, L. & Aronson, E., (1960).** *Arousal and reduction of dissonance in social contexts*. In: Schachter, S & Gazzaniga, M. S. (Eds.). *Extending Psychological Frontiers*. Russell Sage Foundation (1989). Pp. 238-257. Source: Cartwright, D. & Zander, A. (Eds.). *Group dynamics*. New York: Row, Peterson, 1960, pp. 214-231. [20 sider].*
- **Festinger, L. & Carlsmith, J. M. (1959).** *Cognitive consequences of forced compliance*. Journal of Abnormal and Social Psychology, Jan. 1, 1959, Vol. 58. Pp. 203-210. [7 sider]*
- **Festinger, L., Torrey, J. & Willerman, B. (1954).** *Self-evaluation as a Function of Attraction to the Group*. Human Relations, 7 (2). Pp. 161-174. [13 sider]*
- **Fink, G. (2010).** *Stress science: Neuroendocrinology*. Elsevier Academic Press. Pp. 3-80. [77 sider]*
- **Gaes, G. G., Kalle, R. J., & Tedeschi, J. T. (1978).** *Impression management in the forced compliance situation*. Journal of Experimental Social Psychology, 14. Pp. 493-510. [18 sider]
- **Ganzel, B. L., Morris, P. A. & Wethington, E. (2010).** *Allostasis and the human brain: Integrating models of stress from the social and life sciences*. Psychol Rev. Author manuscript; available in PMC 2011 January 1. Pp. 1-71. [72 sider]*
- **Gawronski, B. (2012).** *Back to the Future of Dissonance Theory: Cognitive Consistency as a Core Motive*. Social Cognition, Vol. 30, No. 6, 2012. Pp. 652–668. [17 sider].*
- **Gawronski, B. & Strack, F. (2004).** *On the propositional nature of cognitive consistency: Dissonance changes explicit, but not implicit attitudes*. Journal of Experimental Social Psychology, 40. Pp. 535–542. [8 sider]

- **Gawronski, B. & Strack, F. (2012).** *Cognitive Consistency as a Basic Principle of Social Information Processing*. In: Gawronski, B. & Strack, F. (Ed.). *Cognitive Consistency. A Fundamental Principle in Social Cognition* (2012). The Guilford Press. Pp. 1-16. [16 sider]
- **Gerard, H. (1967).** *Choice difficulty, dissonance, and the decision sequence*. *Journal of Personality*, 35. Pp. 91–108. [18 sider]
- **Giere, R. N. (2006).** **Scientific Perspectivism**. The University of Chicago Press: Chicago and London. Kapitlerne 1 & 4. Pp. 1-16 & 59-95 [60 sider]
- **Giere, R. N. (2010).** *An agent-based conception of models and scientific representation*. *Synthese* 172. Pp. 269–281. [13 sider]
- **Giere, R. N. (in press).** *Om teoretisk tænkning i videnskaben*. Kap 1. I: Realistisk metode i psykologien. Bind II (IN PRESS 2018). Pp. 33-77 [45 sider]
- **Giere, R. N., Bickle, J. & Mauldin, R. F. (2006).** *Understanding Scientific Reasoning*. Fifth Edition. Thomson & Wadsworth. Kap. 2. Pp. 11-57. [47 sider]
- **Gregg, A. P., Sedikides, C., & Gebauer, J. E. (2011).** *Dynamics of identity: Between self-enhancement and self-assessment*. Kap. 14. I: Schwartz, S. J., Luyckx, K. & Vignoles, V. L. (Edts.). *Handbook of identity theory and research*. Springer New York. Pp. 305-327 [23 sider]
- **Greenwald, A. G. & Ronis, D. L. (1978).** *Twenty Years of Cognitive Dissonance: Case Study of the Evolution of a Theory*. *Psychological Review*, Vol. 85, No. 1. Pp. 53-57 [5 sider]
- **Goffman, E. (1959).** *The Presentation of Self in Everyday life*. Doubleday Anchor Books, New York. Heraf kapitlerne: 1, 6 & 7. Pp. 17-76 & 208-255 [108 sider]*
- **Harmon-Jones, E. (1999).** *Toward an Understanding of the Motivation Underlying Dissonance Effects: Is the Production of Aversive Consequences Necessary?* Kap. 4. In: Harmon-Jones, E. & Mills, J. (Ed.) *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (1999). 1st ed. American Psychological Association. Pp. 71-99. [28 sider]*
- **Harmon-Jones, E. (2000).** *Cognitive dissonance and experienced negative affect: Evidence that dissonance increases experienced negative affect even in the absence of aversive consequences*. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26. Pp. 1490–1501. [12 sider]

- **Harmon-Jones, E., Amodio, D. M. & Harmon-Jones, C. (2009).** *Action-Based Model of Dissonance: A Review, Integration, and Expansion of Conceptions of Cognitive Conflict*. In: Mark P. Zanna, (Ed.). *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 41, Burlington: Academic Press, 2009, pp. 119-166. [48 sider]
- **Harmon-Jones, E., Brehm, J. W., Greenberg, J., Simon, L. & Nelson, D. E. (1996).** *Evidence that the production of aversive consequences is not necessary to create cognitive dissonance*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70. Pp. 5-16. [12 sider]
- **Harmon-Jones, E., Gerdjikov, T. & Harmon-Jones, C. (2008).** *The effect of induced compliance on relative left frontal cortical activity: A test of the action-based model of dissonance*. *European Journal of Social Psychology*, Vol.38 (1). Pp. 35-45. [11 sider]
- **Harmon-Jones, E. & Harmon-Jones, C. (2002).** *Testing the action-based model of cognitive dissonance: The effect of action orientation on post-decisional attitudes*. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28. Pp. 711–723. [13 sider]
- **Harmon-Jones, E. & Harmon-Jones, C. (2007).** *Cognitive Dissonance Theory After 50 Years of Development*. *Zeitschrift fur Sozialpsychologie*, 38 (1). Pp. 7-16. [10 sider]
- **Harmon-Jones, E., Harmon-Jones, C. & Amodio, D. M. (2012).** *A neuroscientific Perspective on Dissonance, Guided by the Action-Based Model*. Kap. 3 In: Gawronski, B. & Strack, F. (Ed.). *Cognitive Consistency. A Fundamental Principle in Social Cognition* (2012). The Guilford Press. Pp. 47-65. [19 sider]
- **Harmon-Jones, E., Harmon-Jones, C., Fearn, M., Sigelman, J. D. & Johnson, P. (2008).** *Action orientation, relative left frontal cortical activation, and spreading of alternatives: A test of the action-based model of dissonance*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94. Pp. 1–15. [15 sider]
- **Harmon-Jones, E. & Mills, J. (1999).** *An Introduction to Cognitive Dissonance Theory and an Overview of Current Perspectives on the Theory*. Kap. 1. In: Harmon-Jones, E. & Mills, J. (Ed.) *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (1999). 1st ed. American Psychological Association. Pp. 3-21. [18 sider]*

- **Harmon-Jones, E, Price, T. F. & Harmon-Jones, C. (2015).** *Supine body posture decreases rationalizations: Testing the action-based model of dissonance.* Journal of Experimental Social Psychology, 56. Pp. 228–234. [7 sider]
- **Haselton, M. G. & Nettle, D. (2006).** *The Paranoid Optimist: An Integrative Evolutionary Model of Cognitive Biases.* Personality and Social Psychology Review, vol. 10. www.researchgate.net/publication/7343327 Pp. 1-62. [62 sider]*
- **Heider, F. (1958).** *The psychology of interpersonal relations.* New York: Wiley, 1958. Kap. 7, 8 & 10. Pp. 174-217, 218-243 & 252-276. [85 sider]
- **Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2008).** *Social psychology.* 5. udg. Pearson Education Limited. Kapitel 4. Pp. 112-145. [34 sider]*
- **Højbjerg, M. (2016).** *De nye tal er alvorlige sager - det ligner en stress-epidemi.* Politikken debat. <https://politiken.dk/debat/art5612715/De-nye-tal-er-alvorlige-sager-det-ligner-en-stress-epidemi> Fundet: 26/2-2018, kl. 17.01
- **Jones, E. E. (1985).** *Major developments in Social Psychology during the past five decades.* In: Lindzey, G. & Aronson, E. (Eds.). Handbook of social psychology. Vol. 1, 3rd ed. Pp. 47-107. [70 sider]
- **Jordan, N. (1968).** *Cognitive Balance as an Aspect of Heider's Cognitive Psychology.* In: Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. 169-178. [10 sider]
- **Kramer, R. M. (1994).** *The sinister attribution error: Paranoid cognition and collective distrust in organizations.* Motivation and Emotion, 18. Pp. 199-230. [31 sider]
- **Kramer, R. M. (1998).** *Paranoid cognition in social systems: Thinking and acting in the shadow of doubt.* Personality and Social Psychology Review, 2. Pp. 251-275. [25 sider]
- **Kurzban, R. (2011).** *The problems with "self-deception": No "self" and no "deception".* Behavioral and Brain Sciences, 34. Pp. 32–33. [1 side]*
- **Leippe, M. R. & Eisenstadt, D. (1994).** *Generalization of Dissonance Reduction: Decreasing Prejudice Through Induced Compliance.* Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 67 (3). Pp. 395-413 [19 sider]
- **Lindsay, J. J., Malone, B. E., Muhlenbruck, L. Charlton, K. & Cooper, H. (2003).** *Cues to Deception.* Psychological Bulletin, Vol. 129, No. 1. Pp. 74–118. [45 sider]

- **Losch, M. E. & Cacioppo, J. T. (1990).** *Cognitive dissonance may enhance sympathetic tonus, but attitudes are changed to reduce negative affect rather than arousal.* Journal of Experimental Social Psychology, 26. Pp. 289–304. [15 sider]
- **MacDonald, G. (2009).** *Social pain and hurt feelings.* In Corr, P.J. & Matthews, G. (Eds.), The Cambridge Handbook of Personality Psychology. Cambridge University Press. New York. Pp. 541-555. [22 sider.]*
- **Mann, L., Janis, I. & Chaplin, R. (1969).** *Effects of anticipation of forthcoming information on predecisional processes.* Journal of Personality and Social Psychology, 11. Pp. 10–16. [7 sider]
- **Martinie, M-A., Olive, T. Milland, L., Joule, R-V. & Capa, R. L. (2013).** *Evidence that dissonance arousal is initially undifferentiated and only later labeled as negative.* Journal of Experimental Social Psychology 49. Pp. 767–770 [4 sider]
- **Mercier, H. (2011).** Self-deception: Adaptation or by-product? Behavioral and Brain Sciences, Vol. 34 (1). P. 35 [1 side]*
- **McEwen, B. S. (2000).** *The neurobiology of Stress: from serendipity to clinical relevance.* Brain research, Vol. 886. Pp. 172-189. [17 sider]*
- **McEwen, B. S. & Wingfield, J. C. (2003)** The concept of allostasis in biology and biomedicine. Hormones and Behavior, Vol. 43. Pp. 2–15 [14 sider]*
- **McEwen, B. S. & Seeman, T. (1999).** *Protective and damaging effects of mediators of stress. Elaborating and testing the concepts of allostasis and allostatic load.* Annals of the New York Academy of Sciences, Vol. 896. Pp. 30-47 [17 sider]*
- **Mills, J. (1999).** *Improving the 1957 Version of Dissonance Theory.* Kap. 2. In: Harmon-Jones, E. & Mills, J. (Ed.) Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology (1999). 1st ed. American Psychological Association. Pp. 25-42. [17 sider].*
- **Newcomb, T. M. (1968a).** *Introduction.* In: Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J. & Tannenbaum, P. H. (Eds.) Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. xv-xvii [3 sider]
- **Newcomb, T. M. (1968b).** *Interpersonal Balance.* In: Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J. & Tannenbaum, P. H. (Eds.)

Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. 28-51 [24 sider]

- **Osgood, C. E., Suci, G. J. & Tannenbaum, P. H. (1957).** *The measurement of meaning*. Urbana, Illinois: University of Illinois Press. Kap. 7. Pp. 272-317 [46 sider]
- **Pedersen, B.T. (2014a).** *Invasion fra et andet system og det stressrelaterede sammenbrud*. Kapitel 4. I: Pedersen, B. T. (Red.), *Klinisk Socialpsykologi: Casestudier fra en arbejdspsykologisk behandlingspraksis*. 1. udg. Redaktøren og Aalborg Universitetsforlag. Pp. 61-84. [23 sider]*
- **Pedersen, B. T. (2014b).** *Den defensive organization i forandring og identitetskriser hos organisationens medlemmer*. Kapitel 8. I: Pedersen, B. T. (Red.), *Klinisk Socialpsykologi: Casestudier fra en arbejdspsykologisk behandlingspraksis*. 1. udg. Redaktøren og Aalborg Universitetsforlag. Pp. 127-153. [27 sider]*
- **Pinker, S. (1997).** *How the mind works*. London. Penguin Books. Kapitel 5. Pp. 299-362 [63 sider]
- **Prætorius, N. U. (2004).** *Livet som undtagelsestilstand: Overlevelsesstrategier, fremmedgørelse og stress set i lyset af styringsstrategier i interpersonelle og samfundsmæssige relationer*. Psyke&Logos, 2004, årg. 25, nr 2. Pp. 1-26. [26 sider]*
- **Rosenberg, M. J. (1956).** *Cognitive structure and attitudinal affect*. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 53(3). Pp. 367-372. [6 sider]
- **Rosenberg, M. J. (1968a).** *Hedonism, Inauthenticity, and other Goads Toward Expansion of a Consistency Theory*. In: Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J. & Tannenbaum, P. H. (Eds.) *Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook*. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. 73-111. [39 sider]
- **Rosenberg, M. J. (1968b).** *Discussion: The Concept of Self*. In: Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J. & Tannenbaum, P. H. (Eds.) *Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook*. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. 384-389. [6 sider]
- **Rosenfeld, P., Giacalone, R. A., & Tedeschi, J. T. (1984).** *Cognitive dissonance and impression management explanations for effort justification*. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 10. Pp. 394-401. [8 sider]

- **Rosendahl Jensen, H. A., Davidsen, M, Ekholm, O. & Illemann Christensen, A. (2018).** *Danskernes Sundhed – Den Nationale Sundhedsprofil 2017*. Sundhedsstyrelsen 6. marts 2018, version 1.0. www.sst.dk. Pp. 3-131 [128 sider]
- **Sarnoff, I. (1968).** *Psychoanalytic Theory and Cognitive dissonance*. In: Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J. & Tannenbaum, P. H. (Eds.) *Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook*. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. 192-200. [9 sider]
- **Savitsky, K., Epley, N., & Gilovich, T. (2001).** *Do others judge us as harshly as we think? Overestimating the impact of our failures, shortcomings, and mishaps*. *Journal of Personality & Social Psychology*, 81. Pp. 44-56. [13 sider]
- **Scher, S. J. & Cooper, J. (1989).** *Motivational Basis of Dissonance: The Singular Role of Behavioral Consequences*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1989. Vol. 56. Pp. 899-906. [8 sider]
- **Selye, H. (1974).** *Stress uden angst*. Gyldendal. Kap. 1. Pp. 20-50. [30 sider]*
- **Selye, H. (1999).** *Stress; the general adaption syndrome and dissonances of adaptation*. In: Clark; Chandler & Barry. *Organisation and identities*. Int. Thomson business Press. Pp. 398 –399. [2 sider]*
- **Shultz, T. R., & Lepper, M. R. (1996).** *Cognitive dissonance reduction as constraint satisfaction*. *Psychological Review*, Vol. 103. Pp. 219-240 [22 sider]
- **Simon, L., Greenberg, J., & Brehm, J. W. (1995).** *Trivialization: The forgotten mode of dissonance reduction*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68 (2). Pp. 247–260. [14 sider]
- **Steele, C. M. (1988).** *The psychology of self-affirmation: Sustaining the integrity of the self*. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. Vol. 21. New York: Academic Press. Pp. 261-302. [51 sider]
- **Steele, C. M., & Liu, T. J. (1983).** *Dissonance processes as self-affirmation*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(1). Pp. 5-19. [15 sider]
- **Steele, C. M., Spencer, S. J., & Lynch, M. (1993).** *Self-image resilience and dissonance: The role of affirmational resources*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64. Pp. 885–896. [12 sider]

- **Sterling, P. (2004).** *Principles of allostasis: Optimal design, predictive regulation, pathophysiology and rational therapeutics.* In: Schulkin, J. Allostasis, Homeostasis, and the Costs of Adaptation. MIT Press. Pp. 17–64. [47 sider]*
- **Stone, J. (2003).** *Self-consistency for low self-esteem in dissonance processes: The role of self-standards.* Personality and Social Psychology Bulletin, 29- Pp. 846–858. [13 sider]
- **Stone, J. (2012).** *Consistency as a Basis for Behavioral Interventions: Using Hypocrisy and Cognitive Dissonance to Motivate Behavior Change.* Kap. 16. In: Gawronski, B. & Strack, F. (Ed.). Cognitive Consistency. A Fundamental Principle in Social Cognition (2012). The Guilford Press. Pp. 326-347. [21 sider].*
- **Swann Jr. W. B. (1987).** *Identity negotiation: where two roads meet.* Journal of personality and social psychology, 53(6). Pp. 1038-1051. [14 sider]
- **Swann Jr, W. B., Jetten, J., Gómez, Á., Whitehouse, H., & Bastian, B. (2012).** *When group membership gets personal: a theory of identity fusion.* Psychological review, 119(3), Pp. 441-456 [16 sider]
- **Tannenbaum, P. H. (1968).** *The Congruity Principle: Retrospective reflections and Recent Research.* Kap. 3. In: Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J. & Tannenbaum, P. H. (Eds.) Theory of Cognitive Consistency: A sourcebook. Rand McNally and Company, Chicago. 1968. Pp. 52-72. [20 sider]
- **Tedeschi, J. T., Schlenker, B. R., & Bonoma, T. V. (1971).** Cognitive dissonance: Private ratiocination or public spectacle? American Psychologist, 26 (8). Pp. 685-695. [11 sider]
- **Trivers, R. (1976/2006).** Foreword. I: Dawkins, R. (2006). The selfish Gene. Pp. IX-XX. [2 sider]
- **van Veen, V., Krug, M. K., Schooler, J. W., & Carter, C. (2009).** *Neural activity predicts attitude change in cognitive dissonance.* Nature Neuroscience, 12. Pp. 1469–1475. [7 sider]
- **Vignoles, V. L., Schwartz, S. J. & Luyckx, K. (2011).** *Introduction: Toward an Integrative View of Identity.* Kap. 1, I: Schwartz, S. J., Luyckx, K. & Vignoles, V. L. (Edts.). Handbook of identity theory and research. Springer New York. Pp. 1-27 [27 sider]

- **vonHippel, W. & Trivers, R. (2011).** *The evolution and psychology of self-deception.* Behavioral and Brain Sciences, Vol. 34 (1). Pp 1-56. [56 sider]*
- **Wertheimer, M. (1923).** *Laws of Organization in Perceptual Forms.* In: Ellis, W. (1938). *A source book of Gestalt psychology* London: Routledge & Kegan Paul. Pp. 71-88. [18 sider]
- **Workman, L. & Reader, W. (2008).** *Evolutionary Psychology.* Second Edition. Cambridge University Press. Kapitel 9. Pp. 229-262. [33 sider]*
- **Yaryan, R. B. & Festinger, L. (1961).** *Preparatory action and belief in the probable occurrence of future events.* Journal of Abnormal and Social Psychology, Vol. 63. Pp. 603-606. [4 sider]
- **Zanna, M. P., & Cooper, J. (1974).** *Dissonance and the pill: An attribution approach to studying the arousal properties of dissonance.* Journal of Personality and Social Psychology, 29. Pp. 703–709. [7 sider]

Internetkilder

- **Forsidebillede:** <https://www.learning-mind.com/cognitive-dissonance/>

I alt 3781 sider litteratur.

Kendt litteratur markeret med: *